

સુબોધ સાગર.

અથવા

વડનગરા નાગર જ્ઞાતિ હિતોપદેશ.

(પ્રથમ ભાગ)

રચીને

પ્રસિદ્ધ કરનાર.

મજમુંદાર. જેઠાલાલ લાલાજી.

બીખશતક, રેલરદન અને પુત્રોત્સવ પોથી
વગેરેનો કત્તા.

(મહુધાનો)

એક

વડનગરો નાગર ગૃહસ્થ.

નડીઆદ “ન્યુ” મુજરાત પ્રેસ

સંવત ૧૯૪૬ સને ૧૯૯૦

કિંમત. ૦-૮-૦

અર્પણ પત્રિકા.

શાફલ વિક્રીડિત વૃત.

સૃષ્ટીનાં જન સર્વને જરૂરી વધુ. લાગી રહ્યો સ્વાર્થ છે,
 માતિ તું બલુચ્છાય સ્વાર્થ તજીને, એવું ન કો આજ છે;
 ધચ્છે તો નુકશાન ચ્છાય કદૈના, વેઠે જ નોવીરલા;
 વેઠ્યું નાગરૈં ન્યાત માં રહિ અહુદુઃખો જવા માતિનાં. ૧
 ઉંચી પંકિત વિષે વસી સુખ ટીંધું, કીર્તિ ધણી મેળવી;
 જવા બહેમ કુચાલ ને ભુડાં દશા, રીતી અતાવી નવી;
 સુધારો કરતાં સુટેક ધરતાં, માતિ જ નો જ નડયા;
 વેઠ્યું તે નુકશાન આગળ પડી, સાથી સુધારે અડયા. ૨
 જુડી બોલી મધૂરતા ની નચહી, જૂઠાં વખાણે નહીં;
 પામ્યા આખર સદગુણી જ નયકી, હાકે મહીં દીધકી;
 ધિક્કારી અનીતિ અધર્મ જુઠને, ચોખ્ખું કિધું અંતર;
 કીધું રોજ વખાણુ શુદ્ધ પત્નું, રાખી વિભુનો ડર. ૩
 શોધ્યું ધર્મનું મૂળ સ્થિર મનથી, સૃષ્ટી સુધારો તથા;
 સ્તુતિ પાત્ર હતા સહુ સદગુણે, ભારે હતી સુમતા;
 એવા સર્વગનિવાસિ શુદ્ધ મનના, ન્યાયી કૃપા સાગર;
 ભોજાના થજીને નવીન રચિયા, પોથી કરી અર્પણ ૪,

મહુધા તા. ૧-૫-૮૯
 વૈશાખ સુદ ૫.

લિગ
 આ-સે,
 જોડાલાલ લાલાજી
 મજમુદાર.

સુખોષ સાગર.

આશ્રમ કેને માટે લીધો ?

કવિત.

સુખોષ સાગર વડનગરાઓ માટે રચી,
વાંચવાને યોગ્ય નથી ગરજ વિના જનો;
લેવા દેવા નથી જેને ભલે ભલું ભુંડું થાય,
નથી નામ દેતો જેને લોભ નીજ લાભનો;
કરી શકે એમ છતાં કરતા નથી પ્રયાસ,
ધારે હું અ પ્રિય થાઉં રખે હેટલાકો;
મ્હોટાઇ જુઠી લેનાર વંશજોના વૈરીઓથી,
પોથી આધરંધ્રું દૂર આદર ન તેમનો. ૧

(પણ) ઉદારછે જેનું મન જાણે છે સુધારો ધન્ય
કસાય એ શ્રમે તન જ્ઞાતિ અભિમાન છે,
જેમની છે દીર્ઘ દ્રષ્ટિ કરે ઉપકાર વૃદ્ધિ,
જ્ઞાતિનું ભલું થવાનું અંતરનું જ્ઞાન છે,
વંશજોની ખરી બહાર નવખાણ દરકાર.
દુઃખદાઇ ચાલ કાઢી સ્વાર્થમાં ન ધ્યાન છે;
સ્વતંત્ર વિચારના ન હાજો કહે હામ હાથ,
લીધો શ્રમ વાંચવા વીરો ને જે જ્ઞાન છે. ૨

લિ૦ સ૦

જેઠાલાલ લાલાજી મજમુદાર.

પ્રસ્તાવના.

એક છોડ જોરમાં ઉગી સારી પુષ્ટિ અને વૃદ્ધિ પામી સઘ-
ળી દિશાઓમાં ફેલાય તેને સાર શેની જરૂર છે એમ પુછીએ-
તો સામાન્ય રીતે કહી શકાયકે જેમ વૃદ્ધિ વગેરેનાં કારણોને
ઉત્તેજન મળે; અને નાશનાં કારણો નિર્મૂળ થાય તેમ તેમાં
થી સાર મોટું વૃક્ષ થઈ આવી સ્વાદિષ્ટ ફળની પ્રાપ્તિ થાય.
વૃદ્ધિ વગેરેનાં કારણો હાજર હોય પણ નાશનાં કારણો
નાબુદ થાય નહીં ત્યાં સુધી જોઈએ એવું સાર પરિણામ
આવવું મુશ્કેલ છે. એ વાત ખરીકે વૃક્ષ સારી રીતે મૂળ
ધાલી મોટું થઈ ફાલ્યું એટલે પછી તે પોતાની મેળે પોતાનો
ખારાક શોધી ટકાવ કરી રાખે; પણ જ્યાં તેનાં નાશનાં કાર-
ણો તેના થડમાંથી ઉત્પન્ન થવા પામ્યાં કે પછી તે ગમે તેટ-
લું સારી પેઠે વૃદ્ધિ પામી ટટાર રહ્યું હોય તો પણ મોટું
કે વેહેલું તે જીર્ણતાને પામી પડવાનું અને નાશ પામવાનુંજ.

મનુષ્યકે મનુષ્યમંડળને ઉપરનો નિયમ લાગુ પાડી
શકાય. એટલે તેમની વૃદ્ધિ કે આબાદાનીનાં કારણોને પુષ્ટિ
મળે તેમ તેમનું મહત્વ અને પ્રતિષ્ઠા બળવાન થાય. અને
જેમ તેમાં ખર્ચ કરનારાં કારણો ઉત્તમ થાય તેમ તે નિર્માલ્ય
થઈ નિર્જીવ બની નાશને વશ થાય છે ને કીર્તિ ખોઈ ફજેતીને
પાત્ર થાય છે.

અમુક મનુષ્યનીકે મનુષ્ય સમૂહની વૃદ્ધિ, તેમની વિદ્યા,
પુદ્ધિ, સ્વાશ્રય અને સુગુણ ઉપર આધાર રાખે છે. એટલે જેમ
તે અધિક તેમ તેમનું મહત્વ અને પ્રતિષ્ઠા વધારે.

નાગરી નાત બૂધી નાતોમાં એટ પદ પામી તેનું કારણ
એકે તે ઉપરની ચારે બાજુમાં અગ્રેસર હતી. તે પોતાનું
એટ પદ ધણી વખત સુધી ટકાવી રહી, પણ અફસોસની

વાત છેકે હાલ તે પોતાનું મહત્વ ખોષ બેઠીછે; કારણ જે
 કારણોથી તે શ્રેષ્ઠ પદ પામી તે કારણો ધીમે ધીમે ઓછાં
 થવા લાગ્યાંછે એટલુંજ નહિ પણ ખરાબ રિવાજ, અને અ-
 વિચારી રૂઢિઓ તેની શ્રેષ્ઠતાને નાશૂદ કરનાર થઇ પડીછે.
 જે નાગરો વિદ્યા સંપાદન કરી રાજકીય બાબતોનો સારો અ-
 બ્યાસ કરી, પુરસદની વખતે સદ્વિચાર અને વિદ્યા વિનોદમાં
 આનંદ માનતા, તે નાગરો, મરણનાં જમણુ ગણુતા અને
 સીમંતની નાતોની સરસાઇ વખાણુતા, જન્મારો એજે ગુમા-
 વેછે. જે નાગરો મ્હોટાં મ્હોટાં રાજ્યોની લગામો હાથમાં
 રાખી હુશીઆરીથી રાજ કારબાર કરતા, તેમના ઉપર તેમ-
 ની અજ્ઞાન સ્થિતિમાં આવી ગએલી સ્ત્રીઓ ધમધોકાર
 રાજ્ય ચલાવ્યાં જાયછે, તથા ધર્મ બ્રહ્મ થઇ ગયેલા બ્રાહ્મણો
 શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ રૂઢિઓનાં દબાણુ દિન પ્રતિ દિન વધાર્યા જા-
 યછે જે નાગરો દીર્ઘ દ્રષ્ટિથી જોઈ શક્તાકે અમુક કારણોથી
 રાજ્ય ઉપર અમુક આક્રમો આવી પડશે અથવા રાજ્યમાં
 ગેરબંદોળસ્ત થશે. અને તે કારણો દૂર કરવા સફળ પ્રયત્નો
 કરતા, તે નાગરોની આંખ આગળ પોતેજ ઉત્તમ કરેલી
 ખરાબ રૂઢિઓરૂપી રજનાં વાદળાં ફરી વળ્યાંછે. જે નાગરો
 ના વૈભવ ઇતિહાસોમાં વખણાતા તે નાગરો ઘરનો ઓરડો
 ઘરેણું મૂકી, તેરમામાં ઉપર ધીન મુકેતો, નાક કપાયું સમ-
 જેછે. સર્વ નાતોમાં શ્રેષ્ઠ એવા નાગરો આવી રીતે પાય-
 માલીમાં હાથે હાથે પેસે એ જોઇ તથા સાંભળી કીયા દાના
 નાગર ગૃહસ્થનું અંતઃકરણુ ભેદાયા વગર રહે?

દુષ્ટ રિવાજોનાં માઠાં ફળ મેં ઘણી વખત જોયાંછે. અને
 તે જોઇ ખેદ પામી માફ મન ધણું ઉશ્કેરાયુંછે જ્યારે રૂઢિ-
 ઓના જીલમમાં મહારા નાતીલાઓનેજ સપડાયલા હું જોઉ-

હું ત્યારે તેથી થતી અસર મને મુગે મ્હોંયે એસી રહેવા કરતાં કાંઈ વધારે પ્રયત્ન કરવા ઉશ્કેરેછે; અને જો મહારાજાત બાઈઓ દુષ્ટ રિવાજો અને ભૂલ ભરેલી રુઠીઓમાંથી છુટવા કંઈ પણ પગલું નહીં ભરેતો ભવિષ્યમાં તેમની કેટલે દરજ્જે ખરાબી થશે એ વગેરે વિચાર મનમાં વારે વારે આવી ધોળાયા કરી. ઉભરાઈ જઈ, મને શોક સાગરમાં ડુબાવી દેઈ, તેવિધે સમજી નાગરોને યથામતિ સુચના કરવા મ્હને પ્રેરેછે. તેથી આ લઘુ કાવ્ય તેમની સેવામાં મુક્યુંછે તેનો સારો ઉપયોગ થઈ મહારી મિત્ર દાવે સ્વાભાવિક શુદ્ધ બુદ્ધિથી ઉત્તમ થયેલી સુચના પ્રમાણે વર્તવા સુઘ નાગરો મનપર લેશે એવી આશાછે.

આ લઘુ પુસ્તક સમસ્ત વડનગરા નાગર જ્ઞાતિને માટે કોઈપણ જાતના દ્વેષ વિના માત્ર ઉન્નતિ થવાને માટેજ રચવામાં આવ્યુંછે; એ આખા પુસ્તકમાંનો કોઈપણ વિષય ખાનગી લાભને અર્થેકે વાદ વિવાદ અથવા વિષ ઉત્તમ કરવાના વિચારે કીંવા સામાની મહત્તાને તુચ્છકાર કરવાને દાખલ કરેલો અથવા રચેલો નથી, તેમજ તેમાં વિદ્વાનો અમી દૃષ્ટિથી જુએ અને કત્તાના હેતુ ઉપરજ અવલોકન કરી વિચારેતો કોઈની નિંદા પણ કીધેલી નથી; પરંતુ વૈદ્યની પેઠે વખતે રોગ મટવા સાર તુંડ, કડવું, કે હરમું. અથવા ખાટું, ખાંડકે તીખું, ઓસડતો ચાવીને અંતરમાં ઉતારવા સાર હાથમાં મુકેલુંછે. પછી મહારી યુવાવસ્થાને લીધે થતો વૈદ્ય જાણીને, કે પછી ડોળગાલુ ઝાળીઓ ફેરવનાર, કે નકામી જાંહેર ખર્ચો આપી મ્હોટાઈ મેળવવાની ઇચ્છા રાખનાર વૈદો જુઠા પડવાને લીધે, તેવો જાણીનેકે પછી રસ્તા ઉપર વેચાતાં મૂળિયાં અને માત્રાઓ તથા

ચૂંના અણુભરે સાથીજ મ્હને અને મ્હારા ઓસડને હસી કાઢે તો બંને પણ હું ધારંછું કે કદી ન લીધેલી એવી બારે કોંમતની માત્રા, અને બીજી અજાણી દવા લેવા કરતાં વિશ્વાસ પડતું આપણું ધરનું ગામઠી ઓસડ અનુભવી કદર દાન ગૃહસ્થો અને પ્રાજ્ઞો અજમાવી જોશે તો આજ રોગના હવે પછીને માટે કરવામાં આવનાર ઉપાય ઉપર પણ તેમનો વિશ્વાસ બેસશે. જેથી એકપછી એક સુખી થતાં આખી નાગરી નાત અસલ સ્થિતિએ આવી પહોંચશે.

ધણા દિવસનો જન્મેલો રોગ એકજ વખત અને એકજ જાતના ઓસડથી જેમ મટતો નથી તેમ આ નાગરી નાતનો રૂઢી ક્ષાઈતો રોગ પણ એકે વખતે, ઓસડ બદલ્યા વિના, હઠે એમ નથી તોપણ પથ્ય આવેછે કે નહીં એ જણાઈ પાત્રી થવાને માટે વધારે ઔશધીઓ ભેગી ન કરતાં (વધારે વિષયો દાખલ ન કરતાં) માત્ર થોડું થોડું મિત્ર કરી અજમાવી જોવા આ પહેલો ઉપચાર ચાલુ કીધો છે અને આ કોની વનરપતી (બીજા વિષય અને તેમાંની કવિતા) કંટાળો ન આવે માટે. તેમજ ગુણ જણાય છે કે નહીં તેને વા ઉપર, તેમજ પરિક્ષકોની પરિક્ષા થવા ઉપર વગેરેને માટે સચ્છ કરી તૈયાર રાખી છે તે જરૂર પડ્યે શાંતિ સમક્ષ અજમાવવામાં આવશે.

નાગર ગૃહસ્થો અને પુણ્ય પ્રાજ્ઞો હમેશથી અને હમેશાં તે માટે ચરસ પરસ જોડાયેલા છે. એટલુંજ નહીં પણ બન્ને એક બીજાના સુખ દુઃખના ભાગદાર છે તેને લીધેજ, તેમજ તેઓની સાથે બિન્નભાવ નહોવાથી તેમની પણ ઉન્નતિ થવાને અર્થે. અને આશા એજ, ગૃહસ્થોની ખામીઓ સાથે તેઓની પણ બતાવેલી છે, તેથી સ્વાર્થ વિના અને કલ્યાણી રીસ રાખ્યા વિના તેમજ વમર વિચાર્યું બલતું બોલ્યા વિના તેઓ વિવેકથી પોતાની ફરજો, થતી જતી ફાર ફેરી, અને ખામીનો વિચાર કરશે તો અંધની ગુંથણી તેમને પણ હવે પછી

એક ખીજના અંગીભુત અને પ્રિય થવાને ઉપયોગી થઈ પડશે.

આ લઘુ પદ્ય પુસ્તક ચરોતર બાર ગામની વડનગરી નાગર જ્ઞાતિના હિતાર્થેજ નહીં, પણ કાઠીઆવાડ, (ભાવનગર અને જુનાગઢ વગેરે) અમદાવાદ અને સુરત વગેરે ઠેકાણાના વતની નાગર ગૃહસ્થ અને બ્રાહ્મણ એ સંઘજાના હિતાર્થે રચીને પ્રસિદ્ધ કીધું છે; અને એમાંના વિષયો સર્વને જોઈએ અંશે-તેઓની ઉન્નતિને માટે ઉપયોગી હોય. તેનો પુર્ણ અને ગંભીર પણે તેઓ વિચાર કરશેતો મહારો શ્રમ ધણે દરેક પાર પાડ્યો એમ કહેવાશે.

ઉપર કહેલાં ખીજાં ગામો કરતાં, ચરોતર બાર ગામમાં રૂઢીકામનો રોગ વધારે જન્મ્યો છે. માટે કેટલાક વિષયોમાં તેને માટે ખુલ્લુ જણાતું વિવેચન કરવું પડ્યું છે. આ પુસ્તક પ્રકટ કરતા પહેલાં મારો વિચાર ભાવનગર, અને જુનાગઢ વગેરેના કાઠીઆવાડી નાગરોની રૂઢી અને રિવાજ જોવા. તેમજ અમદાવાદ અને સુરત આદી સ્થળો. જ્યાં નાગર જ્ઞાતિ વસે છે ત્યાંની રીતભાત જોવા, અને જોઈને ખામીઓ વર્ણવી સુધારો થવાની સુચના કરવાનો હતો પરંતુ અવકાશન મળવાથી, તેમજ આ “સુબોધસાગર” માંની થોડી કવિતા પેટલાદ, કાકોલ, મહુધા અને વડોદરા વગેરે ઠેકાણાના નાગર ગૃહસ્થોના સાંભળવામાં આવ્યે, રસીક લાગ્યાથી તે આખું પુસ્તક વગર ઢીલે વેળાસર બહાર પડેલું જોવાની તેમની તેમજ મારા સ્નેહિયોની જાણસા અને સુચનાને કીધે ચરોતર સીવાયનાં ખીજાં ગામોની આ વિનાની વિશેષ ખામીઓનું વિવેચન થઈ શક્યું નથી તેમજ તેમની વિવાહ મળ્યાથી લગ્ન થતાસુધીની રીતભાત (જેમાં માં જોણું અને પદ્મું કેટલું છે તેમજ તેની બ્યવસ્થા કેવી થાય છે તેમજ ગાર દક્ષણા કેટલી અને કેવે પ્રકારે અપાય છે તથા ખીજા બ્રાહ્મણોના અબાળ કેટલા છે એ વગેરેનો સુમાવેશ થાય છે તે) વર્ણવાઈ નથી; પરંતુ હવે પછીનો ખીજા ભાગ પ્રસિદ્ધ થતા પહેલાં ઉપરનાં સ્થળોએ જઈ ત્યાંની ખામીઓ જાંઘ ચરોતરની રહેલી ખામીઓ સાથે સર્વનું

યથા મતિ વિવેચન કરીશ.

આ પુસ્તક જે અર્થે લખાયું છે તે અર્થ, મારા નાગર બાઇઓના અંતઃકરણમાં ઠસાવવાને, તે કોઇ વિદ્વાન અને અનુભવી પુખ્ત ઉમરના નાગરની કલમથી લખાયું હોત તો સંદેહ વિના ઝડપથી પાર પડત; પરંતુ અઘાપિ સુધી તેવા કોઇ વિદ્વાને જ્ઞાતિની ઉન્નતિ થવાને શ્રમ નહીં લીધા-થી. અને મારા લેખમાં ઘણા દિવસથી એવિષય ધર ધા-લી બેઠેલો હોવાથી, હું વિદ્વાન નહીં છતાં પણ ચાહોમ કરી વિદ્વાનોની હજુર આ પુસ્તક સુકવાની મેં હિંમત ધરી છે અને હજુ પણ આશાછેકે જેકોઇ નાગર વિદ્વાન આ ઉપયોગી બાબત હાથમાં ધરીને પોતાની કલમ કસશેતો મારા ચમતે મોટી ઓથ મળશે.

દુકામાં સમસ્ત વડનગરા નાગર જ્ઞાતિને મારી એજ વિનંતી છેકે આ “સુબોધસગર” (પ્રથમ ભાગ)માં થયેલી ભૂલોની મારી આપી માત્ર સારજ અહણુ કરશે. આટલું કરીને આપ હવે પછીને માટે બીજો ભાગ જેવાની રચિ જણાવશે અને તેસાથે પ્રથમ ભાગમાં રહેલી ખામી બીજા ભાગમાં સુધારી લેવા અથવા વધારો કરવાની આજ્ઞા કરશે તો તે માથે ચઢાવી મહારી આ સર્વ સેવા ફળ્યે હું મને કૃતા-ર્ય થયો માનીશ.

આવી જાતનું એક પુસ્તક જ્ઞાતિ કલ્યાણાર્થે રચવાની પ્ર-થમ સુચના ગતે મારા સ્નેહી રા. સા. વરજરાય સંતોકરાય દેસાઈ (કાલોલના) એ કરેલી જે સુચનાથી મારા ઉભરાને આશ્રય મળ્યોછે, તેથી તેમનો તથા, પુસ્તક રચાયા પછી તેમાં ઘટતો ફારફેર કરવા મે. રા. બા. નરસિંહરાવ ભોળા-નાથને મોકલવામાં આવતાં તે સૂચ ગૃહસ્થે પોતાનો અમુલ્ય વખત કીંમતી સલાહ આપવામાં રોકી શ્રમ લીધેલો તેથી એ બન્ને સદગૃહસ્થોનો આ પ્રસંગે આભાર માનવાની તક હું જવા દેતો નથી.

મહુધા તા. ૧-૫-૮૯ }
વૈશાખ સુદી ૫ }
રવિવાર

લિ. સે.

જીહાલાલ લાલાજી મજબુદાર

સુબોધ સાગર.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

૧	ષ્ટદેવની આરાધના.				
૨	સરસ્વતિની કૃપા માગવા વિષે...	૩
૩	પુસ્તક પ્રયોજન...	૫
૪	સાગર ન્હાવા નાગરને વિનંતી...	૭
૫	ઉંઘમાંથી જાગવા વિષે...	૯
૬	સુધારો શાને કહેવો	૧૦
૭	સુધારા સામી આડ વિષે	૧૧
૮	આગેવાનની ઉંઘી અક્કલ	૧૫
૯	પરગણુની પહેલ...	૧૬
૧૦	પડતી પ્રશ્નોત્તર	૧૭
૧૧	બ્રાહ્મણોની બ્રહ્મતા	૧૮
૧૨	અપ તેની છોછ નહીં	૧૯
૧૩	સાપ ગયા ને લિસોટા રહ્યા	૨૩
૧૪	દક્ષણનો દાખ	૨૭
૧૫	અથોત્પત્તિ...	૨૯
૧૬	કરાવરા વિષે	૩૨
૧૭	ધરડાંની ઘેલાઈ	૩૭
૧૮	બહેલો વિવાહ ન મેળવવાનું કારણ	૪૦
૧૯	વિવાહ પેહેલાં વિચાર	૪૫
૨૦	વર શોધવાની સમજણ	૪૮
૨૧	વિવાહ ફોક પર ફિટકાર	૫૩
૨૨	હુગારવાની ઉંઘી અક્કલ	૫૭
૨૩	ફેરવવા ક્ષાયક રિવાજો	૬૨
૨૪	બાણુતરમાં કસર વિષે	૬૬
૨૫	શ્રી કેળવણી વિષે	૬૯

૨૬	વિદ્યા બણવા વિષે	૭૩
૨૭	બણવાનું બંડોળ...	૭૫
૨૮	જગધાંતે જનોઈ...	૭૬
૨૯	અનીતિનો ખર્ચ...	૮૦
૩૦	સીમંતની સમજણ	૮૨
૩૧	ધેનનું ઢોલ	૮૫
૩૨	ધેન ન શણગારવા વિષે...	૮૬
૩૩	સ્ત્રીઓના દબાણ વિષે...	૮૯
૩૪	મોતની અણીપર માર...	૯૨
૩૫	તેરમાનો તડાકો...	૯૪
૩૬	મુઆની મ્હોંકણ...	૯૭
૩૭	તેજ દેષી વિષે	૧૦૪
૩૮	કુસંપ કાઢવા વિષે	૧૦૮
૩૯	કેફ નિષેધક	૧૧૧
૪૦	વેહુમ વિષે	૧૧૫
૪૧	સાલ્લીસુખડી અથવા માંડવા ખર્ચ	૧૧૮
૪૨	પલ્લાના પોગળ વિષે	૧૨૪
૪૩	પલ્લાની અવ્યવસ્થાથી અરજી...	૧૨૭
૪૪	દેશાટન વિષે	૧૩૨
૪૫	રૂઢિ સુધારવાની શિક્ષા...	૧૩૬
૪૬	જાતિ અભિમાન	૧૫૧
૪૭	પરજાતિનો પડછો	૧૬૨
૪૮	દુર્જન ચરચાનો અગાઉથી તર્ક...	૧૬૫
૪૯	જાતિની ક્ષમા માગવા વિષે	૧૭૧
૫૦	આંધળે બ્રહેર કુંડાયુ	૧૭૨
૫૧	વૃદ્ધોને વિનંતી	૧૭૫

સુખોદ સાગર.

છષ્ટદેવની આરાધના

૫૬.

“ ચાલ બહેલી અનખેલી પ્યારી રાધે ”—એ રાગ.

છષ્ટ દેવા હરહાટક ચઢો બહારે,

સેવક નાગર જાણી, કૃપા અંતરમાં આણી;

પડતી વેળા પ્રમાણી હાનિ ભારે ભારે—ચઢો-છષ્ટ ટેક.

થઈ અવધિ પ્રજ્ઞ આપની પિડાય,

તાત ગાળે શિર કેમ આમ થાય ?

શરમ છષ્ટને જો બિરદ કદી જાય,

સાતિ હમણું વિણુ હામ, નવ વિરામ, વિનાદામ, કરે કામ,

મુકી ઠામ, આડિ ભામ, નવજગામ, સુખનું નામ,

અષ્ટ જામ, દુખી તમામ, છે કુધારે, ધારે—ચઢો-છષ્ટ ૧

કેમ થાય પ્રથમ જે વીના કમાણી ?

કહો નાથ ક્યાં સંતાઈ કલમ કા'ણી ?

સંપ શૂર અમલ ક્યાં ન કેમ પાણી ?

કેમ હમણું કરે ખાર, ન ઉપકાર, પુરૂપનાર, નહીં વિચાર,

કરજદાર, ગણે બહાર, જ્યમ ગમાર, ન રહીઆર, પડયોમાર,

નિરાધાર, થયા હારે, હારે— ચઢો-છષ્ટ ૨

રૂઠ્યા દેવ હાટકેશ્વર ના જાળે,

છોડ વાંક કરે માત તાત લાળે;

(૨)

કર વિધટે નજર મીઠી ગરિય નિવાળે,
કિંવા વાંક ન જોવાય, કૃપાથાય, તોજીવાય, ચાલે પાય,
કંઈ કમાય, દુખ સુકાય, અહિ ફરાય, અનીતિ જાય,
રહે ન્યાય, કરો સદાય, બીડ જ્યારે જ્યારે—ચઢો-છટો ૩
કોધી જે કૃપા નરસિંહસાર પહેલી,
કોધી સદાય નિજ જાણિ થયા ખેલી;
કિંધુ અમર નામ હસ્ત શિરે મેલી,
કૃપાએ કરો કૃપાલ, આણિ બહાલ, જાણિ બાલ, જોઈ દાલ,
આ કુચાલ, ગયો તાલ, નવોશાલ, નહીં માલ,
આપ હાલ, કરો ન્યાલ, માતિ હારે હારે—ચઢો-છટો ૪
થયો કાપ તેથી વડનગર વેરાયું,
જુથ આમ તેમ નાહું જેમ શાળું;
માફિ આપ કાંઈ વતનથી વસાળું,
કિંધી સર્વની ખરદાશ, નવકચ્ચાશ, આસપાસ, જે ગિરાશ,
પુરીઆશ, તનુજખાસ, હવે રૂપાશ, કરો નાશ.
નરે વકાશ, સુખ વિલાસ, ઘાનિ વારે જ્વારે—ચઢો-છટો ૫
હોય નાસ્તિક કે અન્યને ઉપાસે,
પ્રથમ ધર્મ જે આચાર તે ન ભાસે;
તોય માર શોન પાળો બાળ પાસે,
જીઓસમય મહારાજ, ગરિયનિવાજ, શીરતાજ, દિધુઅનાજ,
સુખસાજ, દુખતુ ઝાઝ, તારો આજ, જાણિ દાઝ,
કરી કાજ, રાખો લાજ, જતી ભારે ભારે—ચઢો-છટો ૬
પ્રથમ હતિ કમાણી ખર્ચ નીતિવાળું

૧ હાલના જીવાનીયા. ૨ બંધન. ૩ અજાણખામણું=મ.
નથી ઉતરેલું. (મતલબ ખરાબ રૂઢી જે કાશ રૂપ થઈ પ-
ડી છે તે) ૪ હરવડી=હમેશાં

આજ લક્ષ્મી ધટીને અનીતિ બાળું;
 વતન વેચિ રાત્રિ ^૧વાળુ થયા ^૨સાળુ,
 ખોદી નિજ કરે ખાણુ, નહિં જાણુ, લિધુ દહાણુ, ખેંચતાણુ,
 ધરે પહાણુ, ધટયું વખાણુ, થઇ હાણુ, ગયુ ^૩એધાણુ,
 અસ્તબાણુ, વાગ્યું ખાણુ, કરજ જ્યારે જ્યારે—ચટો—છટ૦ ૭
 થઇ આપ કૃપા નાગર સુખ સારું,
 થઇ પ્રેરણા હું ગુંથું અંધ ચારું;
 મ્હેર ઇષ્ટ કરો થાય ધાર્યું મ્હારું,
 જોઈમ મ્હાઉં પ્રેમપાન, દિયોચાન, તણું ન બાન, તેમ સાન,
 સર્વ કાન, સુણે ગાન, રાખિ ધ્યાન, શમે તોજાન,
 ફરે ^૪સુકાન, એ નિદાન, વિનતિ વારે વારે—ચટો—છટ૦ ૮

સરસ્વતીની કૃપા માગવા વિષે.

(લાવણી)

“ ગફલત ટોટા બડા દિવાના ”—એ રાગ.
 સેવક નાગર પર કરુણા બ્રહ્મ તનયા ઝાઝી કરો કરોજી. ટેક૦
 ધર્મ સાચવ્યો તમે તમારો,
 કર્યો નાગરે તેમ સુધારો;
 કરતા સેવા રૂડા વિચારો,
 આજ ધર્મથી બ્રહ્મ થયા, નવ ડરે, કહેતાં ડરો ડરો—સે૦ ૧
 ડરે નહીં નાસ્તિક પણ ઝાઝા,
 ગઇ કમાણી રહી ન માઝા,

૧ એક નાત જમાડવી તે રાતનું વાળુ છે. ૨ કીંમતી લુગડાં. ૩ મ્હોટી એધાણી—ચાદગીરી જે કલમની તે જવા ખેડી. ૪ ડુબતા વહાણનો સુકાન ફરે તો વહેણું કે મોડું પણ સહી સલામત પાછું આવે.

(૪)

હુલ્યા કરજે રહ્યા ન તાજ,
 કર્યું નહયું ને નહે કુચાલે, નારિ તેમ છે નરો નરો—સેં ૨
 ભૂલ્યા તમને નાગર દેવી,
 અભણુ ફરે જેની ખુશી જેવી;
 થાય રીત કૌમોની કેવી,
 વધ્યોગર્વધનવિના, કુસંપે, બોધસુણ્યોનવખરોખરો—સેં ૩
 ભાગિ વસ્તી થઈ છે બેહાલી,
 કલમ રિસાઈ પરધર ચાલી;
 શૂર અપળતા દીસે ખાલી,
 ઈષ્ટકોપવિણુ હોય ન આવું, ખુટયોસુખનોઝરોઝરો—સેં ૪
 માત પુત્રનો ધર્મ વિચારો,
 વાંક હોય બદુ કદી અમારો;
 કોપ તજી ઉલટાં ઉગારો,
 આજગુન્હાજેદીસેમાફિયો, શુભમતિઉરમાંભરોભરો—સેં ૫
 મિહી નજર વિણુ તો નહિં ચાલે,
 કોણુ હાથ હુખતાનો ઝાલે;
 સ્થિતિ સુધારો કર અહીં વ્હાલે,
 નીતિ પાળવા કરો પ્રેરણા, પાછળ કુમકે ફરો રૂરો—સેં ૬
 નિબંધ શુભ જ્ઞાતિમાં કરાવો,
 મુજ પાસે હિતનું ઉચરાવો;
 નથી કોઈ પર આવો દાવો.
 ઉક્યા નરોશુભઆશ્રયમાગી, આપો માગ્યાંવરોવરો—સેં ૭
 સેવક એક સુધારે રાજ,
 રમે અંથ કરિ કવિતા તાજ;

૧ બ્રાહ્મણનું નિત્ય કર્મ અથવા બીજી ધર્મ સંબંધી કીયાની તો હવે વાતજ શી ?

મદદ આપની માગે માણ,
 વડનગરો નાગર વિનવે છે સુધારવા સહુ ધરોધરો—સે૦ ૮
 કૃપા આપની અંથા ધારે,
 રૂંદે રીત સહુ રહે સુધારે;
 શ્રમ કીધો છે એહ વિચારે,
 સફળ કરો શ્રમદીન દાસનો વિશ્વ આવતાં હરોહરો—સે૦ ૯
 યશ લોભી જ્ઞાતિ અભિમાની,
 સ્તુતિ કરે નમીને માતાની;
 ભાવ તહય પણ નવ કંઈ જ્ઞાની,
 શીરદ સાચવીને ઠમવિનતિ, દયાળુ દિલમાં ધરોધરો—સે૦ ૧૦

સુબોધ સાગર.

પુસ્તક પ્રયોજન

(લાવણી)

“ કાસીપુરિકી અતિ સુંદર શોભા ”—એ રાગ.
 સુબોધ સાગર આરતનાગર નાગર તરવાને,
 નવો અંથ રચિ આજ દિને અર્પ્યો વડનગરાને—ટેક૦
 બનાવનારો વડનગરો છે, ખાસ તેથી કે’છે,
 ખટ નાગર જ્ઞાતિને ખપનો, સુખ સહુને દે છે;
 જ્ઞાતિ સુધારો દાખર કીધો, ખપનું સર્વે છે,
 વળવા વેળા આશ્રમ લીધો, તે હુખ હરતા છે;
 સુખી થાય નાગરો સુધારે શિક્ષા કંઈ માને—નવો૦ ૧
 નાગર જ્ઞાતિ બહુ પૂંકાતિ, ગવાતી સુણુ ગીરા,
 એજ નાગરો હાલ જુઓની, પડી ગયા ધીરા;
 કલમ ખરેજીનું બળ નાહું ક્યાં, ઢંકાયા હીરા,

સંપ શર હુત્તર હીમત ક્યાં, તેજ ગયું વીરા;
 શ્રીમંતાર્થ સામટી ખસી ગઇ, યોગ્ય ન કે'વાને—નવોં ૨
 આવક ઘટિને ઘટિ વળિ વિદ્યા, વધી ગયા ધારા,
 કરાવરાથી કરજ થયું બહુ, પેઠા કર ન્યારા;
 ચલણુ ઘટયું આડી થઇ નારી, ડોળ કરે દારા;
 ભાર ભરાયો ગજ ઉપરનો, પડયા પુકે ^૧મારા;
 લક્ષપતિની ગતિ ન આત્રે, બોલેતો રૂપાને—નવોં ૩
 હાલ થયા આગુ ને વિચારે, કઇ ઘેલાં ઘરમાં,
 પૂવેજનું કીધું ગણિ પ્યારું, ભલાં થયાં નરમાં;
 હાથ વિના ભરિયાથ આમંતે, હાંસી થઇ પરમાં,
 અણુધાર્યોઆસમય આવિયો.ભાગતિ નાગરમાં;
 વહી ગયું સુખ સ્વમાંવત સહુ, આપદ મ્હોટાને—નવોં ૪
 બાળ લગ્ન આદિ કુધારે, થઇ છે ખુવારી,
 મ્હોટા તે વિણુ ગરગુ બેઠા, જોયું ન વિચારી;
 ઉઘમ તો અધ મુઝો બિચારો, આળસ નીવારી
 ઘરો ધણાયાં એ આળસમાં, ન ન્યાતને તારી;
 દાખ પડે તે દુશ્મન દમતા, ખુશી ખાન પાને—નવોં ૫
 દુઃખ જોઇવળિ પડતી દેખી, મુજ દિલ દુખાતુ.
 થતા વિચારો ઘણા દિવસથી, લોહિ થયું તાતુ;
 હું દીનનો શો ઉપાય આલે, કર્યું હતું ^૨જનતું,
 તક આવી અણુધારી રીઝી, સરસ્વતી માતું;
 પાડ માનિ તક દેનારાનો, કિધો અંથ જ્હાને—નવોં ૬

૧ નવા નવા કર પેસતા ગયા તે રૂપી મારા=મારી નાં
 ખવાતા વિચારે પાછળ લાગેલા હોય ને શું. ૨ તોઆપો-
 કારે. ૩ મ્હોટા માણસ=પૈસાવાળા છે તે ગરજ વિનાનાં
 થઇને બેઠા છે, ^૪ જનતું કરેલું=મનથી વાત ખરોડેલી

શિક્ષા આ નાગર સજ્જનને, સાંભળવા દીધી,
 સમજીને કંઈ કરે સુધારો, કૃતિ સમજી કીધી;
 આગેવાનો વાત ઉપાડે, રીત થાય સીધી,
 એજ વિચારે પુસ્તક કીધું, જે સુખનો નિધિ;
 ઉભરા આ સહુ એક દિવસના, જ્ઞાતિ અભિમાને—નવોં ૭
 સાર સર્વને છે ઉપયોગી, પુસ્તક જે પાસે,
 હાટકેશ જે મનમાં વસશે, કંઈ સવળું થાશે;
 સરસ્વતીની કૃપા થશે કંઈ, માસે ખટ માસે,
 થશે સુધારો દુઃખ કપાશે, ૫૨ શું ઉલ્લાસે;
 એ આગત જેઠમનો શ્રમ છે, શિક્ષા સહુ પાને—નવોં ૮

સાગર નહાવા નાગરને વિનંતિ.

૫૬.

“કામણ દીસે છે અલખેલા”——એ રાગ.
 આજે સુમોધસાગર નહાવા, હીંડો નાગરોરે,
 છે મહિમા ખરોરે—આં ૧
 ચાલોને વડનગરી જ્ઞાતિ, ૧પાંચ બિજી થાશે પંકાતી;
 ચલ્લવો સર્વે છાતી, સત્વરતા કરોરે—આં ૧
 બહાશો નહિ સાગર ધુધવાટે, કરશે નહિ લેશે ઉચ્ચાટે;
 પવિત્ર થાવા માટે, સહુ જઈ ઠરોરે—આં ૨
 સાગરનું ખાઈ જળ જાણી, જાણી મહોટાં જળચર પ્રાણી;
 પાછા ફરવા વાણિ ઉચારો ના નરોરે—આં ૩
 છે જળનો મહિમા બહુ સારો, તરશે કદિ નહિં હોયે તારો;

* જતું કરેલું=મનમાંથી વાત કાઢી નાંખેલી. ૧ બીજા નાગરો પણ પંકાતા થશે.

નથી સ્વાદ કંઈ ખારો, મુખેથી તરોરે—આ૦ ૪
 જળ પીને જળ પ્રાણી રે' છે, નડશે એવું કાણુ કહે છે ?
 અમયાં દેખા દે છે, કદિયે ના ડરોરે—આ૦ ૫
 ભવિષ્ય છે સાગરમાં ભરિયું, જડશે જેણે સ્નાનજ કરિયું;
 તો મંડળ છે તરિયું, નથિ એમાં ધરોરે—આ૦ ૬
 રત્ન સર્વે નાગર જન રણશે, ખપનું સર્વે તેનું મળશે;
 ભાંડ પડી તે ટળશે, નહિં ભાગે ધરોરે—આ૦ ૭
 અણુ સમજુરે' શે ઉદાસી, સાકર ખાય ન વિપ વિલાસી;
 કરે કદર વિણુ હાંસિ કરારે તે કરોરે—આ૦ ૮
 હિત નહિં તેને અવળું લાગે, વળ મન ધાર્યું કરવા માગે;
 માણસ દુસ્મન લાગે, અટકાવે વરોરે—આ૦ ૯
 સુધા નીકળશે સાગરમાંથી, સુખ પડશે સાથે પીધાથી;
 ડરો ન રાહુનાથી, ભુંડાનો મરોરે—આ૦ ૧૦
 દુષ્ટ દુષ્ટનો ભાવ ભજવશે, ખ્હીસો નહિં પહેલું તે' ગજવશે;
 કમર બાંધ શો નમશે, થશે પાંશરોરે—આ૦ ૧૧
 નાહિ શુદ્ધ થાગ્ને મુજ વીરા, મેલ મસળગ્ને ઘમ્લે ધીરા;
 સમજાવે મુજ ગિરા, હેતે આદરોરે—આ૦ ૧૨
 માફિ માણુ મુજ જ્ઞાતિસાર, માફ કરો કહ્યું પડે અકારં;
 ઉભરાયું મન મહારં, નિરખીતે મરોરે—આ૦ ૧૩
 જેઠમ સહુ શી પેર વિચારં, કમી ખર્ચ વિણુ જડે ન પારં;
 સુખોધક થવાધારં, મુણગ્ને સ્ત્રી નરોરે—આ૦ ૧૪

૧ એમાં હુબવાનો ખાડો નથી પણ તરવાનું છે. ૨ સુ-
 ધારાને અટકાવનાર=સામે આવનાર તે રાહુથી ડરશોમાં.
 ૩ એકવારતો આડે આવીને હરકત કરશે. ૪ આદરી એ-
 સો= સુધારો શરૂ કરો. ૫ રસ વિનાનું=અણુગમનું.

ઉંઘમાંથી જાગવા વિષે.

૫૬૦

(રાગ-ધીરાના)

૫૬નો.

જાગોને આંખ ઉઘાડીરે, એવિ તે ઊંઘ શી બાઈ ?
 ગુંચાયા આવી ઝાડીરે, શકશે કેમ ચલાઈ—ટેક૦
 જાગી જુઓ નથી કામ કલમનું, પહેલો કરો હોંકાર,
 સુખ દુખ ઊંઘમાં જાણુશો શાનું, શાનો નયનપર બાર;
 કાંઈતો વિચારોરે, સૂતે રહેશે પરતાઈ—જા૦ ૧
 કુંભકરણુ પણ એત્યો છ માસે, તમથી બલો તે રાય,
 ઊંઘ તમારી એ થકી ભુંડી, જાગો જાગો તો જરાય;
 વાદળ વીખેરોરે, દુઃખની ઘડી ગણાઈ—જા૦ ૨
 જન્મ દુખી તે શાને રહોછો, બાળકને પણ દુઃખ.
 ઉત્તમ વર્ણની આખર આણી, હાથેજ કચર્યું મુખ;
 સુખનો ઉઘારોરે, ચતુર થઈ ખણી ખાઈ—જા૦ ૩
 અર્થ ગયો ક્યાં નામનો વીરા, આવી વંખત કેમ હાય !
 બુદ્ધિ વિના કેમ છેક બન્યાછો, રોકો નહિં તો સુખ જાય;
 રેંશો આંખ ચોળીરે, ખેસશે સહુ ઘર બાઈ—જા૦ ૪
 પૂર્વજનું સહુ પેદા કરેલું, ખોયું કમાણી ન કીધ,
 પોગળ દીકું ન પહોચતા સુધી, અવળિ મતિએ ગઈ રિદ્ધ;
 દુટકે તાણ્યાથીરે, સુખની વેલ સૂકાઈ—જા૦ ૫
 નોખત તો લેણદાર વગાડે, આળસ નવ મરડાય,
 ઘેન અજાનનું આંખમાં આચું, ભાગ્યા વતનથી પાય;

(૧૦)

હાલ તે પ્હોઝ્યા આરે, પડતી બધે ગવાઇ—જા૦ ૬
 નાગરકો' હવે કોણુ કહેશે? સુખનું તો નથી ભાન,
 સુધુ તજીને ઉંધું કરોછો, હવે નહીં નભે માન;
 જેઠમ એતાવેરે, પાસે રાખવી હોય પાઇ—જા૦ ૭

સુધારો શાને કહેવો.

૫૬.

રાગ—ભૈરવ.

નીપજે વિશેષ સુખનામ તે સુધારો;
 સમય તે મરીત ફરે, એવું થાય વારો;
 સમયને અનુ સરાય, સાર સુખ ધારો—ની૦ ૧
 ન્યાત ને વ્યવહાર રીતિ, સર્વ એ કુટારો;
 લક્ષ એ શું રાખવાયિ, જાય અન્ય ખહારો;
 લક્ષ્મી કીર્તિ જ્ઞાનને, શિપેર પાસ દારો—ની૦ ૨
 ઉંધિ જીનિ રીત ખુવારીતણી વિચારો;
 બંધનો યિ મુક્ત થાય, તેજ સુખ વારો;
 'પૂર્વજનું કીધું શ્રેષ્ઠ, એન બોલ સ્મરો—ની૦ ૩
 વખત જોય તેમ શોધ થાય આજ ન્યારો;
 નવીનરે' વિચાર જાય, તેથી ભીડ ભારો;
 એક થાય શું વિચાર, વૃદ્ધનો તમારો—ની૦ ૪

૧ કેટલાક માણસો એમ કહે છે કે શું ધરડા
 ગાંડા હતા, અથવા તો તેમણે શું વગર વિચાર્યે ધારા
 બાંધ્યા હશે? આ કહેવું સમયનો ફેરફાર જોતાં યોગ્ય
 નથી. જે વખતે જે ઉપયોગી થઇ પડે તેજ વાત ગ્રહણ
 કરવી એ સારું છે.

આ વિચાર હોતજે, ઈચ્છેજને નકારો;
 શોધી કાઢિ ગાડી હોત, અન્ય હુનર તારો;
 વળગિ રે'વું ભુંડુ એ, ગણાય છે કુધારો—ની૦ ૫
 નિમમ હોય તોય સ્થિતિથી કરો વિદારો;
 હોય ડાહ્યું કામ ભલે, આજ શું ઉચારો;
 ૧સુર આજ તેજ, ખેસો જે હશે સુનારો—ની૦ ૬
 વિદ્વાનું કામ આજ, જેથિ નાજ હારો;
 ઉપયોગિ ખરચ ભણું, અન્યને વિસારો;
 ખર્ચમાં ખુશી ધટીત, દાખતો અકારો—ની૦ ૭
 બાળ લક્ષ્મ જાય. જ્ઞાન થાય ને ૨ઉગારો;
 દેવું જાય ભુંડિ લે ન લક્ષ્મી લેણુદારો;
 ખ્યાતિનો જડે સુપંથ, એજ બોધ મ્હારો—ની૦ ૮

સુધારા સામી આડ વિષે.

પદ-રાગ-ધીરાના પદનો.

ચાલ્ય છે જે સુધારોરે, વૈર તે પર શાને કરો ?
 સુખમાં થાઓ સામારે, રોકો વખત શાને ખરો ? ટેક૦
 ૩ખાવું નથી ને ખાધું ન ગોડે, ખારીલાની ટેવ,
 આગળ તો નથી લેશ પડાવું : રહ્યા હું જાણું દેવ;
 આવી અદેખાધરે, કહોને તમે કેમ ઠરો—ચા૦ ૧

૧ આ વખતમાં જે આગળનો વિચાર કરીને ચાલનાર હશે તેજ ડાહ્યા જાણુવો. ૨ કરકસર થાય. ૩ ખાવું નથી ને ખાવા દેવું પણ નથી=ગરજ વિના કે અપવાદને લીધે સુધારો કરવો નથી ને કરવા દેવો પણ નથી.

(૧૨)

પહેલું વિચારો ધર પોતાનું, શીદ વિચારો વખાણ,
હિત હશે તે વાહજ કે'શે, એમાં આખર શું લ્હાણ;
કુલણુજી કુલ્યારે, વણિક લઈ લેશે ધરો—ચા૦ ૨
હાલ વખાણે કેમ કુલાએ, દીર્ઘ દ્રષ્ટિનાં જન,
ભવિષ્ય કીર્તિ કે ગાળ વિચારે, જીએ કરી સ્થિર મન;
ધન્ય છે એવાનેરે, રાજી ન રહે કરી વંદરો—ચા૦ ૩
હિત ચહી અનિકારી શ્રીમંતો, કરે સુધારો ઠીક,
અન્ય કુલણુજી આપ વખાણે, બોલ્લે કરી દે ધીક;
બીજનઓહપાડેરે, તેનો તો થાય ખરચે મરો—ચા૦ ૪
ક્ષુદ્ર નજર ના નીચ પ્રમાણો, વંશજની લે ગાળ,
વાહવા માટે વાવટા મૂકે, છેદે વિશ્રામનું ડાળ;
મુર્ખની દ્રષ્ટિ એરે, તરત જનરે' પાંશરો—ચા૦ ૫
જેને મળે તે ખર્ચ કરે પણ, બહું ન લેશ દબાણ,
એથી 'શ્રીમંતને ચેતવું લાયક, ઓછું ખરચવું પ્રમાણ;
અટકે દ્રષ્ટાંતેરે, હાલનાં સદ્ નારી નરો—ચા૦ ૬
આવકના બહુ ભાગ પડ્યા છે, કરવો ઘટે છે વિચાર,
આણુ સમજી' કે સહુ હરિ દેશે, કેમ દેતો કિરતાર;
પોતાનું ન જીએરે, ઝાલતો ફરે પ્રભુ ક્યાં કરો—ચા૦ ૭

૧ કરાવનારાના ખર્ચની બાબતમાં અને એવા બીજા અયોગ્ય ખર્ચને માટે શ્રીમંતોને આગળ પડવું ઘટે છે. વખતે તેમનું કહેવું એમ થશે કે અમે ગરીબને જોડે શ્રીમંત છતાં બેસીએ? અલબત્ત, જો તમે જ્ઞાતિ હિતેચ્છુ હો અને સર્વને શ્રીમંત થવા ઇચ્છતા હોતોતો એક વખત દબાણથી આગળ પડીને છુટા કરો. ગરીબ માણસ તવાં ર થવા જાય એ દેખીતું ભૂલ ભરેલું છે ખરું તો પણ જ્યાં સુધી સમજણ ઓછી છે અથવા બીજી કેટલીક અડચણ છે ત્યાં સુધી તમારે વિચારવું જરૂરનું છે.

સુખ બીજને આપ દુખીછો, આવક ધટતી ભય,
વિત્ત હશે તો ચાવશે બીજે, કાપોછો કાં પરિપાય;
મમતને મૂકોરે, સોબતી બની કાઢો કરો—આ• ૮
કેમ હસોછો નામ સુખીને, નથી સુધારો ઝેર,
વેર વસ્તુ ડયમ અવગુણ દાઢો, કરવો જેઠમ કહે કેર;
કુમતિ ને તાપેરે, સુકવરોજ સુખઝરો—આ• ૯

૫૬-૨

રાગ-એજ

કરવાકો સુખધારેરે, કાચે શું દુઃખ ભાગોછો ?
રાજી શું નહિં સુધારેરે, યાત્રિનાં દિલ 'દાગોછો—૨૬૦
નામરતું ધરી નામ મશતમાં, વર્તો સ્વછંદી ચાલ,
પારકું પોતીકું પૂજાય શાનું, કીધી છે યાત્રિ બેહાલ;
'માલને દેખીનેરે, કરે કો બહું ભાગોછો—૩૦ ૧
નામર હાલ છે નિરાધારે, 'લક્ષ હશે ધર ચાર,
આપ સુખી તે સુખજ જણો, અન્યનો ન કરો વિચાર;
મતિએ તમારીરે, મુશ્કલ જેહ 'સ્થાપોછો—૩૦ ૨
કાઢવા કર નથી હોંમત લેશે. આગળ તો ન પડાય,
કાંઈ પડેતો અંતર ધીકે, દેશ શો આવડો થાય ?
આભાર તો અળગેરે, સામા તે શિદ્ધ આવોછો—૩૦ ૩
વંશજનું બહું કાંઈ વિચારો, કાચા ન રાખો કાન,
ખોટું કહીને ખાનાર ખાશે, રીઝવશે દેષ માન;
મહારાજો મહોટારે, અનજ આપ આપો છો—૩૦ ૪

૧ બાગોછો. ૨ પોતાની શક્તિ છે તેથી. ૩ લક્ષ=લાખ
રૂપીઆવાળાં તો ચારજ ધર ગણતર હશે. ૪ આગળ જે
અધર' થઈ પડે એવું છે અને આજ પશુ કંઈયે છે તેને
તમે કાચમ કરોછો.

(૧૪)

મહારાજાએ મિલકત મૂકી, તેનો નથી કર્મ તોલ,
 ભાંજગડો નથી મટી હજી પણ, દોહો આ કરના કોલ;
 કાયમ કરોછોરે, પાછળ શીદ લાગો છો—કં ૫
 ઝામ 'જાખાલને મહીષ દાઝે, અંતરનો અન્યાય,
 ગુન્હો યથા વિણુ ધિક ગજાળ આ, કાપોછો આપણા પાય;
 ખણવો જે ખાડોરે, પડશે કોણ શું કો'છો—કં ૬
 તારવા માતિ ધારે બલા નર, કીધો સફળ અવતાર,
 મનથી મ્હોટા બની આડું કરેતો, તેનો તો જુદો ઉચ્ચાર;
 પ્રભુ ફળ દેશેરે, ઉલટું દુઃખ નાખોછો—કં ૭
 વાંઝણીને પીડ પ્રસૂતની શી, ગરજ તિનાની આડ,
 બોલવું ત્યાં ક્યાં એસે બદામે, ખોદોછો હાથથી ખાડ;
 કોદી હાડ ભાગેરે, સમજ ઉંધી રાખોછો—કં ૮
 કોઈ કરે ઉપકારથી કીર્તિ, આપ કરો અપકાર.
 નામ ભુટે બલે થાય રીતી છે, જુઓ બે સાર અસાર;
 કે'વાય તે સારે, ન્યાયએ ન્હોય ડારોછો—કં ૯
 અખુટ દોલત રાવણુની ગઈ, આપણુ કો'શા માત્ર,
 ચાર દિવસનું ચાંદરણું ધન, ભાગશે હાથથી માત્ર;
 નાગરોને હેયેરે, સમજી શીદ વાગો છો—કં ૧૦
 જૂલ સુધારવી બેગા થઈને, નાના ઘટે કરી આમ,
 મુતસદ્દી કયમ મર્મ ન જાણો રહે છે શું શ્રીરામ;
 મુખ સમે સૂતારે, દુઃખ આપવા જાગો છો—કં ૧૧

૧ કોઈ ખાસ માણસની દાઝને લીધે આખી નામરી
 ન્યાતનો થતો સુધારો અટકાવે શા માટે જોઈએ?

આગેવાનતી ઉંધી અક્કલ.

૫૬-રાગ-એજ

સુધારો નામ શાનુંરે, મુતસદી નર ઉચ્ચારો,
 વિચારો આગેવાનોરે, આણ્યો છે તમે દુખવારો—ટેક૦
 આગેવાનો થઇ બાંધ ચઢાવો, ચમચમ ચાલો પટેલ,
 એ પટલાઇમાં જાય પોતાનું, કરવી કુધારે પહેલ;
 ઘેલછા ગણાઇરે, કાપ્યો છે પગ તમારો—સુ૦ ૧
 પટેલની પટલાઇતો ક્યારે, સુખ કરવા શામેલ;
 આતો ઉત્કૃષ્ટ કહી અંગ હલાવે, પાધનો આંટો છેલ;
 બજે બોલ બોલીરે, લેવાય પંથ નિજ ન્યારો—સુ૦ ૨
 બોલ બીજના વાતમાં બાંધે, કલમમાં ન કચ્ચારો,
 ઉજ્જવળ અંગ દેખાડે અંગરખે, જ્ઞાતિ સુખે નરમાશ;
 ચાલી ચતૂરાઇરે, સુધારો ગણ્યો કુધારો—સુ૦ ૩
 ચોરે ઠરીને ડા'પણ ચલવ્યું, ધાલ્યાં ઘરો પર કેમ ?
 ધરતું ગણ્યું નહીં સર્વ તરાયું, શુકું કીધાનો શું નેમ ?
 રે'મના રહેવારે, અચળ નથી તમ તારો—સુ૦ ૪
 શાણા જનોમાં નામ ગણાવી, વાંકું કીધે ન વિચાર.
 દીર્ઘ દ્રષ્ટિ વિણ કાંઇ ન સૂઝે, કે પછી ખપ ન લગાર;
 થાય છો વૈરાગીરે, પારકો પુત્ર મરનારો—સુ૦ ૫
 ખુશી રહોછો ખાઇ પીને શું કેમ ઉઘાડો ન આંખ,
 તાવડી તો હવે લેશે તડાકા જ્ઞાન વિના પડી ઝાંખ;
 પારકી ખુદ્દિએરે, બાંધોછો દુઃખનો ભારો—સુ૦ ૬
 જોને નથી કાંઇ પાછળ આશા જોનું સમું સુખ દુઃખ !
 જોને અખૂટ છે દોલત ઘરમાં, તેને પડે શીદ બૂખ;

(૧૬)

બીજને બળાપોરે, સુધારો પરને ખારો—સુ. ૭
 પારકે દુઃખે કેમ સુખીઠો, કેમ ન હ્યો કંઈ ભાગ,
 પર ઉપકારી યાઓજ રાતો, સોધો સુધારાનો લાગ;
 જેઠમનું બોલ્યુરે, કાંઈતો દિવ ઉતારો—સુ. ૮

પરમજીની પહેલ.

૫૬.

રાગ—એજ

પડે જો કોઈ પહેલોરે, બલ્યુવો જન ઉપકારી;
 સુઝાડે પંથ રહેલોરે, બુદ્ધિની કહો બલિહારી—૨૬૦
 એક કરે જો આગેવાની, એક કર્યો ઉપકાર,
 બીજે કરે બીજી વાતે સુધારો, એમ ઉતરશે ભાર;
 સામદું નહોં રહેલુરે, જડે મદદથી ખારી—૫૭. ૧
 સંપ નથી નથી ટેક જરાયે, પાડોશીપર કરો ખ્યાર,
 ધરનાં છોકરાં ધંટીઓ ચાટે, ગોરને આટો તૈયાર;
 ભાઈ કહો ધાઓરે, ભરો ન મૂઠી વિચારી—૫૮. ૨
 ભાઈ કહીને લોક રીઝાવે, લેવો પછી વૈરાગ,
 આપતાં કે' કરી આડાઈ લીધું, બલીદના બે ભાગ;
 પ્હોચ વિના પંડ્યારે, બોલશે એમ નર નારી—૫૯. ૩
 કે'વત લાઈને થાય સુધારો, ધન્ય છે આગેવાન,
 પાછળ ચાલ્યું જનમ મંડળ સહુ, કો'ને હોયે પણ સાન;
 જનને લેવાનારે, મૂર્ખથી રહે સહુ હારી—૬૦. ૪
 બ્હીકણ થઈને પૂર્વજ પડે, હોત જો' બેઠા ધૈર,

૧ પારકાને=જેને સુધારાની મરજ નથી તેને. (શ્રીમંતને તેમજ લાંબી આશા વિનાનાને સી મરજ હોય !)

આમળ જો ન હોડયા ફત પહેલા, હોત શું સુખની નહેર;
 વતનને વાંટારે, કરત કેમ જમીદારી—પડે. ૫
 પરગણુ પોતીકુ પહેલું કરે પણ, રીત ખતાવે રહેલ,
 ઓઢી વગોણું મૂર્ખનું આપ્યું, પાયે નાંખી આપે કેલ;
 લાંખી ને દૃષ્ટિએરે, કમાય યશરે' જ્યારી—પડે. ૬
 રંક શ્રીમંત કો હોમત રાખી, ચોખી કરે રીતભાત,
 જીવે જુગો જુગતે ઉપકારી, યાઓ સુખી પ્રખ્યાત;
 ભારતી પ્રતાપેરે, જેઠમ આશિષ સારી—પડે. ૭

પડતી પ્રશ્નોત્તર.

૫૬.

“ ગિરધારીરે વાત કહુંછું વિચારો ”—એ રાગ.

બીર નાગરરે, સંપથીયાલ સુધારો, ગણી કાઢો ને દૂરકુધારો,
 મતિ સાગરરે, નામનો અર્થવિચારો, આલ્યો શાયકીદુખનો વારો,
 સાણે કરજે હુલ્યાછે હજારો, સાણે ધરમાં ભીડાય છે નારો,
 સાથીકરછેદુઃકાયોતમારો, વડનગરરે, જેણેકીધીહતીબહારો. ગ૦૧
 છો ઉત્તમરે સાથી અધમઉચ્ચારો. સાથી નીંદેછેલોક ન પારો.
 સાથી કે'છે નાગરને બિચારો, સાથી યાવ છે કો'ની હુંકારો,
 હોડ્યો સાથી નાગરનો હુંકારો, સાથી ઠરેછે બોલ લવારો,
 સહુ સાથીરે, આપદ પડતી યારો— ગ૦૨
 ગુણુ ઉચ્ચળરે, ડોળ ઉપરનહોંસારો મેલી સાથીદેખાયછેહારો,
 ધણિ ચિંતારે, સર્વને સાથી તપારો, સાથી કે'વેરડો જે નકારો,
 સાથી ખંધાય અપયશ ભારો, સાથી આવે ન સુખનો આરો,
 સાથી ટૂટયાખુશાલીનાતારો, શુભ ઉત્તરરે, ખર્ચઅનીતિયારો ગ૦૩
 વિજ્ઞાપકરે, ખર્ચવધ્યું અવિચારો, વધી રીતનવી ચિતધારો,

નવ પ્હોચેરે હોય ભરેલભંડારો, ખૂટે ખાધે અનીતિ વખારો,
સોધો ચાલ તેથી દુખ હારો, આગેવાનો સ્વજન સુખે ઠારો,
મણોલોકનું બોલ્યું લવારો, દીન જોઈ મરે, કે'છે વિપત્તીવિહારો. ૧૦૪

* આહારોની ભ્રષ્ટતા

૫૬-રાગ-એજ.

આહારો ભણી વિધારે, દક્ષણા લેવા દાવો કરો;
ખાલી ન કરો નિંદારે, નિમકહરામીથી ડરો—ટક૦
કર્મ વિચારો મૂળનું સર્વે, કરતા જો વિદ્યાબ્યાસ,
શાસ્ત્ર શીખી કરી કર્મ છ પાઠે, ધર્મથી ધરતા ઉદ્ધાસ;
તેનો તો ઉધારોરે, ખોયું એ કર્મ ધર્મ ખરો—આ. ૧
પોષણ થતું ને પૂજ્ય હતા સૌ, આધીનરે' પજમાન,
વૃત્તિ નિહાળીને આવક કીધી, સ્નેહે કીધું સન્માન;
માન ગોરે રાખ્યુંરે, માનતા એમ મુખ ઝરો—આ. ૨
મદદ હતી કરી મ્હેનત બારે, હોય ધરે કાંઈ કામ.
હિત ચહે હરિ પ્રાર્થન કરીને લોભ ન હરવા દામ;
આજના એમાંનુંરે, ઇચ્છોછો આજ જાવા ધરો—આ. ૩
દુશ્મન થઇને આજ હીંડોછો, સંકટમાં નવ રહાય,
રહાય નહીં પણ દુઃખ થવાના, સોધોછો ઉલટા ઉપાય;
દેખાયજો ખોટુંરે, ખાંતથી ચિત્ત હર્ષ ધરો—આ. ૪
ધર્મ અવરના ભુંડા કહેછો, બાળકનાં જુઓ કર્મ,
ચાલ જુઓ તમ કાલ જુઓની, આહારનો કીયો ધર્મ;
ખોલજો બીજાનુંરે. આપજો શુદ્ધ થઇ ઉગરો—આ. ૫

* આ વિષય કર્મ ભ્રષ્ટ થયેના અને થતા હોય એ-
વા આહારોનેજ લાગુ પડે છે.

ઓળખે બ્રાહ્મણ કોણ દેખાવે, જોરમાં ચાલે જુવાન,
 તોકરીમાં મન સર્વનું લાગ્યું. ક્યાં ગયું સર્વનું ભાન;
 દોડ્યા દશ વાગ્યેરે, અધિક કરવા આવશે—બ્રા. ૬
 પ્રેમ નહીં ત્યાં પ્રેમ વધાર્યો, કીધું ન કરવું કૃત્ય.
 દારૂ પડે ત્યાં ડામ દેવાકો, કોલેજમાં^૧ પળે સત્ય;
 મસળાય માટીરે, કહે છે કોણ સીસા ભરો—બ્રા. ૭
 વ્યસન નીંદો શીદ ખીન્નનું, ક્યાં નથી આપણી પહેલ,
 ગૃહસ્થ તો ગરીબાધમાં હોંડે આપ દેખાઓ છોલ;
 મેલ ક્યાં મૂકાયેરે, ઢાંકવા બેઠાછો નાગરો—બ્રા. ૮
 દવાખાનામાં દેવ પૂજેછો, તર પણ ટીંક્યર તુંજ.
 બ્રાહ્મ મળતાં આસ ભરોછો. ગુમાસ્તીમાં પડી ગુંજ;
 માથા ફૂટ મૂકીરે, ખટ કર્મ જોઇ બેઠા નરો—બ્રા. ૯
 વ્યાજ વરામાં વાંકાં કરોછો. ધંધો પ્રથમ પછી ધર્મ,
 સાંઝ સુધી નવ સાંભરે સંધ્યા, બેસો પછી મૃગચર્મ;
 શીખ ઘો ખીન્નને રે, આપના ધર્મ તો વિસરો—બ્રા. ૧૦
 દેવ^૨ નથી છો પુજ્ય કે'જેઠમ, જોયા તથાપિ કુદંગ,
 જોયો જુલમ હઠતિ મિર દીકું, રંગમાં કરતા ભંગ;
 હિમંગ શું આવેરે, આવે જો અનીતિને હરો—બ્રા. ૧૧

ખપ તેની છોછ નહીં.

૫૬.

“ મુણજો સભાસદો સારા ”—એ રાગ.

૧ મેડીકલ કોલેજમાં શું શું પળે છે તે જોયું કે સાંભ-
 જ્યુંછે. (તાંતણા માટે ફરી ન્હાવું પડે છે અને ન્હવાડો છો
 ત્યારે હાડકાં અને માટી સુંથતાં કેમ નહીં ?) ૨ ખાર નથી
 પણ હું દિત માટે કહું છું.

• સુણુજો નાગર વડનગરા, સુણુજો નાગર વડનગરા;
 છો કંઈ છોછે અધરા. સુણુજો નાગર વડનગરા. — ૨૬૦
 ખપનાની નહિ છોછ લગારે, અણ ખપનું અથડાવું;
 ભેવાનું તે નવ લેવાયે. તજવાનું પકડાવું — સુ૦ ૧
 મતલબની વાતો મન ગમતી. જુઓ ન સવળી અવળી;
 રોકાયા રૂઢાથી કંઈતો. પાડી ન શક્યા નળળી — સુ૦ ૨
 ધી જળથી દુર રે'વું સુતકમાં, ભલે ભરે જળ કોળી;
 ઢેડ ઉંચકી લાવે ધૃતને, જમીએ હાંસે પોળી — સુ૦ ૩
 પર બ્રાહ્મણનું જળ ના પીવું, શરતન લેવો રહેલો;
 અર્ક અને ઓમડ ગંગા રૂપ. શુદ્ધ મુરખો પહેલો — સુ૦ ૪
 છોછ કમુખમાં નવ કાંઈ, પૂછે કોનું પાણી;
 હલકાની હાથેળી ચાટે. વાહ વાહ કહી તાણી — સુ૦ ૫
 રાજગરો એકાદશમાં છે, ખજૂરનો નહિ ખાંચો;
 વિલાયતી બી બેશ બટાકા, મતલબ પુરતક વાંચો — સુ૦ ૬
 મમરા માટે મારો બાળક, વટાળ ગણી અજીક;
 બજામાં જોખી આપે બરફી. લાગે વૃતમાં મીઠું — સુ૦ ૭
 પરગામે પય પોળી ન લેવી, ધસિયામાં નહિ આડું;

• આ પદ રચવાની મહારી મતલબ તેમજ તેને
 બાવાર્થ એમ નથી કે આચાર વિચાર ન પાળવો, પણ ખ-
 રી વાત શું છે અને ખપનું શું છે અથવા તો શું કરવું જો-
 ઇએ અને શું તજવું જોઈએ એનો વિચાર ત્રથમ કરવા-
 નો છે. “ ખપ તેની છોછ નહીં ” એ કહેવત આપણે તો
 ખીજી બધી વાત તજ દેખને એનેજ ઝાલીને બેઠા છીએ
 પણ સાર જરાપણ સમજ્યા નથી જ્યારે જીવ વિનાની વા-
 તને એક ખીજ સાથે સરખાવીને કે સરખાવ્યા વિના સા-
 રી કે નરસી મુકરર કરીએ છીએ ત્યારે ખરા ખપની ચી-
 જને અને જોખી આપણે ઉદય છે તેને હલકી પાડી નાંખી
 શા માટે ફેંકી ? સમજી નાગરોને સારો ગુણ કરવા આ પદછે.

કરી બોળ કંદોષ તણીને, ખાઓ મગજના લાડુ—સુ. ૮
 મુસલમાન^૧ નહિ ધરમાં પેસે. બલે ઠરે ઇંત્રેને;
 સાહિબ મહાર^૨ પાવન થયું ધર દરીન દરીને દેને;—સુ. ૯
 સ્પર્શા સ્પર્શ પિયે ન પાણી, કાણુ ઉપારે તાંબૂ;
 ઘેર આવીને વરત્રો સાથે, પિયે એક જળ ચાંબૂ;—સુ. ૧૦
 ન્યાત હોયતો પ્રતાહ ગંગા, સર્વ શેરામાં મહાભો;
 ધરમાં ખડકીમાં ન જવાયે. પુછે માતિ જો આલો;—સુ. ૧૧
 જોષ ચોટશે સ્ત્રીને છૂટી, પદ્માળવાની નરને;
 ન્હાય નહીં સ્ત્રી બીજી વેળા, ખપની તદ્દપિ વરને—સુ. ૧૨
 રાખમાં વિસનગરાની છૂટી, ક્યમ એ ગરજે ઘાલી
 એ ચોખ્ખાઇ ક્યાંયી દીઠી. રસોઇ ના થઇ બહાલી—સુ. ૧૩
 મુદ્ર તણું વાસણુ ના રહાવું, પૈસો લ્યો ન્હાઇને;
 એક તાંતણાથી અબડાણું, નહિ પૈસો રહાઇને—સુ. ૧૪
 આગબોટની તાર્યે છૂટી, છૂટી ત્યાં બાયાની;
 જગનનાથ પુરિમાં નવસત્તા, ફિકર નહીં ખાધાની—સુ. ૧૫
 આર આપવા અંગરખાંને, ધોળીને દ્યો આટો;
 ધાય અજીઠું ભોટ પાણિયા, જઇએ ધોવા પાટો—સુ. ૧૬
 મૃદંગની નહિ છોછ કણકથી, ધરમાં અળગી કરવી;
 ધસી ધસી કર ધોવા સારું, જળની ભોટી ભરવી—સુ. ૧૭
 જોડા કોરા પણુ કર ધોવા, ફરે ત્રાજવાં ધરમાં;

૧ સાધારણ મુસલમાન ધરનો નોકર હોય કે કોઇ પિ-
 છાન વાળો હોય અથવા અણુજણ્યો કોઈની સાથે આબો
 હોય તેને બનતા સુધી ધરમાં ન પેસવા દેતાં તેની જમવા
 ખાવાની કે કામકાજની તજવીજ પરબારી થાય છે પણ
 કોઈ યુરોપિયન આવે કે પોતાના મુકામ ઉપરજ હોય તો
 પણ તેને ધર પાવન કરવા કે મ્હોટાઇ લેવા બોલાવી ખા-
 ણું અપાય છે પછી તેમાં મમે તે સ્ત્રીજ આવતી હોય. ધર
 જોવાને એવા ખુણે ખુણે ફરે તોપણ ફીકર નહીં.

કોણ સુપડું લઈ કર ધૂએ, જય ભલે ધર પરમાં—સુ૦ ૧૮
 લવાય જળ જોડા પ્હેરીને, પિવા તણા કંઈ વાંધો;
 દહીં છાશમાં દહીંની છૂટી, કરી સંપ હા સાંધો—સુ૦ ૧૯
 મરી મશાલો એ પૈસાનો, ગૃહણે કાઢી નાંખો;•
 માલ મલીદા તેલ અથાણાં, પાપડ ધરમાં રાખો—સુ૦ ૨૦
 વપરાતાં પકવાન રહે છે, ગૃહણુ ન ઘેઅર ઝાલે;
 ઝલાઈ જાયે ગરિય કઠોડુ, અપનું કેમ ન આલે—સુ૦ ૨૧
 છોછ નથી રહિ કંઈ નોકરિની, પ્રથમ હતું પણ એવું;
 સિપાઈગિરિ સૂઆગીરી કરતા, રાજ મ્લેચ્છનું તેવું—સુ૦ ૨૨
 મુસલમાનની સોજત કરતા તેને ઘેર કચેરી;
 પ્હેરવેશ^૧ તે વખતે તેવો, હશે એસતા પ્હેરી—સુ૦ ૨૩
 લઠાઈ ટંટા બળવા થાતા, ક્યાં નહાવાનું પાણી;
 દુસ્મન દળ હણવાની પળમાં કોણે અરચા તાણી—સુ૦ ૨૪
 હાલ તણું તરમાંણું કરતા, આચમની બાલાની;
 મંત્ર બોલતા મારો મારો, પવિત્રાઈ ત્યાં શાની—સુ૦ ૨૫
 અથ્થ હપર બોજનનું બાથું, મુગટા નહોતા ત્યારે;
 આજ તાંતણે અમડાવાનું, બેઠા છે ઘર બ્યારે—સુ૦ ૨૬
 કરી હાકમી વિદેશ જઈને, નથી તાંતણા આવ્યો;
 વિચાર લાંબો કરી પૂર્વજે, પરનો ટેક મુકાવ્યો—સુ૦ ૨૭
 નથી ટેક એ તમને વીરા, અમડાવાની વાતો;
 વતન અને ઘર ખુણા મૂકી કરો છોછ પાંચાતો—સુ૦ ૨૮

૧ આજ જેવો જાત જાતનો પ્હેરવેશ રાજ્યને અંગે થયો છે તેવોજ મુસલમાની રાજ્યમાં તે પ્રમાણે હતો અને નાગરો અંગીભુત હોવાથી કંઈક ભાગે તેવા પ્હેરવેશ રાખતા; એટલુંજ નહીં પણ દરબારમાં રાણીઓની મુલાકાત વખતે સ્ત્રીઓ પણ મળતો પ્હેરવેશ રાખતી પણ આજ મસ્કરીમાં કાઢે છે.

પૂવંજ હત જો વગર વિચાર્યા, તમે ન હત દેસાધ;
 છોછ તમારી નડે સર્વને, થયા ભાષ તે બાધ—સુ० ૨૯
 વટલાવાનું ગયે વિલાયત, કુકર્મની અહિ છૂટી;
 ટોચ કરી તાશીર બિગાડી, આખર હાથે લુંટી—સુ० ૩૦
 છોછ કરી નાંખ્યા બંધનમાં, રાજ્ય થકી દુર રાખ્યા;
 મોજ મજા પરભાર્યા મારે, કાયમ હેઠળ નાખ્યા—સુ० ૩૧
 મનઘાર્યું તે ગણ્યું મજાનું, સૂખ મૂળ ના જોયું;
 નવરા બેશી છોછ કરીને, હવું વતન પણ ખોયું—સુ० ૩૨
 સાર અસાર ન લેશે જોયો, નહાયા ધોયા ભાષ;
 જોઈમ કે' ચોખ્ખા થઈ બેઠા, સર્વ કરી ચોખ્ખાધ—સુ० ૩૩

સાપ ગયા ને લિસોટા રહ્યા.

લાવણી.

* સરિ ગયા સરરરર. સાપ, દેખવું માપ લિસોટા આજે;
 કરિ ગયા કરો કરનાર, રહ્યા કર બાજે—ટેક૦
 નવ ઘટે વૃદ્ધને આળ (૨) થવા સંભાળ ભીંડ ના પડવા;

* સાપ ગયા ને લિસોટા રહ્યા ” એ કહેવત મશહૂર છે.
 મતલબ કે જે જે કરો કીધા તે તો હાલ કાયમ છે પણ તેના
 બદલામાં કામ કરવાનું નીકળી ગયું છે.

૧ આપણા ઘરડા ગાંડા હતા એમ બોલવું એ ખોટું છે
 કેમકે તેમણે જે જે કર્યું છે તે તો વિચારીનેજ કર્યું છે પણ
 તે હેતુ અમલમાં આવતો નથી તેથી આપણને અવળું
 લાગે છે પણ ખરી રીતે જોઈએ તો નવનામાં અને એવા
 બીજા કર ધાલેલા તે પોતાનાજ અપને માટે કીધું હશે;
 એ બહાને આપણને, મારે ન પડે પણ તે ક્યારે કે જ્યારે
 આપણને મદદ મળતી હોય ત્યારે પણ આતો પૈસા આપ-
 વા કાયમ રહ્યા અને કામ કરવાનું તે નીકળી ગયું.

(૨૪)

બલિ મદદ અપાવી ધન્ય, સુખ સાંપડવા;
કષ્ટ હોય થેર પ્રસ્તુત પરણતો સત્ સારું કે ખોટું;
શુભ દુઃખમાં ભાગીજોર, કૃત્ય એ મહોટું.

મૂલ.

ગણિ પુણ્ય જોઈને કામ;
રે' પોતાને આરામ;
નાંધ્યું પ્રસ્તુતમાં નામ;

નાંધ્યું પ્રસ્તુતમાં નામ, ઠરાવ્યું દામ આઠણો કાને;
કરિ ગયા કરો કરનાર રક્ષા કર બાજે—સરિં ૧
સહુ દિડયા નાગરો સાથ, (૨) કાયદો હાય ન્યાતનો ઝાલી;
આશ્રિતે સાચવ્યો ધર્મ નીતિ કરી બહાલી;
આવકથી કરતા હરેર (૨) રીતમાં ફેર પડે નવ તોથે;
કાપાં બાંધ્યાં દેવાય, વધે નવ કાથે.

મૂલ.

યષ્ટ સુખી નામરી ન્યાત;
યષ્ટ સંપ થકી પ્રખ્યાત;
તે પડી વિસારે વાત;

૨ સારા ખોટામાં જોર ભાગીદાર હતા મતલબ તે કેટ-
લુંક કામકામ પાડી ભેતા પથ હવે તે માત્ર સંભારવાનું થઈ
પડ્યું છે.

૧ દરેક પ્રસ્તુતમાં તેમનું (આઠણનું) નામ દાખલ કરી-
ધું: મતલબ કે દક્ષણા આપવી ચાહુ રાખી. ૨ બધા ના-
મરોએ પુર્વજનું કીધેલું કાયમ રાખ્યું. ૩ આઠણોના જે જે
હક હતા તે અપાતા પથ આજની પેઠે કામકામ વિના
ફામટ વધતા નહોતા.

તે પડી વિસારે વાત, પડી ગઇ રાત, મુર્યતો લાજે;^૧
 કરિ ગયા કરો કરનાર રહ્યા કર બાજે—સરિં ૨
 વધિ પૈસા વિણુ ટુલાશ. (૨) બુદ્ધિનો નાશ આજસુ બેઠા;
 મધ લીધો બ્રાહ્મણે લાભ પાડિને હેઠા;
 મુકિ દિધો મદદનો ભાગ (૨) જડયો જ્યાં લાગ રંગના જોષ;
 કાયમ તો કર સહુ રહ્યા, વધ્યા બહુ કોષ.

મૂલ.

નવ મીંમાની^૨ જ્યાં રીત;
 તે મદદ સારજી ખચીત;
 પણ ફોગટ ખાવા પ્રીત;
 પણ ફોગટ ખાવા પ્રીત, જુઓ વિપરીત. ભાપણે ગાજે;
 કરિ ગયા કરો કરનાર રહ્યા કર બાજે—સરિં ૩
 કયમ દધએ કોને દોષ ૨) આપણે રોપ સતિને મારે,
 અણસમજૂ આડાં કરે ન ચિત્ત સતારે;
 નથિ આપક જવક ભાન ૨) માંડયું તોફાન, હાલ આ કીધો;
 સરકાર સમજુ પણ તે ન દાખલો લીધો.

મૂલ.

રજવાડી હોય સજાંદ;

૧ નાગરોની ચટતીનો જે સુયં મનવળ કે જે દિવસ હતો
 તે આયમતાં રાત પડી ગઇ તેથી મુર્યતું જોર ઓછું થવાથી
 તે લાજ્યો=છુપાયો. ૨ નાગર શૂદ્રરોમાં અંદર અંદર
 સંપ ન દાડે તેથી બીજાઓને લાગે મળ્યો; ચટતે કે
 પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવા લાગ્યા.

૩ સારે નરસે પ્રસંગે મદદ મળવા માટે નવ માણસોની
 લાગત બાંધેલી ઘણે ઠેકાણે છે તેને નવ નામાં વાળા કહે છે
 પણ તેમને જે કામ સાંપવામાં આવ્યું હોય તો ગમે તેમ
 બોલે અને વગીણું કરે.

(૨૩)

તે પાળે જો નવ કંદ;

રાજી જો નહીં કુછંદ;

રાજી જો નહીં કુછંદ, નહીંતો ડંડ, લેછલે રાજો;

કરિ ગયા કરો કરનાર, રહ્યા કર બાજે—સરિં ૪

જો પ્રજા નહીં બેવફા (૨) ભૂપ નવ કફા, કદર પણ બૂજો;

ખોટા થઇ કેમ ખવાય, સાચુ જ્યાં સૂજો;

હદદાર તપાસ્યા સર્વ (૨) મુકાબ્યા ગર્વ નોકરી લીધી;

કરિ વતન ગિરાસે ખોળ, સણુદો દીધી.

ઝૂન.

કાપ્યા અણુ ઘટતા ભાગ;

નાથ્યા જે કાળી નાગ;

આપ્યો પણ ઘટતો ભાગ;

આપ્યો પણ ઘટતો ભાગ, લેછ હ્યો લાગ માણસે જાજો;

કરિ ગયા કરો કરનાર રહ્યા કર બાજે—સરિં ૫

છે અદળક આવક તોય (૨) નીતિ ના ખોય, વિચારો વીરા;

આપણુ આવક વિણુ કુદ્યા, પડો કંઈ ધીરા;

હક ખપના સત્ય અસત્ય (૨) જોઈ હ્યો કૃત્ય મદદ ને જોઈ;

વિદ્યા^૧ ગુણથી ઘો દાન નહીં ધર ખોઈ.

ઝૂન.

બહુ ધરો પુણ્ય પર પ્યાર;

દેવાનું પાડો પ્યાર;

૧ વિદ્યા અને ગુણ એ બન્ને જોઈને તેમને જે આપવાની શક્તિ હોય તે આપો પણ સઘળું ધર વિચારીને (તે આપણા સુખ દુખના ભાગદાર અને પુણ્ય છે પણ જેવું તે પોતાનું ધર વિચારે છે તેવું જ યજમાનનું વિચારે ત્યારે તે પોતાના ગણાય.)

નથિ કાંઈ આપણે ખાર;
 નથિ કાંઈ આપણે ખાર, કરો ન ઉધાર, ન ખોટો વ્યાજ;
 કરિ ગયા કરો કરનાર રહ્યા કર ખાજે—સરિં ૬
 વપરાતી ચિજ પર પ્યાર (૨) પુત્ર કાં નાર સગું કે કોઈ;
 છે નિયમ સદા સર્વનો ઠરે નવ ખોઈ;
 યદ્ય પુત્ર^૧ ખાય જો જ્ઞાન (૨) કરે તો જ્ઞાન કાંઈ ના પામે;
 આકરિ સમ બાખરિ મળે, પળે સૌ કામે.

૪૩.

તેવુંજ ખુશીતું દાન;
 બહુ જોર કરે અજ્ઞાન;
 તો થાય જીવ હેરાન;
 તો થાય જીવ હેરાન, નભે ન નિદાન, બિવિધ્યને બાજે;
 કરિ ગયા કરો કરનાર રહ્યા કર ખાજે—સરિં ૭
દક્ષણાનો દાખ.

લાવણી.

“ ચાલો આતસખાજી જોવા જઈએ”-એ રાગ.

આપો^૨ નામું નહાવા નહીં દધએ, નહીં જઈએ—

આપો ૦ ટેક ૦

૧ ઉઠાપણ ક્યારે કે જ્યારે પુત્ર યદ્યને ખાય ત્યારે
 પણ પજવે નહીં.

૨ લક્ષ પ્રસંગે અથવા એવા બીજા કોઈ સમયે જ્યારે
 દક્ષણા (કર) નો હક હોય છે ત્યારે જમતા પહેલાં વખતે ઘર
 ધણી પછીથી નહીં આપે એવા અધીરાઈના ડરથી અથ-
 વા આડાઈથી ખાત્રણો હઠ લેઈને ધણીવાર એસે છે ને આ-
 રીતે બોલે છે તથા આવા વધરા ધાલીને ધણી વખતે આ-
 ખી રાત્રી કાઢે છે જેથી વરો કરનાર કંટાળે છે.

- એક પહેલાંનું હમારું, તેણે કીધું બંધ આરું;
 આતો કાણુ ના કહેનારું, ખરું કહીએરે—આ૦ ૧
- ગિગાડિશું આજ ન્યાત, વડી જાયે બધી રાત;
 કિધેલિ વડી લેવાત. કેમ નહાઈએરે—આ૦ ૨
- કરશે કરતો નકાર અમે તરુણું વ્યવહાર;
 ક્રિયા ન કરાવનાર. શિદ આમએરે—આ૦ ૩
- અમે દેહનું દવાઈ, હજી કચ્ચારીએ ભાઈ;
 આપશે તમે પરતાઈ, તામે હઈએરે—આ૦ ૪
- કવી-આતું કરી અપમાન. શાને કરોછો તોફાન;
 ખુશીયા લેવાય દાન, ભીંક્ષુ કાઈએરે—આ૦ ૫
- બ્રા-રાણો દૂર આપ જ્ઞાન, બહુ રાખ્યું અમે ભાન;
 ઉમા કરશું આગેવાન, લેવા પાઈએરે—આ૦ ૬
- કુચી-ગુણી જ્ઞાતીમાં હુંકાર, ડરે કોઈ નર નાર;
 કહો વેવાઈને સાર, કહી લઈએરે—આ૦ ૭
- જેને નહીં કામકાજ,^૧ તેને ગઈવની તાજ;
 ખોલું ડરી આમ આજ, પોપાં આઈએરે—આ૦ ૮
- મ્હોટો કરતો છે ભાગ, વધ્યે આવે નહીં તાગ;
 હાથે ખૂંચે નર લાગ, દુખી થઈએરે—આ૦ ૯
- નથી નાગરને ટેક, નથી સંપ તેમ નેક;
 ભર્યો ભૂંડો દેવ એક, અટવાઈએરે—આ૦ ૧૦
- સુધારાની બહુ હોંસ, પણ નિશાંનતો વાંસ;
 ખોલાવાને મારે શંસ, કર્યું ભાઈએરે—આ૦ ૧૧
- નથી જોઈમ ઉપાય. માતિ ભેગી કંઈ થાય;

૧ જેનેકામકાજ નથી મતલબ કે કોઈ પણ વખતે આવા પૈસા કાઢવાનો સમય આવે એમ નથી તે મ્હોટાઈ કે ખુશમત માટે વિના કારણે આગળ પડે છે.

તોતો આપદ કપાય. યશ ગામઝેરે—આં ૧૨

અંથોમ્ભત્તિ.

લાવણી.

“તું કામણ કરી કયાં જાય નંદલાલ હરેરી” — એ રાગ.

લઉં ગુણ કીધો અવગુણ થાક આભારી;

આ ઉભરે કીધો અંથ હાલ ઉચ્ચારી — ૮૬૦

બહુ થયો કુધારો આમ હાથથી કીધો;

નવ કરવા દીધાં કામ મર્મ નવ લીધો;

કંઈ કાયર નાગર હઠયા વળી કો ખીધો;

પકડ્યો નહિ પહેલા થઈ સુરસ્તો સીધો;

કો ઉઠ્યો ન આગેવાન ન ઉઠવા દીધો;

નવ પીવા દીધો રસ સુધા. ન પોતે પીધો;

ને ડયા હોત પૂર્વજે કરી સરદારી — આં ૧

હું કરતો રોજ વખાણ થશે સુધારો;

બહુ મદદ નાગરો કરે પડયા પોખારો;

૧ કોઈ માણસ વખતે આપણને નુકશાન કરે પણ પાછળથી વખતે જ્યારે લાભ થાય ત્યારે તેનો પાડ માનવાને ઇચ્છે. આવી રીતે આગળના વખતમાં પણ બનેલું છે. રામે શ્રીકૃષ્ણ વનવાસનું દુઃખ વેઠી રાવણને મારી તથા બીજાં કેટલાંક કામ કરી અયોધ્યા આવ્યા પછી પ્રથમ પોતાની સાવકી મા કૃષ્ણાને પગે લાગી આભાર માન્યો હતો, તેવીજ રીતે હું પણ કૃત્યહતું અને એવા ઘણા દાખલા બનેલા છે તે બને છે. નાગર જ્ઞાતિમાં સુધારો થતો અટકાવનાર ઘણા માણસો હશે અને થોડા વખત પર સુધારો થતો એવીજ રીતે અટકવાથી આડ કરનારથી થતા ગેર લાભનો અવગુણ ન માનતાં મેં ગુણ માન્યો કારણ તક મળવાથી મનના ઉભરા બહાર નીકળવા પામ્યા જેથી પોથી રચાઈ.

આ રમ્યો પાય મજબૂત વખત છે સારો;
 સમજ્યા છ ગૃહસ્થો સર્વ થયો હેંકારો;
 ભલિ થશે વિલાયત પાસ, થાય વિચારો;
 એ વિચાર કરશે બહુ, ધિમે સુખ વારો;
 એ વારાના ઉધાર રહ્યા પરવારી—આ૦ ૨
 શું થયા દેવી નાગરના સુખના વૈરી;
 ક્યમ થાય પોતિકુ સુખ છતાં જન હૃદી;
 ઘરડાંની શું ગાંડાઈ લિધા શું ઘેરી;
 શું બાધ કલે નર ભમ્યા મુક્યા ભંભેરી;
 ક્યમ થઈ મુત્સદી જન્યા જાવરા હૃદી;
 પોતાનો ન કર્યો ખ્યાલ આપમાં ઠેરી;
 ક્યમ ધર્યો કુહાડો પગે થશે ધાકારી—આ૦ ૩
 નથિ જુલમ દારૂ પર જરી નથી ગાંજ પર;
 નંથિ જુલમ કુચાલે લેશ જન્ય સ્ત્રી પર ધર.
 નથિ જુલમ ચલમ કે ચોરિ થતા નથિ કાંઈ;
 નથિ આળલમ પર ઠોક ન તેમાં માલ્યર;
 નવ સુખ ના સુઝે ઉપાય દુઃખનો આદર;
 આદુ ક્યમ જાણે કામ સુકો શું નાગર;
 ક્યમ કરે જુલમ શું ડારો બહીકાણુ ધારી—આ૦ ૪

૧ ચરેતર પાસાના (બાર ગામના) વડનગરા નાગર બાહ્યોની વિલાયત ખીન્ન ગામ કરતાં તેમની વસતી વધારે હોવાથી પેટલાદ ગણાય છે.

૨ દારૂ, ગાંજે અને એ વગેરે કેટલીક ચીજ કે જે ખોટા વ્યસનમાં ગણાય છે અને તેમાંની કેટલીએક ધર્મ વિરુદ્ધ છે છતાં તેના જીવતાં સુધી પાળનાર ધણીઓના ઉપર શોધ કરીને શામાટે સખતાઈ કરતા નથી.

૩ આ માણસ આગળ પડીને સારું કરે છે કે ખોટું તેનો

નથિ ખખર સાતિમાં કોણ ઉંધા સરદારો;
 ઉંછ કોની મતિ તણો ગુખ્યારો;
 રે ! કોણ ભુલાવો ખાય કરે કુધારો;
 સાતિના જડજ છે કોણ મોટ ન કુટારો;
 કર રાખે કાયમ કોણ કિધો છ વધારો;
 હકીકત સાંભળવા ચ્હાય, અંથ કરનારો;
 બેહાલી થાતાં થઇ અંથ તૈયારી—આં ૫
 નહિં થાવ સુખીને કીર્તિ પણ નહિ ઠરશે;
 સહુ કરો હાલ મન ખુશી^૧ ખુશીએ ફરશે;
 ચેતો તો ભૂત ભુસાય પુખ્ત^૨ છા વરશે;
 નહિ તો કો આગળ પડે હાલ ઉચ્ચરશે;
 ઉચ્ચરશે સને કુચાત્ર કાંઈ પણ કરશે;
 ને કરવા ચ્હાશે કહો કેમ તે ડરશે?
 જ્યાં સુધી રાખશે માન સાફ વિચારી—આં ૬
 નથિ દોષ દાઝું છું દુખે કાઢું છું વાણી;
 ઉભરે બાજે છે વિનય કુધારો જાણી;
 નહિ ખખર મને જે છતાં સાતિ આશાણી;
 ફરશે વહનગરા વીર કામ ધુળ ધાણી

વિચાર કયા વિના વા તો ખરું સમજીને ફલાણો શામાટે
 આગળ પડે એવા દોષને લીધેજ ડરાવવાના શામાટે ઉપાય
 કરેછો. તમારી જાતનાં ચાર દિવસનાં વખાણ માટે છોક-
 રાનું જગાડશો?

૧ આજે ગમે એમ કરીને મન ખુશી રાખો=તમાચાથી
 ગાલ રાતો કરો પણ એ વધારે વાર ટકશે નહીં.

૨ હવે તમે ધરડા થયા છો મતલબ કે જીવાનીના તોરથી
 અજગા થયા છો માટે કાંઈ વિચાર કરીને તમારાં છોકરાંને
 માટે સાફ કરો નહીંતો તમે તમારે હાથે માન બોધું ક-
 રશો; કેમકે હવે ધણી થઇ છે.

પણ કયું કામ તો એમ મમતને તાણી;
 યદ્યદુષ્ણી નાગરી ન્યાત પ્રાપ્ત વિષ પાણી;
 જેઠન કે' હજી સુખ સમય થાય ન વિકારી—ગા. ૭

કરાવરા નિધિ.

પદ.

નાણું આપે નરભોરે વાવરજો છોગાળા—એ રાગ.

કીધાં છે ઘર ખાલીરે, કરાને લાડુ તમારે,
 હાથે કીધાં બે હાલીરે. નાગરો વૃતની^૧ ધારે—ટેક૦
 વિવાહ મળતાં હોસની ન્યાનો, અટકે જનોઇ કેમ;
 ઘરને ગીરો દેઘ ફેરવ્યું ધીને, લક્ષ્મીમાંતો નહિ નેમ;
 તેમ ન સીમતેરે. ખોટું દેખાય હમારે—કી. ૧

૧ ધી પીરસવાના આત્ર બીજી ઘણી જાતિમાં છે પણ વડનગરા નાગર જાતિમાં થતા વળુજી બીગાડને લીધે તેને લાયક નથી બીજી જાતિમાં ધી લેવાને માટે વાડકીઓ હોય છે નહીંતો પોતાના ઘરની જગતાર લાવે છે એટલુંજ નહીં પણ ઘર ઘણીને નુકશાન ન થાય અને પોતાની પાસે બે-છએ તે કરતાં વધારે રહે નહીં તેના પહેલેથીજ તેઓ કાળજી રાખે છે; આમાંનું કાંઈ પણ વડનગરા નાગર ગૃહસ્થોમાં નથી. પોતાને ઘેર ઢોળાયું છુટયું હોય તેથી તેઓ એમ સમજે છે કે કાંઈ સપાટે જમવા બેસાવ્યા નથી. વારા શરતી પાસેતો સર્વનો આવે છે. કંઈવાની મતલબ કે ઉપર ધી પીરસવાથી થતા નુકશાનનું વધારે વિવેચન થઈ શકે એમ નથી એટલે બસ. આ થતો બીગાડ કેટલાએક સમગ્ર ગૃહસ્થોના મનમાં આવ્યો હશે અને તેમના અંતઃકરણને વધારે અસર થઈ હશે તેથી આગળ પડીને ધી ન પીરસવું એવો ઠરાવ કરી કેટલાકની સહી પણ લીધી હશે પરંતુ તે કાળે કાળુજ રહ્યું કારણ સ્ત્રીઓના દબાણને લીધે થયેલા એકાદના બગડા થયા અને પોતે પોતાનો ટેક પાળી શક્ય

એક દિવસ પણ ઓછું ન થાયે, સૂઈ ગયા કે'વાય;
 અધિક થાયતો હોય વડાઈ, સૂતો દિવસ કેમ જાય;
 પૂર્વજના પુણ્યેરે, કાંઈ ના પડે ભારે—કી૦ ૨
 લમ દિવસ પણ હોય ન ભેળા, સર્વની જૂદી ન્યાય;
 કાઢ્યું કરજ જેમ લેખ લખાને, રખે કરે કોઈ વાત;
 અપયશ આવેરે, નહિ વરો વારે વારે—કી૦ ૩
 પકવાનતો ભાઈ પેઢવાં છોત્તે, ધારથી પોચું હોય;
 પોચો ભેળાય તો પાઠક રીઝે, વાનગી પડ્યા જોય;
 જાનીઓ જમીનેરે, કપુર ધૃત ઉચ્ચારે—કી૦ ૪
 બાકી બીગાડમાં કાંઈ નરે'તી, ટાંકાની નાગઈ ટેવ;
 ટેક મુકાવ્યો ટેંકુજીઓનો, ભાવનું કીધું ભૂદેવ;
 ભૂગિને ભેટાડીરે, હઠીલી ધરની નારે—કી૦ ૫
 ધરમાં કસર કરી અંતર બાળે. લાવે ન કરવા શાક;
 બોઘરણીની^૧ ડોકત્રી કાંણી, ન્યાત દેખે દુધપાક;
 વાળુની^૨ વેળામારે. બીંડાય વર્ષ ઉધારે—કી૦ ૬

નહીં. જે પાળી શક્યા તેમને બીજા બગડો કરનારાએ વગો-
 વ્યા એટલે કે પોતે પીરસવું શરૂ કર્યું આથી ખરું જોતાં
 ન પીરસનાર સ્તુતિ પાત્ર છે તે બગડો બીજાનો છે. વતન-
 દારો મ્હોટાઈ લેવા તેમજ આલિશોથી ભૂલ્યા હશે તો તે-
 આએ પોતાનું જ બીગાડ્યું છે.

૧ દરરોજ ધી વાપરવાના વાસણને બોઘરણી કહે છે તે
 સહ જાણે છે તેની અંદર ધી લેવાને માટે જે પળી મુક
 વામાં આવે છે તે કાણી થઈ હોયતો તેથી ફાયદો ગણે છે મ-
 તલબ કે લેતાં લેતાં જે ઓછું આવ્યું તે ખરું.

૨ આપણે કરજ કરીને વરો કરીએ પણ તેથી ન્યાતને
 તો એકજ રાતનું વાળુ છે અને આપણે આખા વર્ષનું ભો-
 જન ખરચ ઉધારવાનું છે મતલબ કે એક રાતમાં જેટલું
 નકામું ખરચ મ્હોટાઈ લેવાને કરીએછીએ તેટલાજ ખર-

દાળ કઢીથી વાળૂં નિભાવે, ખંદાર કઢેલાં દૂધ;
 છોકરડાંને છાશ મળે નહિ. કોણુ આપે આ બુદ્ધ;
 આડાં તે ઝોડાડેરે. ચાદર પાસા ચારે—કીં ૭
 મરણ ક્રિયાનો માર અનીશે, નથી કશામાં સૂખ;
 ત્રેવડ નહિ પણ તેરમું પહેલું. ધી વીણુ ભાગે ન ભૂખ;
 ચાદર ને ચૂક્યારે. દેવત રહી સહુ ધારે—કીં ૮
 માસ છમાસી માળને વેચી, એક જમણુ નવ થાય;
 કંકણુ વેચી કેરી મગાવી, રણે દિવસ આ જાય;
 વરસીની વેળારે, શિયાળો આવે ત્યારે—કીં ૯
 શક સામગ્રી ગામ ફરીને, ધી પરણે મહારાજ;
 વરસી^૩ મુઆનું કે જીવતાનું. તાકી રહ્યા હોય બાજ,
 કારજ તે કોનુંરે, આવીછે વેળા જ્યારે—કીં ૧૦
 ધરની સ્ત્રીયો તે ગાંડાઘ કાઢે, કક્કા^૪ ચીજ પર પ્રેમ;
 ઝોડું જીએ બહુ મમત રાખે, થાકે તે સમયે કેમ?

અથી આપણા કુટુંબનું પોષણ સાધારણ રીતે એક વર્ષ સુધી થઈ શકે

૧ તેરમાને દિવસે ઉપર ધી પીરસવાનો ચાલ સુનાનો પાયો નાંખીને ચોટયો છે તે દિવસે ધી પીરસ્યા છતાં પણ જો ઉપર ખાંડ ન મુકી હોયનો જમ્યા પછી અને જમતાંજ લોકો વાત કરે છે કે “આટલું કર્યું ત્યારે જરાક ખરચ વધારે કરીને ચાદર ઝોડાડી હોતો શું થઈ જત.” (ખાંડ ઉપર ફેરવવાને લોકો ચાદર નામ આપે છે.)

૨ વખતે કેરી ત્રણ અને ચાર રૂપૈએ મળે મળે છે તો પણ સ્ત્રીઓ આંબા ગાળાની હઠ લેઈને કહેછે કે ખપ પડે તો જલણ વેચો પણ કેરી લાવીને આંબાગાળો તો કરવો પડે.

૩ પૈસાની ધણી ભીંડને લીધે વરો કરનાર માત્ર ઉપરથીજ જીવતો દેખાય છે ત્યારે વરસી તે કોનું?

૪ મરનારની પાછળ કેરીના દિવસોમાં એક વખત આંબાગાળાની ન્યાત કરે છે તે જમણુ સાથે શાક વગેરે વસ્તુ

આડાઘ તો આખીરે, દિવસ ફરીઆ ક્યારે—કી૦ ૧૧
 વૃદ્ધ અને આઘેડ ન જોયું, જોયું નહીં જીવાન;
 ના કરતાં તો નાક કપાયું, થોડું કીધે ઘટે બાન;
 કીધું ને ના કીધુંરે, જમીન ન્યાત માસ ખારે—કી૦ ૧૨
 ખેતર^૧ ખોતાં ખાંપણ આવે, દાઝયું દુણાયું બાધ;
 ગર્થ ગુમાવી ઘેઝાં થવાનું, પાસે ન રાખવિ પાધ;
 ચતુર શું ચૂકારે, સમય સૂખનો ક્યારે—કી૦ ૧૩
 કરા વરામાં કરજ થયાં છે, હાથે ઉઘાડી લાજ;
 આખર ગાંડા આપજ ઠરશો, કોઇને ન આવે દાઝ;
 જૂદા જમનારાંરે, આવશે નહીં કોઇ વહારે—કી૦ ૧૪
 પૂર્યજ પૈસે લાવતા પુષ્કળ, તદપિ નીતિમાં વિશેષ;
 આંપણી આવડ ઘટી વધારે, ખર્ચમાં ઓછું ન બેશ;
 ઉલટું વધારેરે, ભાગી પડશે સંસારે—કી૦ ૧૫
 નીતિ વિનાતો સર્વ નકામું, આપણ તે શામાત્ર;
 કમિ કહણને ઓડું નભેશું, ભાગે ખરે ખર ગાત્ર;
 શ્રીમંતના સામુંરે, હીંડાય કેમ હુંકારે—કી૦ ૧૬
 ન્યાત વરામાં જમણે ચઢિયે, કમિમાં કેમ ચઢાય;
 કોઇ સૂખો તે પાલખી રાખે, આપણે ચાલતું પાથ;

ઓમાં નામ પહેલાં કકકો આવવો જોઈએ એવું ધારીને
 ખોટા મનથી સ્ત્રીઓ એવા પદ્મથ વધારે પસંદ કરે છે
 જેવા કે—કણક, કાચલી, કેરી, કોષરં, કારેલાં, કોહોળું,
 કેર વગેરે.

૧ ખેતર ખોદને ઓટલે તેને વેચીને ફરી સામું જોવાનું
 ન રાખ્યા છતાં પણ વરો કરીએ તેમાંય પાછો દાઝ્યા દુ-
 લ્યાયાની કે ખીજ ગમે તે ખાંપણ તો આવવાનીજ ત્યારે
 ગર્થ ખરચીને ઘેઝાં થવું એ કાણે કહ્યું છે ?

પંદર^૧ બીચારારે, પહેલો શું કહો હજારે—ક્રીં ૧૭
 ભાવનગરનો^૨ ભાનું તપે છે, ધવા બેઠો અહિં અંરત;
 અમદાવાદની^૩ એકી જીભોની, આપણે ધન વિણ મસ્ત;
 ટોળી દમડીમાં^૪ રે, હરાજી જ્યારે ત્યારે—ક્રીં ૧૮
 અત્ર તણા થશે જ્યારે ઉધારા, સમજશો પસ્તાઈ;
 સમજશો પણ હાથ શું રે'શે, પહેલાં એતો બાઈ બાઈ;
 ખપનું ખવાડારે, બગશો નહીં કોઈ ખારે—ક્રીં ૧૯
 વૃદ્ધને વિનતી વારં વારે, મૂકો તમે હઠિલાઈ;
 દુશ્મન પણ દુષ્મીને ન દેખાડો, જે હોય સાચી સગાઈ;
 વખત વિચારારે, જીતાશે કેમ કૂધારે;—ક્રીં ૨૦
 મુઆ પછી નહીં જીવ ધલાશે, પહેલો કરોની ઉપાય;
 આગેવાનને ઉંધ ભરાઈ, શ્રીમંતનું શું જાય;

જેઠમકે^૧ જગોરે, જવું જે હોય સુખઆરે—ક્રીં ૨૧

૧ દરમાસે પંદર રૂપિયાનો પગાર તે હજારને શી રીતે પહેલો; મતલબ કે તેનો વાદ કરીને ક્યાં આગળ રહેવાય. ?

૨ ભાવનગરના નાગરો પૈસે ટકે હાલમાં સુખી છે તેમજ રાજકાજમાં પણ કુશળ છે. ત્યાં સાધારણ સ્થિતિના માણસો શ્રીમંતના કરાવરાને લીધે સુખી થાય છે.

૩ અમદાવાદના નાગરો વિદ્વતામાં ચઢે એવા છે અને દિનપર દિન-ચરોતરના નાગરોના પગ વતનથી હુલા થયા છે અને થતા જાય છે તેવી રીતે તેમને વતન ન હોવાથી વધારે આગળ પડતા જાય છે વધારે વખાણવા લાયક એ કે પોતે પોતાનું ઘર વિચારીને ચાલે છે અને કોઈ પણ બાબતના બંધનમાં (કરાવરાના) રહેતા નથી. અમદાવાદમાં એકજ દિવસે ઘણેક ઘેર લગ્ન અને જનોઈની ધામ ધુમ હોય છે તેથી ખરચમાં પાયામાલ ન થઈ જતાં ઘણી ખુશીથી દોશ પુરી પાડી શકે છે.

૪ પૈસાદાર વરો કરે તો તેનો દૂષ ન કરશો કારણ ઇશ્વરે તેને તેટલી સત્તા આપી છે.

ધરડાંની ઘેલાઇ.

પદ.

“ જન્મળી જીવડે ભક્તિની જીવિત ન જાણી ”—એ રાગ.
સાંભળજો શાણાં, ધરડાંની ઘેલાઇ,
ઘેલાઇને આડાધરે, સાંભળજો શાણાં ધરડાંની ઘેલાઇ—ટેક૦
વિવાહમાંથી બુદ્ધિ કેવી, ઉદરે કરે સગાઇ;
ધણીક બાળક જન્મ્યે ઝડપે, પડવા ખોદે પાધરે—સાં૦ ૧
બહેલું તે પહેલું નંબરમાં, દશમાં હાથ પિટાઇ;
જનોઇમાં રૂઠોના આવે, સગાં મરે સુકાધરે—સાં૦ ૨
કન્યાની માતા હાંસીલી, રાજી ખાવાં રહાઇ;
જોળી ને દીવાળી ગણતી, એક ન મૂકે પાધરે—સાં૦ ૩

૧ સ્ત્રીને પ્રસવ થતા પહેલાં સામ સામી વિવાહને માટે ઠરાવ કરી મુકે છે, આવું પહેલાં ધણીવાર અને ધણે ઠેકાણે બનેલું છે; જોકે હાલમાં તેવું બનતું નથી તોપણ મનમાંતો એવી ધારણા હોય છે ખરી કે આમ થાયતો આવું કરીએ.

૨ દશ વર્ષનો પુત્ર થાય અને ત્યાર સુધીમાં જો વિવાહ ન મળ્યો હોયતો તેની માના મનમાં ધણુંજ લાગે છે કે હાય હાય! હવે તે રહીજ નશે કે શું? (વિવાહ મળશે કે નહીં?)

૩ જનોઇ દીધા પછી બહો દોડતી વખતે (જો વિવાહ મળ્યો હોયતો) સાસરેથી પાધડી અને દોરો કે સાંકળી વગેરે ગોર સાથે મોકલે છે તેને રૂઠો કહે છે તે જો ન આવ્યો હોયતો માને અને અસહી વિચારનાં સગાં વહાલાંને બહુજ અણ સંતોષ ઉપજે છે; કેટલીક સ્ત્રીઓતો માત્ર આ રૂઠાની હાંસ માટેજ વિવાહ મેળવવાનો રથવાટ કરે છે.

૪ વિવાહ મળ્યા પછી વરના તરફથી કન્યાને જોળી

ના કહેતાં તો નાક કપાયે, શું બેઠી ધર બાધ;
 ૧ આત મણી માયાનો મૂકટ, પુછવા આવે મ્હાધરે—સાં ૪
 જીએ નહિં ગાંડુ કે ખાંપણુ, બહેલું વરવા ધ્રુષ;
 સૌ આવી મળશે વર્ષેતો, નિરાંત પરણે બાધરે—સાં ૫
 ધર વેચી મ્હોં જોણું કરવું; બહું જો હાંસ કદાધ;
 ૨ હાંસવિના ખીજો રહિ જશે, ચાળિસની ચીનાધરે—સાં ૬
 ૩ માગી આવું મ્હોં જોણાતું, વળિ નહિં તો બહેવાધ;
 ફેર બદલિમાં ફરક ન પડતો, સખ સુધી કચ્ચાધરે—સાં ૭
 દ્વાધ દ્વાધને ધોડે ચઢવું, વતન તણી વિદાધ;
 વરધોડા વિષુ આવે વાંધો, જાણે કાણુ કમાધરે—સાં ૮
 કરા વરામાં કસર ન રાખે, નામ નખો શો બાધ;
 પુવંજથી સારું થતુ આવ્યું, ખાનારા કહે બાધરે—સાં ૯

અને દીવાળી ઉપર લુગડાં વગેરે રીતભાત અપાય છે તેમ જ એવે દરેક ટાણે કાંધ કાંધ પણ આપવું જોઈએ એવી રીત પાડી છે તેથી તે વખત આવે કે દીકરીની મા બધું પુરેપુરું ગણી ગણીને લે છે અને ખુશી થાય છે.

૧ કેટલીક સ્ત્રીઓ સમજે છે કે પુછવા આવે તે (વિવાહ મેળવવા આવે) ને ના કેમ કહેવાય ! નાતતો માયાનો મણી છે તેના આગળ આપણું શું ગણુ છે કે ના કહીએ ?

૨ ખેલાં મ્હોં જોણાની રીત આવી વધી ગયેલી નહોતી પણ અધીરી બનેલી અને ગાંડા વિચારની સ્ત્રીઓએ ખીજ પુત્રના વિવાહ માટે (કન્યાની માને લલચાવવા) વધારે રીતભાત કરી પોતે નુકશાન વેઠી ખીજને હરકત ઉત્પન્ન કરી છે; અને કહેવાય છે પણ ખરું કે આતો હાંસ નું જીદુ કર્યું છે.

૩ મ્હો જોણામાં કાંધ કસર રહી હોયતો અગર કસર વિના પણ માગી માગીને લેવું એવી રીત પડી છે અને

'માત પિતાનો દિવસ ન આવે, સિમંત નહિ' સદાધ,
 કાળ જમ કે'ણી કાયમરે' ખરચો દહાધ દહાધરે—સાં ૧૦
 'ભર્યા ગામમાં જઈને કરવું, નહિંતો કરે ભવાધ;
 'મ્હોંમેરામાં મન નવ રાખે, આરિ ખોલવા સ્હાધરે—સાં ૧૧
 બુદ્ધિવાનનું બળ નવ ચાલે, ધરનાંની ગાંડાધ;
 રમે કેટલું કો' રળનારો, કાઢે દિવસ કુટાધરે—સાં ૧૨
 શૂદ્ધ વટાળે જીવાનને પણ, ભંભેરાયે 'માધ;
 દોષ કહોની કહોનો કહિયે, ખણાય હાયે ખાધરે—સાં ૧૩
 ખાર ચૌદમાં રળાય કેવું, જન્મ સુધી અથડાધ;
 એક દિવસમાં જમ કમાણી, ઠરે નીચે કચરાધરે—સાં ૧૪

એમ કરતાં કાંઈ ન થયું કે ઓછું થયું તો બે વાલ સોના
 ને માટે તકરાર કરી વિવાહ ફેક પણ કરે છે અને વળી
 બીજા વેવાધ ઉમા કરે છે. (દાખલા ધણા છે)

૧ ફરી ફરીને માખાપનો દહાડો અને સ્ત્રીનું સીમંત
 ન આવે માટે તે વખતે પૈસા ખરચવાને કસર ન રાખવી
 એમ ધરડાં અને એવા વિચારનાં બીજાં પણ કહે છે.

૨ કોઈ માણસનો વ્યવહાર બે ગામમાં હોય (વતન
 બે ઠેકાણે હોય) અને તેમાં ખાવાપીવાનું નાના ગામથી
 હોય તો પણ જ્યાં જયો વધારે હોય તે ગામમાં લગ્ન
 અને સીમંતની નાતો કરવી જોઈએ એવી રીત પાડી છે
 જેથી કેટલી હરકત પડે છે; વળી કેટલાક પુરૂષો પણ સ્ત્રી
 ઓના દબાણને લીધે અને સહવાસથી પોતે પણ સ્ત્રી વિ
 ચારના થતા ગયા તે લીધે પોતાનું વતન મુકી ગર્થ ખરચીને
 શેક્ષા થાય છે. (બીજે ઠેકાણે જાણી જોઈને વરા કરે છે
 ને હોંસ કાઢે છે)

૩ ભર્યા ગામમાં સીમંત ન કરેતો તે સ્ત્રીની મા નાણુ
 શ થઈને પુરૂં મ્હોમેરૂ પણ ન કરે.

૪ પોતાની સ્ત્રીના સીમંત વખતે ભર્યા ગામમાં ખરચ
 કરાવવાને સ્ત્રી વિચારના પુરૂષ પણ ભંભેરાય છે.

ધરડાંની કુચલીથી ધાક્યા, સમજે ભાષ, બાષ;
સુખની આશા જેઠમ રાખે, નહિંતો જવું તણાધરે—સાં૦૧૫

* બહેલો વિવાહ ન મેળવવાનું કારણ.

ગરબી.

“અલખેલીરે અખે માત જોવાને જઇએ” —એ રાગ.
કરિ મુકવો ક્યમ ન વિવાહ. સુણજો નર નારી;
કહું ક્યમ નથી રે’તી વાહ ! સુણજો નર નારી—ટેક૦
હોંસ વધી છે બાળક માટે. રખે વખત વહિ જાયરે;

* બહેલો વિવાહ=લગ્ન થતા પેહેલાં બે ચાર વર્ષથી વર ને કન્યા અને કન્યા ને વરનું જોડું નક્કી કરી રાખવું એ ચાલ ધણાં વર્ષથી ચાલ્યો આવે છે. પેહેલાં કન્યાની આજના જેવી છત નહોતી તોપણ ઉભય પક્ષવાળા પોતાને સારૂ ઠેકાણું મળે એ વિચારે અને વધારેમાં વતનદાર કે સારા ધરવાળા=સારા સ્વભાવના મળે તો બહુજ ઉત્તમ એ માટે વિવાહ મેળવતા પરંતુ તેઓ વિવાહ મેળવતા પેહેલાં ઘણો વિચાર કરતા અને ખાસ કારણ વિના (વર કન્યામાંથી એકને અંગની ખામી આવ્યા વિના) માત્ર હાલના જેવી રીતભાતના વાંધા કાઢીને વિવાહ ફેક કરતા નહીં તેમજ બહેલાધસાળ થયાથી એક મેકને કામકાજમાં ઓથ મળતી એ વગેરે ઘણાંક કારણ હતાં પણ આજ તેમાંનું કાંઈ પણ રહ્યું નથી. આ વખતમાં વિવાહ મળ્યા પછી લગ્ન થતા સુધી વાર્ષિક કર (ઇનકમ ટેક્સ કહીએ તો ચાલે) કન્યા માટે હોળી દીવાળી વગેરેની રીતભાતનો આપવો પડે છે ને મ્હોં જોણું તો જુદું છે; કરજ કરીને આટલું કરતાં છતાં અને ખુશામત કરતાં છતાં પણ ઓછું વધારે પડે તો અગર બીજું સારૂ જડે તો વાંકા બોલ બોલી વિવાહ ફેક કરે છે જેથી બહેલો વિવાહ મળ્યામાં પણ જપ્ત નથી (ઉપરની કવિતામાં વાંચી જુઓ)

માત્ર પુત્રિની પુત્ર જનીતા, ઉતાવળી બહુ થાય-સુણજો ૧
 વર જોયા વિણુ ધર જોવાનો. ચોકસ પડિયો ચાલરે
 ધાર્ધ કરી ધર બોટી બેસે, થયાં સમજશે ન્યાલ-સુણજો ૨
 સમજ પડેછે થાય વિમાસણ, તોય રહે અધિરાધરે;
 મેળવવામાં માલ રહ્યો ક્યાં, વળતી આવે વાધ-સુણજો ૩
 અન્ય જ્ઞાતિમાં હરકત ન મળે, બાંધી લીધા અંધરે;
 જૂજ સાડુના વિવાહ ભાગે, કરે ફેક જો અંધ-સુણજો ૪
 વિચાર કરિને વિવાહ કરતા, ખાલિ ન કરે કુસંપરે;
 ખોડ આવતાં ન્યાત વિચારે, નથિ નાગરમાં જ'પ-સુણ ૫
 સમજૂ જન જે હિંડ્યા સુધારે, સમજ કે'છે નાજરે;
 ગુમાન પહેલું નાત ગણે પણ, જાય નહીં કંઈ લાજ-સુણ ૬
 કેળવણી એ વતન હવે છે, ભણ્યે નભે સંસારરે;
 અભણ રજાનું કારણ પહેલું, વિદ્યા સુખ ભંડાર-સુણ ૭
 પ્રથમ વતનથી* પોષણ થાતું, અમલ હતો નિજ ઘેરરે;
 નહોતું ખરચ અનિતિ વાળું, આજ દીસે અંધેર-સુણ ૮
 વિવાહ મળતા અસલ જમાને, વજનદાર નર નારરે;
 વિનય વિવેક હતો બહુ તેમાં, લાજ ન આજ લગાર-સુ ૯
 મ્હો* જોણાની હાંસ કાઢવા, ધરાવવા શણગારરે;

૧ પહેલાં જો કે રાજ કારભારને લીધે વિદ્યાનું તો જોર-
 જ હતું તોપણ કોઈને વિદ્યા સંબંધી કાચું રહેતું તો ધર
 સંસારનું ખરચ નિભાવવાને વતન એ સાધન હતું કે જે-
 થી ઘેર બેઠે=વતન સાચવતાં પુરૂં થતું અને તેનું મુખ્ય
 કારણ એ હતું કે આજના જેવું ત્યારે અનીતિનું ખરચ
 નહોતું તેમજ નકામી મ્હોટાઈ દેખા દેખી કરવા જવાની
 રેવ પણ નહોતી.

૨ આજ વહેલો વિવાહ મેળવવાની મતલબ સ્ત્રીઓની
 તો, મ્હો જોણું અને બીજી વાર્ષિક રીતભાત લેઈ પહેરાવી

રીત નહીં માગી લેવાની, નહોતા ચણિયા ચાર-સુણુ ૧૦
 મ્હોટાં ધર ઢાંકીને ચલવે, ન થાય તો નહિં દોષરે;
 પરણ્યામાંપણુ વખત વિચારે, બરાવતા નહિં પોશ-સુ ૧૧
 આજ લાભ છે ઉલટા સઘળા, ના તેથી કહેવાયરે;
 માળ વેચતાં મન અધિરામ, રખે વાંક ઉચરાય-સુણુ ૧૨
 રીત વધ્યાનો ભાર સર્વને, મુખથી નવ બોલાયરે;
 કાંઈ હવે મુખપર ના કે'છે, જો પુછવા કો જાય-સુણુ ૧૩
 બાર ચૌદમાં બાર માસનું, બોજનનું ન ભરાયરે;
 રીત બાન રગડાત્મં કરવી, કહો ક્યમ કરી મ્હોચાય?-સુ ૧૪
 ચલણુ વધ્યું છે આજ સ્ત્રીઓનું, માગ્યું વિધા જોરરે;
 મતિ ઉંધી મ્હોટાઈ વધી છે, નચળ્યા શિરપર મોર-સુ ૧૫

ને બરી નાતમાં ફેરવવા માટે છે પણ પેહેલાં આવે અને
 માગી માગીને તથા કનડીને રીતભાત કરાવવાનો ચાલ ન
 હોતો પણ પોતાની મ્હોટાઈનો તે વિચાર કરતા અને વ-
 ખતે બહેવાઈથી ઓછું થાય તો બહાર પાછળ ફેરવેતી ન
 કરતાં ઢાંકીને ચલવતા હતા.

૧ લમ થયા પછી સસરો પોતાના બેળામાં બેસાડીને
 કાંઈક રકમ કન્યાને આપે એવો ચાલ ઉમળકાને લીધે કે
 સાડ દેખાય માટે હશે તેને બદલે કાચળીમાં રૂપૈયા બરી
 ને મુઠી (કન્યાની) બરાવવાનો ચાલ નીકળ્યો છે; હવે મુઠી-
 ને બદલે પોશ ભરે છે (એવાથી જો સસરો ખુશી થતો
 હોય તો કાચળી મ્હોટી કાંન કરાવે) પણ તે વખતે તેના
 મનમાં થતી અસરથી બહારનો દેખાવ જોજો.

૨ વિવાહ મેળવવા આવે તો પેહેલાં ના કહેવાતી નહીં
 અને અર્થ જોતાં તે વખતે આવે જુલમ પણ નહોતો;
 આજતો રમાબાઈ રીસાયાં છે તેથી કેટલાક તો કહેછેજ કે
 મ્હારી તો હાલ વિવાહ મેળવી રીતભાત કરવાની કે લ-
 મ કરી પદ્મ કરવાની વખત નથી.

૩ માથે=અંબોડે સોનાનો મોર (આમળ પાછળ ધુધ-

અધીરાષ્ટ્ર છે વિવાહ મળવા, 'મ્હોટા' છે કષ્ટ પુત્રરે;
 હોંસ કરીને રીત વધારી, ભાગ્યું કરે ધરસુત્ર—સુ. ૧૬
 માગ્યા કરતાં અધિક કરીને, લેવા ગમ્મ યશ નારરે;
 ભાર વધાર્યો નાગર જનને, ન કર્યો સુખ વિચાર—સુ. ૧૭
 સાસુ તેડી ન્યાતે ફરતી, નણુંદ આંગળિ ઝાલેરે;
 ટાપી ફુલની શિરપર મૂકે, ટપકી ચોઢે ગાલે—સુ. ૧૮
 'આડ કરીને લાડ લડાવે, ખુશામતોથી આંકરે;
 અવર પુત્રની આશા કરવા, ખેલ ખેલવા રાંક—સુ. ૧૯
 કન્યા આવી ત્યાંથી ખેડા, ગવરી પુત્ર ગણેશરે;
 અણિયાને ચીનાઈ કરવી, આ ખોટું આ ખેડ—સુ. ૨૦
 'ખેડ ખેલવા ખાવા પીવા, જણુશો માગે જેમરે;

રીઓ બાંધેલો) બાંધે છે તે.

૧ કેટલીક સ્ત્રીઓને પ્રથમથીજ વિવાહ મળવાની અધીરાષ્ટ્ર છે તેને લીધે તેમજ કેટલીકના પણુ પુત્ર મ્હોટી વયના થઈ ગયા હોય છે તેને લીધે તેઓ એમ કહેતી ફરે છે કે “નાગરી ન્યાત કૃપા કરેતો હું રીત વિના પણુ વધારે કરું;” પછી ઇશ્વરેચ્છાથી જો તેના પુત્રનો વિવાહ મળે તો તે હોંસની રીતભાત કરે છે આ જોઈને ઓછાં અકલ્લની બામાઓ લુલ ખાય છે એટલેકે વધારે રીતભાત લેવા ને માટે અને છોકરી પહેરી ઓઢીને ફરતી ફરશે એ વિચારે વિવાહ મેળવીને માત્ર વધારે ધરેણાં લુગડાંથીજ સંતોષ માને છે. આવા દાખલા બીજી સ્ત્રીઓએ જોઈ પોતાનેજ હાથે રીતભાત વધારી દીધી છે.

૨ કોઈને ઘેર નાત હોય ત્યારે પોતાના દીકરાની વહુ (ખોટી રાખેલી કન્યા) ને કપાળે તારાટપકી ચોઢીને અથવા બીજી કોઈ રીતે સાફ જણાવવા આડ કરે છે તે.

૩ ખેલખેલવા=રમત રમવા (ખેલનાં વાસણુ કન્યાને આપવાની રીત છે જેને બહારે હાલમાં દાગીનો લેવાનો પણ ચાલ પડ્યો છે)

હોંસ કર્યામાં હદ નથી રેતી, બહુ જો રાખે રે'મ—સુ૦ ૨૧
 હોળીના હારે હદવાળી, નૌતમ વસ્ત્ર અપારરે;
 ગઈ નથી ગોરોની ગડબડ, ફળાહારનો ભાર—સુ૦ ૨૨
 દારખાનું નવાઈ રીતો, લગ્ન સુધી રહે 'બહીકરે;
 વરસ દાણિયું વિવાહ પાછળ જુઓ કમાયાં ફીક—સુ૦ ૨૩
 અનીતિને હાથે શિખવી છે, ન મળ્યે પાડ્યો ચાલરે;
 મ્હોટાં ઘર માગીને લે છે, કીધી ન્યાત બેહાલ—સુ૦ ૨૪
 આખ્યામાં પણ જ'પ નથી કંઈ, કીધું ધડિમાં ફેકરે;
 પીઠી ચોળી બેસે બીજો, હર્ષ પ્રથમ પછિ શોક—સુ૦ ૨૫
 ગર્થ આપિને ઘેલા થાતાં, કાંઈ ન સરતું કામરે;
 અનુભવસામાજનનો ન મળે, વિવાહમાં ન વિરામ—સુ૦ ૨૬
 ફળવણીમાં કસર રહે છે, અભણ હોય માખાપરે;
 વિવાહ કરીને ના કે'વામાં, આવી પડે સંતાપ—સુ૦ ૨૭
 એ આદી અડચણને ધારી, લગ્ન એજ ગણ્યું ફીકરે;
 સ્વતંત્રતા જો હોય વિવાહે, પછિ શાની રે' બીક—સુ૦ ૨૮
 બાગલગ્ન નવ કરવું કદિયે, સાચી મતલબ સારે;
 બરાબરી શું સગપણ કરવું, જેઠમ એજ વિચાર—સુ૦ ૨૯

૧ વિવાહ મળ્યો ત્યારથી લગ્ન થતા સુધી આપવામાં કાંઈ ખર્ચ પડવાને લીધે બીક રહે છે કે રખેને વિવાહ ફેક કરે.

૨ વિવાહ મળ્યા પછી મ્હોં જોણામાં કે બીજી રીતભાતમાં કાંઈ વાંધો પડેતો પરણવાનું ઠેકાણું રહે ને વળી બીજો પીઠી ચોળીને બેસે=બીજો પરણી બેસે.

૩ સામા માણસના સ્વભાવની ખબર હોય અને હળી મળીને વિવાહ કીધો હોય ત્યારેતો ખનતા સુધી હરકત ન આવે પણ ઉપરનો બબકો દેખીને સામ સામી હા કહી હોય ને પાછળથી કાંઈ ત્રીજું નીકળે ત્યારે એ વિવાહમાં કાંઈજ વિરામ=ઠરવાનું=ખુશી થવાનું ન રહે.

x વિવાહ પેહેલાં વિચાર.

૫૬

“વનચર વીર વધામણી” ————— એ રાગ૦
 કરવો વિચાર વિવાહમાં, તજીને અધીરાધ;
 અસલી વિચાર બધા તજી, સાચી કરવી સગાઇ—કરવો ૦ ટેક૦
 ખોટ હતી જે કન્યાતણી, ભાગીને થઇ છૂટ;
 માત પિતા ફિકરે પડ્યાં, માંડી કરવાને છુટ—કરવો ૦ ૧
 સૂતા પ્રસવ બધે સાંભળી, માતા બહુ ગભરાય;
 ધૈર્ય વિના ઠામ શોધતી, ભાવ વરનો પૂછાય—કરવો ૦ ૨
 વીશી દશીનો વખત ફર્યો, જીત્યા ઉમેદવાર;
 કુલિન નહીં કળદાર તે, સૂણ્યો હરિયે પોકાર—કરવો ૦ ૩
 પરખ્યા રહેલાને કાસીએ,^૧ વળિયું સૂરત શેર;
 સગપણુ યયું નવ ધાર્યું ત્યાં, હાર્યું અસહનું વેર—કરવો. ૪
 ચાલ અસહ થકી ચાલતો, પેઠો ધાલીને મૂળ;
 પ્રથમ વિવાહ મૂકે કરી, જીનાં શોધે છે ફૂળ—કરવો ૦ ૫

+ આ પદની મતલબ એ છે કે વર નહીં મળે અથવા અછત છે એમ ધારીને કે ખરા ઠેકાણાને લીધે યા અરસ પરસ ના મનજીત રહેલને લીધે કોઇ સંબંધ કરવા ઇચ્છે તો તેણે પાછળથી કુસંપ ન થવાને માટે વિવાહ મેળવતા પેહેલાંજ વિચાર કરવો ૧ મુ'બંધગિરો અથવા કુળવાળો.

૧ કન્યાની છતથવાથી કાશી અને સૂરત વગેરે ઠેકાણેથી કન્યાઓ ચરેતર તરફ ઉતરી છે તેમજ આ તરફની રાજનગર અને ત્યાંની કાઠીઆવાડમાં પણ દેવાની પહેલ થઇ છે આથી નક્કી જણાય છે કે લાયક વરની બહુ ખોટ છે; આવા બનાવને લીધેજ સ્ત્રીઓ (કન્યાની માતાઓ) નામનમાં વધારે ચીંતા પેદા થઇ છે અને તેથીજ પોતાની દીકરીઓ માટે સારું ઠેકાણું શોધી મુકે છે.

(૪૬)

અટ રીતી ન કે'વાય આ, આમાં કાંઈક ભૂલ;
બાંધનમાં દિદિ આવિયે, સુખ લગ્ને' અતૂલ—કરવો. ૬
રીતની ચીંતા વિવાહમાં, થાય વધ ઘટ દુઃખ;
અબણુ માબાપની પુત્રી તે, પુત્ર આપે શું સુખ—કરવો. ૭
ખાંપણુ આવે જો જોડિમાં, થાય વિવાહ ફોક;
બહાનું બતાવીને કધ કરે, થાય શળને શોક—કરવો. ૮
અડચણુ એવી બદ્ધ રહે, પહેલાં શોધતાં કામ;
મુઠ જનેએ વિચારીને, ગણિયું' અટ ન કામ—કરવો. ૯
માત' કે તાતની જીંદગી, બહેલી પૂર્ણ જો થાય;
અન્યસમાંએઆગળ પડી, ગીત મતલબ ગાય—કરવો. ૧૦
એવે સમે અડચણુ યડે, એવું' ધારીને ચિત્ત;
પેખી વતન ધરને બહુ, પુત્રી દે ચઢી હિત—કરવો. ૧૧
અલ્પ સમય રહે લગ્નનો, તેવે વરને શોધાય;
સાર' વિચારી સદ્ રિને, કન્યાદાન અપાય—કરવો. ૧૨
ઉત્તમ તો રીતી એજ છે હોય ચાલવા વાર;
માણસ જોઈ વિવા'કરો. રહે સંપ ને પ્યાર—કરવો. ૧૩

૧ લગ્ન થતા પેહેલાં થોડી મુદત ઉપરજ વિવાહ મળે
એતો ધણુંજ સાર કહેવાય.

૨ “ લગ્ન કરવાને બે ત્રણ મહિના રહેશે ત્યારે પુત્રીનો
વિવાહ કરીશું ” આવો વિચાર માતાના કે પિતાના મન-
માં હોય અને તેથી સારા વરની શોધ ન કરે પરંતુ ફેવ
યોગે તેનો બાપ ગુજરી જાય કે માતા ન હોય ત્યારે પાસે-
નાં મતલબી સગાં પોતાના સ્નેહી સંબંધીનો વિવાહ ક-
રાવવા ખટપટ કરે છે; આવું' પણ બને છે તેથી “ આપણે
જનંતેજ જોઈને સાર' ઠેકાણું નક્કી કરીએ ” એમ ધારી
વિવાહ મેળવી શકે છે.

૩ લગ્ન પેહેલાં વિવાહ ન કરવો એવો ધારો થવાની
માર હોય=એમ બહુ મતે ન થાય એવું' હોયતો.

માતૃ પિતા ગુણી શોધવાં, વિવેકી ને વિદ્વાન;
 બાળક તેનાં નિમ્મે બહો, પામે સુખ બહુ માન—કરવો. ૧૪
 કુળનો^૨ બરુંસો કષ્ટ નથી, ભાગે વતનથી પાય;
 અરિયજ્ઞુએ વર જન ગુણી, આપે કંઈ પછિ સ્થાય—કર. ૧૫
 માતૃ પિતા કેળવાયલાં. એથી ઉન્નતી થાય;
 કુળને વતન તે ન કામનું, ધન વિદ્યા ગણાય—કરવો. ૧૬
 બીજી વિનય થકી વિનતી, રે'વા માતિમાં સંપ;
 અંધ કરો રીત ભાતને, રે'શે જે થકી જંપ—કરવો. ૧૭
 હાળી દીવાળીનાં ઓઢણાં, ગાયરો ને બળેવ;
 કજીયાનું કારણ કાઢવા, ઉભારો' તતખેવ—કરવો. ૧૮
 સર્જન^૪ સમય વિચારિયે, શુભ આપણી રીત;
 કરિએ સમો વડથું વિવા, વૈર ને વળી પ્રીત—કરવો. ૧૯
 બાય નકામી બલીદથું, શોભે સરખા ંહેવાધ;
 કારણ સર્વની જાણમાં, નવ વર્ણવું ગામ—કરવો. ૨૦

૧ માઆપ જો કેળવાયલાં અને હાલનો સમય જોઇને ચાલે એવાં હોય તો તેનાં બાળક પણ તેવાંજ નિવડે (“ માઆપ તેવાં છોકરાં ” એ કહેવત પણ છે)

૨ હવે કુળનો હીસાખ રહ્યો નથી તેમજ ભાગ પડી ગયેલા દુઃખ વતનનો પણ મેળ રહ્યો નથી.

૩ સારા ડાહ્યા ડાહ્યા માણસો પણ ગરીબ ધરના હોય તોપણ સારો વરજ શોધે છે અને પોતે પૈસાદાર હોયતો લગ્ન થયા પછી બહાવવાને મદદ પણ આપે છે. (કુટલાક પાસે રાખીને બહાવે છે પણ ખરા; આ બધાનું કારણ એ- જ કે હવે કન્યાની છત થઇ છે)

૪ “ સર્જન સમય વિચારિયે,
 અપને કુલકી રીત;
 બરાબરી સોં કીજીએ,
 બિહા બૈર અર પ્રીત;

{ ધણે ઠેકાણેથી સાંભળી-
 એ છીએ.

મૂળ કુસંપને દુઃખનું, અણિયે હોંસની રીત;
બાંધ થશે રીત ભાતનો, થાય નહીં વીપરીત—કરવો ૦ ૨૧
જરૂર પડે જો વિવાહની, હોય કારણ ખાસ;
વર્ણવી રીત થકી કરો, કરી માણસ ક્યાસ—કરવો ૦ ૨૨
લગ્ન^૧ વિચારથી સહુ રહે, પહેલું કઠિણ છે કામ;
જેઠમ તે પણ રહેલ છે, પહેલી સુધરે ભામ—કરવો ૦ ૨૩

વર શોધવાની સમજણ.

ગરબી

“મદીયારી મળી ચાલી મદી વેચવા”——એ રાગ ૦
વિનતી આ મુજ સમજી નર નારને.
ધર સંસાર સુધરવા સુણવા યોગ્યજો;
સ્વધુ વરની જોડી માંડણ સદ્ગિતું,
હજિ મજિ લે સુખ વસ્તુનો ઉપભોગજો વિનતી ૦ ૧
પતિને પતિ પતિ ને પતિ મજો,
થાય કળેડુ નહિંતો, ધન્ય વિવાહજો;
માત પિતા લગ્ન કરી રાજી રહે,
દુખ પામે પુત્રી તો ઉઠે દાહજો વિનતી ૦ ૨
કુલિન ધરે કણ કોટીમાં ના મજો,

૧ કન્યા વિક્રય વગરનો બીજો ચાલ=લગ્ન સેવાના વિચાર વખતેજ વિવાહ મેળવવાનો ચાલ જે ખેડાવાળામાં છે તે કેટલેક દરજે પસંદ કરવા લાયક છે પણ એક દમ બનવું મુશ્કેલ છે.

૨ કન્યા. ૩. કુલિન હોય ને ખાવાનું ઠેકાણું ન હોય, વતનદાર હોય ને વતન બીજાને ઘેર ગીરો હોય કે વેચાણ થવાની તૈયારીમાં હોય ને પૈસાદાર હોય પણ તે પાતળા જીવનો હોય તે એટલે સુધી કે શરીરમાં શળીઓ

વતનદારનું વતન હોય પરધેરને;
 શ્રીમંત તે શર પણ શેરીનાં વીણે,
 પેટ ભરાં કંઈ કંઈ ધરમાં અંધેરને વિનતી૦ ૩
 બુદ્ધિ વિના વિવેક વિણ સહુ વ્યર્થ છે,
 સંબંધ કરવો સાચો શોધી કામને;
 મદદ મળે રંગ રહે બહેવાઈમાં,
 થાય કલેશ નહિં અંતર હોય વિરામને વિનતી૦ ૪
 આપ સમા ધરને પ્રિય ગણવું બહુ,
 નેવાં વરનાં સંપીલાં માખાપને;
 કામા અને વિનય વિવેકે જે ભર્યાં,
 નિજ પુત્રીને પડે ન કંઈ સંતાપને વિનતી૦ ૫
 'ધર નેવું' કલેશ થાય નવ જે થકી,
 એવા ધરથી વર પણ રૂઠો હોયને;
 'વર રૂઠો' કુપાત્ર માણસ જે મળે,
 વહુને કદા દુશ્મન જેવી જોયને વિનતી૦ ૬
 ધર જેતાં વર મ્હોટો ચહિને જુઓ,
 ફેર રાખવો ઉત્તમ તો દશ વર્ષને;
 મધ્ય ગણ્યાં સાત પાંચનો છેવટે,
 બુદ્ધાને બાળકિ આપ્યે શો હર્ષને વિનતી૦ ૭

વીણતો હોય ને કામ વળી સગાં વહાલાંને પેસવા ન દેતાં
 પેટજ ભરી જાણતાં હોય ત્યારે એવાં ને મ્હોટાં માની દી
 કરી આપવી તેમાં શુ સુખ ?

૧ ત્રણ ચાર માળનું મ્હોટું નહીં પણ સારાં માણસો
 થી શોભી રહેલું.

૨ વર ઠીક હોય પણ કુપાત્ર માણસ હોય તે પણ
 ઠીક નહીં (સાસરિયાં વહુને પાણી પણ ઉતરવા દેતાં નથી)

(૫૦)

હદ દશની ખિજ વરની રીતી બૂદી,
 સાડ મળેતો પાંચ વર્ષની છૂટળે;
 અધીક થકી સુખ કશુએ નવ ઉપજે,
 ઉપયોગી શી હોલત હોય અખૂટળે વિનતી૦ ૮
 ત્રાસ સુધી તાશિર તો ખિગડે નહીં,
 રંડાપાતો સમય નજીક ચાળીસળે;
 પચાસમાં પાંચ રહે સૌભાગ્યનાં,
 સાઠ થયાં તો ભજવા શ્રી ઝગદીશળે વિનતી૦ ૯
 ધન સુખને અમલ ગણ્યાં પ્રિય જે જને,
 સંસારિક સુખનો ન કર્યો વિચારળે;
 કન્યાનાં માત પિતા શત્રુ થયાં,
 પાછળ પડિયા હાય હાય પોદારળે વિનતી૦ ૧૦
 વદ્ધ જીવે પણ પુત્રી સુખ શું લીયે,
 દોલતનો શું ભરવે કંઠે હારળે;
 વિનોદની બેસિ કરે શી વારતા,
 ઓખાહરણ સુણો જે અનુભવ વારળે વિનતી૦ ૧૧
 કાન રહ્યા સાંભળતા પગ ચાલતા,
 ધ્રુજે કર ચક્ષુમાં ન મળે નીરળે;

૧ બીજવર=એક વખત સ્ત્રી ગુજરી હોય અને બીજ વખત લગ્ન થવાનું હોય તે. (એવા બીજ વરને માટે ચાર પાંચ વર્ષનો વધારે ફેર હોય એ બુદી વાત છે)

૨ વરને ચાળીસ વર્ષ થયાં એટલે બીચારો સ્ત્રીને તો રંડાપો ભોગવવાનું નજીક આવ્યુંકની ?

૩ સાઠ વર્ષનો પુરુષ પરણે તે સ્ત્રીએતો પ્રભુ ઉપરજ આધાર રાખવો અને તે જ્યારે સૌભાગ્ય એક બે વર્ષ બક્ષે ત્યારે. (હાલના વખતમાં સાઠ વર્ષનાની હાય પીટા તી નથી)

શીરાવવા રાખ કરે નિત્ય કામની,
 ખહાર નીકળે પહેરી રૂડાં ચીરજો વિનતી૦ ૧૨
 વય એવી કોણુ વખાણે બહાલથી,
 વિવેક રાખી વિવાહ કરવો ઠીકજો;
 'આજપણે લગ્ન ન કરવું' સાહસે,
 દશતી કન્યા વિસ વરને નહિ ખ્હીકજો વિનતી૦ ૧૩
 વિવાહ જો મળશે કારણ કાંઈથી,
 લગ્ન થવાની ના કહી કરવી વારજો;
 વર ભણુશે ફેક કિધાની ભીતિથી,
 એ નિવડયે દિપશે વર વધુ સંસારજો વિનતી૦ ૧૪
 'ખુબ સુરતી જોવી આપ સ્વભાવ છે,
 વચન પળેતો ષવિવાહમાં છે સારજો;
 ખ્હાનું કહી અધિક રૂડુ ખાલી થતાં,
 વિવાહ ભાગે તે જનને વિકારજો વિનતી૦ ૧૫

૧ વિવાહ તો સ્નેહને લીધે કે સંબંધ તાજો થવાને
 યા મદદને માટે કે પોતાના ખાનગી હેતૂને લીધે વા કોઈ
 ખાસ ખીજ કારણથી વેહેલો કે માંડો મેળવો પણ લ-
 ગ્ન તો વખતેજ કરો.

૨ વર કન્યાની અરસપરસ ખુબ સુરતી જોવી કે નહીં
 તે પોત પોતાની પસંદગી ઉપર છે; કારણકે કેટલાક ગુણ
 પસંદ કરે છે ને કેટલાક રૂપને વખાણે છે પરંતુ ખુબ સુર-
 તી ગુણ આગળ કશા કામની નથી. (રૂપ જોવામાં ગુણ
 મળતો નથી ને ગુણ મળે છે તો કન્યા ગોરી હોય ત્યારે
 વર કાજો પણ હોય છે તેથી જોઈએ તે મળેજ એમ કાંઈ
 બનતું નથી)

૩ સારી વાતતો એજકે બહુ વેહેલો વિવાહ ન મેળવ-
 વો અને મેળવવોતો ક્યાં અને ક્યારે કે જ્યાં વચન પાળવા

(૫૨)

વર વધુ ના વિવાહનું નક્કી થયા,
 સ્ત્રી મંડળ સાથે કરશે ન ઠરાવજો;
 વાર નહીં લાગે ગણતાં થુંકિને,
 ગરજ વખતતો બતાવશે બહુ ભાવજો વિનતી૦ ૧૬
 શ્રીમંત હોતો બનતું ધન આપજો,
 પછિ કે પહેલાં કેળવવા વર અર્થજો;
 કેળવણી એ ફળ મીઠુ અપાડશે.
 બિજી રિતે ખરચી ના દેશે ગર્થજો વિનતી૦ ૧૭
 સાર એજ નવ બાળલમ કરવું કદી,
 બહીક રાખવી રખે કળેડું થાયજો;
 કરિ શ્રમ વિદ્યાપર આધારજ રાખવો.
 સુખ પુત્રીનું જેમાં સર્વ સમાયજો વિનતી૦ ૧૮
 કેળવણી કન્યાને દેવી એ બહુ,
 દુરજન ચરચા સુણ્યે ન આવે પારજો;
 લાજ તણી મુકવી નહિં મર્યાદા કઇ,
 સુખનો પણ પહેલાં કરવો વિચારજો વિનતી ૧૯
 ન્યાત ગમેતો અપચશ બાલો માલરો,
 દેષી ન ગણો બલે વાતમાં માલજો;

નું પ્રમાણ હોય ત્યાં અને ત્યારે; બાકી પહેલું નક્કી કરીને
 વળી બીજું જરા શ્રીમંતનું ઘર મળી આવે કે તેનો પુત્ર
 રંડાય એટલે જુદું બહાનું કાઢીને વિવાહ ફેક કરીને બી-
 જે ઠેકાણે કન્યા દે તેમાં શો માલ ?

૧ વિવાહની વાતો અને ઠરાવ સ્ત્રીઓ સાથે ન કરતાં
 પુરૂષ સાથે કરવો કેમકે સ્ત્રીના બોલવાનું પ્રમાણ હોતું
 નથી.

૨ મહારા સ્નેહી સાથે સ્નેહને લીધે તેમજ વળી સંખ
 ધને લીધે બીજા નવો સંખ ધ થવા મારા પુત્રના વિવાહ

વિચાર સર્વે આપ હજારે દાખવ્યા,
સાર ગ્રહણ કરવાકે' નેઠાલાલજે વિનતી૦ ૨૦

* વિવાહ ફેકપર ફિટકાર.

લાવણી.

“ ગરલત ટોટા બડા દિવાના ”—એ રાગ૦

બોલિ બોલિ ક્યમ ફરો નાગરો, કહો કેટલા વરો કરોજી-ટેક

વગર વિચાર્યું કામ કરોછો;

કાંતો સારં નોંધ ફરોછો;

આડા બોલો પણ ઉચરોછો

મતનબ આગળ કાંધ ન સુએ, બહાનું આગળકરોકરો બો. ૧

નથી કોઇનું ધર વર છાનું;

કુળ માણસ મોટું કે ન્હાનું,

જાણે સહુ શું છે ખાવાનું;

કરો જાણીને નગર ઠરાવી તોપણ વખતે સરોસરો-બો. ૨

ના વિચાર કરી રાખ્યો છે તેથી હેતુ ન વિચારતાં દુર્જનો
ચરચા કરશે તો મને હરકત નથી. (રીતમાત કાઢવાને
મેં પગલુ ભર્યું છે)

* વિવાહ ફેક કરવાનો રિવાજ ધણોજ ધિક્કારવા લા
યક હોવાથી “ ફિટકાર ” શબ્દ વાપર્યો છે.

૧ વરો=વરના બહુવચનને ઠેકાણે અને શબ્દ ગોઠવ-
ણીમાં ‘વરો’ એમ કહ્યું છે.

૨ સારં નોંધને=બીજા ઠેકાણે વળી વધારે સારં નોંધ
ને દ્રશ્યી જાણોછો.

૩ મન ગમતું કરવા માટે નાહક બહાનું બતાવોછો કે
વરની મા મરી ગઈ અથવા મામો ગુજરી ગયો કે પૈસા
ખરચમાં પતી ગયા વગેરે.

૪ સરીજાણો=ખસીજાણો=બોલ્યું અબોલ્યું કરોછો.

સાત વર્ષ લગિ કરી સગાઇ;
પુત્રિ આપી બનિયા બહેવાઇ;
એકવારતો કૃષ્ણ જમાઇ,

૧આઇ ચક્ષુરૂપીઆઇબનીને શરિ અવળાં ડગભરોભરો-બો.૩

ખાવાં લ્યો ચણિયાને ચોળી;
ભુલાય નહોં ૨ દિવાળી હોળી;
આખરતો હોળીની હોળી;

કરી ૩હોળિ રે'વાની ઝોળી, જ્યાં કન્યા પરધરે ધરો-બો.૪

લુટ નથી ગઇ ને છે લલુતા;
નથી સ્ત્રીઓને ૪ધરની મમતા;
બહુ વર વાળા રે'છે નમતા.

નાયનારિનું વાંકુ આંગણું. વાંકુ પાડિ પરગણો ધરો-બો.૫

૫રહે જનને ખરચે નહાસે;
કાઈ જોડવાથી પણ ત્રાસે;
મહાય ગામમાં પછિર્થા પાસે;

૧ આઇ=સ્ત્રીઓ.

૨ હોળી અને દીવાળી ઉપર લેવાની રીતભાત તો ભુલાતી નથી.

૩ હોળી દીવાળીની રીતભાત લેતાં પણ જ્યારે બીચારને ખાલી કરીને વિવાહ ટાળ્યો ત્યારે તો હોળીજ રહીકની ?

૪ પહેલાં એમ હતું કે નામીયા ધર વાળી સ્ત્રીઓ રીત ભાત વખતે ઓછી વધારે હોય તોપણ પોતાના ધરનો વિચાર કરી બોલા બોલી કરતી નહોતી તો ફેક કરવાની તો વાતજ શાની પણ આજ તે મમતા કે મહોટાઇ રહી નથી.

૫ વિવાહ મળ્યા પછી પણ વરવાળાને જો જન જોડવાની ઉગરે એવું ઠેકાંણું મળતું હોય અને કન્યા વાળાને જન રાખતી ન પડે એવું થતું હોયતો વાંધા વચકા પાડી વિવાહ

રીત ભાતમાં લઢી ઉઠીને, ભાગોછો કાં ગરિય ધરો-ખો. ૬

^૧ મૂકોછો ખાંપણુને આજો;

થાય સાર કંઈ જોતાં આજો;

થઈ દુશ્મન કાં વિવાહ ટાજો;

^૨ ભાગ્યસદા આગળનું આગળ, ગરિય હાયનહિં ઠરેઠરો-ખો. ૭

સાત વારની સાસુ થાયે;

જનેવિ બહુ સાળા કે'વાયે;

પુત્રી બહુ ધર વહુ થઈ જાયે;

^૩ વહૂ કહી તે વરીયુક્યા સમ. અનીતિથી કંઈ ડરો ડરો-ખો. ૮

જખરી ખોડ તે શરિર સખંધી;

વિવાહ પછી કન્યા જો અંધી;

ફાક કરે છે; આથી બિચારા કોઈ ગરીબને નુકશાન ધણું જ થાય છે.

૧ પોતાની મતલબ પાર પાડવાને માટે વિના કારણ કોઈના પર જુહું આળ મૂકીને કે ખોડ ખાંપણુ બતાવીને વિવાહ ફાક કરે છે; પોતે વિવાહ મેળવતા પહેલાં જાણે છે કે આ ઘરને વર આવું છે છતાં વધારે સારા ઠેકાણાની લાલચે ખાનદાનીનો પણ વિચાર ન કરતાં ગમે તેમ વર્તે છે.

૨ “ નસીબ જો ડગલાં આગળનું આગળ ” એ કહેવત કેટલીક વખતે ખરી પડે છે અને એ ખરી પડ્યાના દાખલા ઘણા માણસોએ જોયા પણ હશે.

૩ આપણી પુત્રી એક વખતે આખીને વહુ કહેવડાવીને પાછી બીજે ઠેકાણે આપવી એ બહુ શરમ ભરેલું છે.

૪ વરને કે કન્યાને શરીર સખંધી કાંઈ ખોડ વિવાહ કીધા પછી એવી આવી પડે કે તેથી જીવતા સુધીનું દુઃખ રહેતો વિવાહ ફાક કરવો એ જુદી વાત છે અને એ કરવાથી કોઈ કાંઈ કહી શકે નહીં કેમકે પોતાના પુત્રને કે પુત્રીને હમેશની હરકત વેઠવી એથી સર્વ કોઈનું મન દુખાય અને

જન્મ દુઃખી થાતાં નથિ બંધી;

નથિ સાસુને નણુંદ મરિ ગઈ, નહોય બોલ એ કદી ખરો-બો. ૯

પર જ્ઞાતિમાં આથિ વગોણું;

પ્રથમ વિચારો જોવું નાણું^૧

નહિ નહાસિ બેયે મહો બાણું;

ઉનાવળાના થાઓ વિવાહ, એ સુખ રસ્તો ખરો ખરો-બો. ૧૦

વિવાહ ટાળ્યે કુસંપ થાશે,

થતાં શત્રુ નહિ ઠરિ બેસાશે;

કલેશ થશેને દ્વેષ ભરાશે;

મતલબ એમાં લાભન મળશે. સમજો નારી નરો નરો-બો. ૧૧

વરને ઘર નહિ નહાસી બજશે;

અનુભવથી^૨ સુખ ઝાઝું થાશે;

તેવું બનતા સુધી કોઈ કરે પણ નહીં પરંતુ વિવાહ નગ્યા પછી થોડે દિવસે કે મહીને સાસુ મરી ગઈ કે નણુંદ મરી ગઈ કે એવો બનાવ બન્યો કે જેથી તેની જાતને કેમ પણ પ્રકારતું દુઃખ પડે નહીંતો પછી જે વાંધા પાડીને ખાલી વાંકુ બોલી વિવાહ ટાળવો એ કુલીન પણાને અને મહા ટાઈને તેમજ ડહાપણને એજ લગાડનાર છે.

૧ વિવાહ મળ્યા પછી લગ્ન થતા સુધીમાં, કરાવરા કે બીજા કોઈ પ્રકારના આડ ખરચને લીધે, વર વાળાની સ્થિતિજ રાંક કે નરમ માલમ પડે કે ખાલી થતા કોઈ વરને, પોતાની એક ઠેકાણે દીધેલી પુત્રી વિવાહ ટાળીને તે ધારેલે ઠેકાણે પૈસાદાર છે એમ માનીને કે, ફલાણાનું પતન કે મીલકત મળી છે યાતો મળશે એવા વિચારે દે છે એ પણ બુલ્લ ભરેલું છે; જો વિચાર કરવો હોયતો પહેલો કરીને પૈસાદાર બહેવાઈ કરવો કે પછી ખોટા વાંધા લેવાજ ન પડે તેમ વિના કારણે કોઈનો પુત્ર કુંવારો થઈ ન બેસે.

૨ બધા રસ્તા કરતાં સુખનો તો એજ છે કે અનુભવ

ઉતાવળું તે પછિં પસ્તારો;
લાજદ્રોહની રાખો જોડમ, શીખ માનિ સુખ ઝરોઝરો-ખો. ૧૨

ઉગારવાની ઉંધી અક્ષત.

(લાવણી અથવા સવૈયા)

ન કામની કામનિની કુચલી, ડરિ નર સાંભળવા લાગ્યા;
બાળલમ્ ૧ કરથી કરી દધને, દિન હાથે દુખના માગ્યા—ટેક૦
કરજ ન્યાતનું જે કાઢેલું, બ્યાજ સંહિત પૂરું કરવા;
દુઃખ વેઠી પરદેશ ફરીને, બે પૈસા ઠીક વાવરવા.
વેરો વહાલી ચીજ વેચીને, પડે આપવો જાતિને;
નાક ૨ આપણું કપાય નહિતો, ધન્ય નરોની છાતિને !!
બંધ નથી દુખમાં દોરાવું, બામા માપણ મન લાવી;
ઉગારવાને અવળું કરવું, આ સમજણ ક્યાંથી આવી ?
કનથી ઝાઝી કરે કુહાડો, પગમાં મારી પગ ભાગ્યા—બાળ૦ ૧
બાર ૩ વર્ષની બાળકિ સાથે, બે ત્રણની પરણાવો છો.
ચારનોને ચૂડો પહેરાવીને, મંડપ વચ્ચે લાવો છો

થયા પછીજ વિવાહની વાત કરવી.

૧ કરા વરા અથવા ખાવા ખવરાવવાના બોજન=વેરાથી.

૨ વહાલી વસ્તુ વેચીને પણ નાત જમાડવી અને નાતની વાહ વાહ લેવી એજ ખર્ચ છેની કર ધરનું પ્રસ્તુત ધર્મી કાઢતાં નાક કપાય, આવું બોહી અક્ષતનાં સ્ત્રી પુરુષો સમજે છે.

૩ મોટાટી પુત્રી દશ વર્ષ કે બાર વર્ષની પરણાવવાની હોય તે સાથે માત્ર નાતનાજ ખર્ચ માટે બીજી એક બે ચાર પાંચ વર્ષની પુત્રીને પરણાવી દેવાનો દુઃખ દાયક ચાલ પડ્યો છે પણ છેવટનો નફો તોટો કાઢીને ત્યાં નથી કે આ નકામી ન્યાતની કુચલાને લાંબે થતી કર કસર મજરે આવશે કે નહીં.

પાંચ વર્ષમાં પીઠી ચોળી, પાનેતરને પહેરાવી,
 પાછળનું જોતા નથી કાંઈ, દયા દીકરીની લાવી.
 મંગળસૂત્ર^૧ ધરાવી કંઠે, મંગળ શું શું વિચાર્યું ?
 'પહેલું કામ એ મંગળ કીધું', આળકીનું બુરું ધાર્યું.
 પુત્ર પુત્રીના હિત કર્તાતે, આજ થકી દુશ્મન^૨ જાગ્યા—આળ. ૨
 પ્યાર ગયો ક્યાં પૈસા માટે ? જોખમમાં શીદને પડવું;
 ત્રેવડ^૩ કાઢી બેવડ કરવું. ઉગારતાં પડશે રડવું.
 પુત્ર પુત્રીનાં માત પિતાને, આળ લમ્પ દુઃખ દેનાર;
 માત નિપજતાં એક જીવનું, ઉભય પક્ષને નહિં સાર.
 નફા^૪ ખોટ ત્રેવડની ગણજો. હિસાબ ગણજો વિદ્વાનો;
 ઉભય પક્ષ હજારો મળશે, શું, સંપ જ'પ રે'શે શાનો.
 ચરચા ડરથી ધસી કાઢતાં, ધાવ સખત સહુનેવાગ્યા—આળ. ૩

૧ કન્યાદાનમાં આપના ધરનું મંગળસૂત્ર વગેરે બીજા શક્તિ મુજબ દાગીના હોય છે તેમાં ભારે મંગળસૂત્ર છે; એ મંગળસૂત્ર આપણે મંગળ થવા આપીએ છીએ કે પગરણ ધસી કાઢવા તેનું અમંગલ થવાને માટે. ?

૨ આજથીજ દુશ્મન ઉભા થયા.

૩ કરકસર કરવા જતાં બમણું ખર્ચ અગર ખર્ચથી કદી ઉગરે તો કોઈ વખત બમણો બળાપો થવાનો પણ જમણુ ઉગારવા જતાં સુખી થવાનો તો નહીંજ

૪ એક પગરણ એટલે પુત્રી પરણાવતી વખતે બીજા છેક ન્હાનીને સાથે દોરવાથી ખર્ચ ઓછુ થાય છે એમ ન-ફો નુકશાન સમજ્યા વિનાનું બોલવું વ્યર્થ છે; વખતે ઉગરે તોજ માડવાનોજ ખર્ચ; બાકી પહેરામણી વગેરે ખર્ચ કન્યાના આપને બચતો નથી અને છેવટના નુકશાનનો બા-રીક વિચાર કરે અથવા પુત્રીનું સોભાગ્ય ધારે કે કાયમ ફોંચતો પણ તેથી તેનો પતિ મ્હોટી ઉંમરે તેના હાથપણ થી અરસ પરસ સુખી થાય છે કે નહીં એ વિચાર કરેતો

નાક જાય છે ખરચ કર્યા વિણ, કુ ચાલથી કો'નું રે'શે?
 બચપણથી વિધવા થઇ તે શું, નાક વધારી સુખ દેશે?
 ખરો ખોટી પણ વાત થશે, તો ઉપર ધી નહિં સંભારે;
 વાહ વાહ તો જશે વેગળી, ખરચ્યું પડશે વિસારે.
 સગાં જમાડી પગરણ કરવું, હજાર ગણું સાઈં એથી;
 રઘુઓ દક્ષણીનાં દ્રષ્ટાંતો, ડરો ન કરથી સુખ જેથી.
 અવળીકસરેઘણોળાપો, ભુસાયનહિં એદિનદાગ્યા—બાળ. ૪
 પ્રસ્તુત આવ્યે વિચાર ન મળે, વિવેક તેતો નહાસે છે;
 સીમંત ભેગી પુત્રી પરણે. જનોઇ તેમાં પાસે છે;
 વખત જુએ નહીં ત્રણેયમાંકો, ભેગુ કરીને પરવારે;
 વિદ્ધ આવતાં સુખ પરવારે. કસર અર્થ ના કઈ સારે;

કસર કશા પણ ઉપયોગની નથી. ચાર વષમાં તે ગાંડી છે
 કે ડાહી તે પણ શું જણાય તેમ પુત્રીના બાપની કર કસર
 થી વરના બાપને પણ શો લાભ! અર્થાત કાંઈજ નહીં.

૧ બચપણથીજ જે વિધવા થઈ છે તે વિકાર વિનાની
 હોય તોપણ તેની કાંઈ વાત થઈ તો તેના પિતાનું ઉપર
 ધી પીરસેલું આ એવઢાંકવા શું સમર્થ છે!

૨ દક્ષણીમાં લગ્ન અને જનોઇ વગેરે ખરચની બાબતમાં
 બહુ સારો રિવાજ છે. તે એ કે ગામમાં જથો વધારે
 હોય તોપણ શક્તિ પ્રમાણે ખરચે; એટલુંજ નહીં પણ ધ-
 નું થોડું ખરચ કરવા પરગામ જાય અગર નોકરી હો-
 યતો તેજ ગામમાં લગ્ન કરે અને વખતે કન્યા લેઈને પણ
 સામા જાય: આમ કરવાથી નાગરોના ઉંઘા સમજવા પ્રમા-
 ã તેમનું કોઈનું નાક કપાયું દીઠું કે સાંભળ્યું નથી.

* દીકરાની વહુને સીમંત આવ્યું કે દીકરી ચાર વર્ષની
 હો કે પાંચની હો પણ તેને પરણાવી દેછે, અને સાથે છ સાત
 વર્ષનો દીકરો હોય કે પુત્રી પરણવાની ન હોય પણ ત્રણ ચાર
 વર્ષનો પુત્રજ હોયતો, તેને પણ સીમંત સાથે દોરે છે અને

સમય વિના કશુંએ નવ સાહું, ખમવું દુખ ને શું દેવું.
ખરચ કર્યે યશ મળવાનો નથી. નથી ગાતિનું એ દેવ.
શાસ્ત્રસાચવો આપ વિચારોનહિતો દુખઝાળે દાઢ્યા—આ. ૫
કરી મૂકવો વિવાહ ફેકટ, વય જોયા વિણ તે ફૂ શાને ?
વરધર કે કન્યાની છતથી, ધારી મૂકે કન્યાને;
શ્રેષ્ઠ વાત એ નિવડ્યું જોવું, વિવાહની મધ્યમ વાતો;
ભલે મળે પણ લગ્ન ન કરવું, ઉગારવા ચારે નાતો;
વિવાહ માટે વલખાં ન કરો, વખતે હા કહો તે ક્યારે;
ઉભય પક્ષ રૂઢી સુધારે, રીતભાત નવ લે જ્યારે.
રીતભાતએકુસંપદુખ મુળ, વિવાહકષ્ટજળના ભાગ્યા—આ. ૬

જનોષ્ટ દેવાને પુત્ર આદનો કરી, કન્યાને મોટી થવા દેછે;
મતલબ કે માત્ર કરાવરાનાજ બંધનને લીધે ઉપરનાં ત્ર-
ણેયમાં અવિવેક વાપરે છે. પણ મતલબ વખતે શાસ્ત્રનેતો
મૂકીજ દે છે; પછી દીકરો સંધ્યા ન કરેતો અથવા વિદેશ
ભણવા જવા કે યશ મેળવવા જવા ઉભો ચાલેતો તેની
નીંદા કરવા તૈયાર થાય છે.

ફૂ મહારો મત બહુધાતો એજ છેકે છેક નહાનપણથી
પુત્ર પુત્રીનો વિવાહ મેળવવા રથવાટ કરવો નહીં અને
ઉત્તમ વાતતો એ છે. પછી સારૂ ધર વર સાથે કન્યાની
છતને લીધે નહીં મળે એવો શક હોય, અથવા કોઇપણ
રીતે વિવાહ મેળવવાથી કુસંપ નહીં થાય એમ સંભવતુ
હોય, યા કુસંપતુ અને ખાટું મન થવાતું મુખ્ય કારણ
જે રીતભાત લેવાની ખરાબ રૂઢી પડી છે તે ટળતી હોય=રી-
તભાત આપથી કે લેવી નહીં એ વાતથી ઉભયપક્ષના બં-
ધાતા હોયતો—ધસી કાઢીને ચાર વર્ષની કન્યાને પરણાવી
દેવી તે કરતાં વિવાહ મેળવી રાખવો. પણ બંને નિવ-
ડ્યા પછી શક્તિ પ્રમાણે ખરચીને લગ્ન કરવું હજાર દ-
રજજે સારૂ છે. (મારી મતલબ એમ નથી કે ખોટી એસ-
વું પણ લગ્ન કરતાં એ ઠીક) એકદમ સુધારો થઇ શક-

મળ્યા વિના મ્હોટાઇ લેવી, 'ચરોતરે હઠ લીધીછે;
તણાઇ કીધું' સર્વ જીએછે, પણ સમજણ ક્યાં સીધી છે!
ચાર પાંચની પુત્રી રાંડે, તે દુખ પામે બીચારી;
'પુત્ર પિતા એ વાતે દુખિયો, પુત્રો તાતને દુખ ભારી
ભરણ ક્રીયા કરિ પાછું બળવું, જનોઇ દીધામાં એવું;
ચાર પાંચનો બ્રાહ્મણ કરિને, મુએ આપવાનું દેવું.

હિંગારવું કે બમણું કરવું ત્રેવડને ચરણે લાગ્યા—બાળ. ૭
લગ્ન માંહિ સીમંત કરીને, જુઠા પડી સુણવી હાસી;
ક્રીયા માત્ર કરવી, કે કરવી, ન્યાત એક આપણિ ખાસી;
લાવી બોળે ઉભું કરવું, કરી હાથ ધોવા ઠરવું;
શાસ્ત્ર રીત તેથી તો સારી, તણાઇ શા માટે કરવું?
ભાવનગરના લેશ ન ભૂલ્યા, રાજનગરનો રંગ રહ્યો;
બારમાંહિ પણ બહાર કરે છે, કોણે યશ આપણો કહ્યો?
જેઠમ કે'છે એત ચરોતર, બાળ બાર નહિંતો વાગ્યા—બા. ૮

કતો નથી અને તે સર્વને અવરૂં લાગે પણ ધીમે ધીમે
રૂઠી સુધરતી બય.

૧ પેટલાદ, ખંભાત, વડોદરા વગેરે આ તરફનાં ગામ
અમદાવાદ, સુરત અને ભાવનગર વિનાનાંને ચરોતર કહે
છે=ચરોતરના નાગરો એવું કહેવામાં આવેછે.

૨ એક દુખતો પુત્રના મરણના શોક સાથે કરજ કરી
ને પરણાવ્યો હોય તે અને બીજી તેની મરણ ક્રીયાનો ખ
રચ કરી સંવત્સરી આદી કરતાં કરતાં શોકની યાદગીરી
રાખવી વગેરે.

૩ દીકરી વિધવા થવાથી તેના પિતાને તેનું જીવતા સુ
ધીનું દુઃખ જોઇ બળવું, અને નાનપણમાં પરણાવેલી ગુ
જરી બયતો તેરમું, મસીસા અને વરસી વગેરે રૂઠી મુજ
બ કરી, પેહેલાં કરેલી કરકસરનું દીવાળી બાકી સાથે વ્યા
જ આપી, બહેવાઇ સાથે બોલવાનો વ્યવહારાદીક બંધ ક-

ફેરવવા લાયક રિવાજ.

૫૬.

“મન માનેનહિં, સોશ્રેય સમજાવું તોય શું થાય” — એ રામ.
 વીર વડનગરા, નાગર હિત માટે આશ્રમને વિનંતિ;
 અમ સદ્ગુણ કરો, કરો સુધારો સંપત્તી લઈને મતિ—ટેક૦
 નીજ જાત સુધારી પછિ ધરને, ધરમાં થઈ એક મતે પરને;
 જણવો પછિ જ્ઞાતિના નરને ——— વીર૦ ૧
 કાયમ ધારા સુખ દાયક છે, અસલી મતનાં જન રહાયક છે;
 ફળ જોતાં સર્વ ન લાયક છે ——— વીર૦ ૨
 કંઈ શરમે બહેમે નથિ ટળતા, કંઈ આજસુ ભેગા નથિ મળતા;
 નથિ ગરજ રાખતા બહુ રળતા ——— વીર૦ ૩
 નથિ ગરજ પુત્રપરિવાર વિના, કંઈ ધરતા નથિ કાનેજ બિના;
 આગળ પડતા નથિ જ્ઞાતિના ——— વીર૦ ૪
 નથિ પર ઉપકારે શું મરજી, ધર સળગે ઉઠે નવ ગરજી;
 શું ભાગ્ય જુલાવે છે હરજી ——— વીર૦ ૫
 ઝંઝા શું આવી હાટકની, વેળા આવી આ નાટકની;
 કરિ ખુવારી હાથે આવકની ——— વીર૦ ૬
 નથિ દોષ હું જાણું તેનામાં, દુષ્પ ખમવું આજસુ રેવામાં;

રી, જીંદગી પર્યંત દીલગીરી રાખવી કે સાંભરવાથી દીલ
 ગાર થવું વગેરે. અને જનોઈ દીધેલું જ ગયું (ચાર પાંચ
 વર્ષનો પુત્ર) મરણ પામ્યાથી મ્હોટા માણસની પેઠે તેની
 ક્રિયા પડેલી રૂઢીથી કરતાં જતાં આંસુ પાડવાં એ સધળું
 માત્ર ધસી કાઢવાને અને કયું કહેવડાવવાને માટેજ; શર
 મછે એ દુઃખ હાથે માગી લેનારને ॥

૧ વધારે રળનારા ગરજ રાખતા નથી.

૨ જેને સંતતિ નથી હોતી તે પણ ગરજ રાખતા નથી.

નથિ બાકી કુસંપ કે'વામાં————વીર૦ ૭
 છે દોષ આપણા તેજ નડે, દુઃખ બાળ લગ્નથી આવિ અડે;
 અવગુણ એમાંથી સર્વ પડે————વીર૦ ૮
 વહિ જાય શું વિવાહ કરવામાં, શું દહાણ પાલણે ઠરવામાં;
 શું પહેરી ઓઢી ફરવામાં————વીર૦ ૯
 નથિ મળતું કન્યાની માને, શું અન્ન નથી ધર ખાવાને;
 નથિ વસ્ત્ર છોરુ ઢંકાવાને————વીર૦ ૧૦
 ક્યાં વર કન્યા કહો નહાસે છે, નથિ જાતું નાણું પાસે છે;
 ઉત્તરી મુખાંધ બાસે છે————વીર૦ ૧૧
 કંઈ જન કન્યા 'લે છે ખોટી, પછિ ફેર બદલિ ગણિને ખોટી;
 બદલાવે બદલે જો મ્હોટી————વીર૦ ૧૨
 સુકિત ધર કાયમ રે'વાને, ખર્ચ ખોટું તે કહિયે કા'ને;
 સદ્ગૃહસ્થ ચઢતા તોફાને————વીર૦ ૧૩
 બાળક વર કન્યા ગત પામે, સંબંધ ટળે નવ દે નામે;
 બે માંહિ કુસંપ અધિક જામે————વીર૦ ૧૪
 બાળાપણમાં નવ જ્ઞાન જડે, બહેરું મુગું શી ખબર પડે;
 પરણી બે સામા સામિ રડે————વીર૦ ૧૫
 નથિ જોતાં વય ઓછી વધતી, કન્યા મ્હોટી તે નથિ નડતી;
 છે આવી એથી પણ પડતી————વીર૦ ૧૬
 ફળ કહુછું સુણજો નરસધળા, આ ધ્યાને ધરજો વળિ અબળા;
 જોઈમને ખિજશો નહિં અવળા————વીર૦ ૧૭

૧ સાઈ' ધર અગર સારો વર કે કન્યા જતી રહેશે એમ
 ધારીને વર કન્યાનો વિવાહ જલદી કરી મુકે છે પછી વરવા
 જાને કન્યા ખોટી પડે છે કે ગમતી નથી ત્યારે ન્હાની મા-
 ગી લે છે.

૫૬-૨

રાગ-એજ

વર કન્યાને આળપણે પરણાવ્યે નિપજે હાનિ;
 સવળુ કરતાં, યાય અવળુ ત્યાં મોજ મઝાતો શાની—ટેક.
 લ્હાવો લેવા ભામનિ ભોળી, હઠ લેધ ઉઠાડે છે હોળી;
 વિષ પાય સમજીને એ ઘોળી—————વર૦ ૧
 અવળું સમજે જે લમ થયું, પરવાર્યા કરવાનું ન રહ્યું,
 આપણું દુઃખ હવે દૂર ગયું—————વર૦ ૨
 ખાવા પીવા જેના ધરમાં, તે જણાય 'કળહીન નહિ' વરમાં,
 કુળવાળો 'પૈસા નહિ' કરમાં—————વર૦ ૩
 વેચાયું તોય વતન બહાલું, ધર મ્હોટું પણ કણ વિણ ઠાલું;
 મુઠી બાજરિતો રે'શે ચાલું—————વર૦ ૪
 વર જેનારાતો છે ચિરલા, ઐરાંથી કાયર બહોરે અલા;
 નર દબાય દાએ નારિ બલા—————વર૦ ૫
 માખાપો બેનો બવ બાળે, સ્ત્રીને સુખ શાનું સુખ કાળે;
 બાણતરમાં બાધ શિદ બાળે—————વર૦ ૬
 અપણથી બોળે બેઉ વહે, મનમાં અમુઝાય શિ વાત કહે;

૧ જેના ધરમાં ખાવાપીવા સારી રીતે હોય છે અને જે વિદ્વાન હોય છે તથા અધિકારી ગણાય છે, અને ટુંકા માં સર્વ વાતે સુખી છે તેને પણ કુળહીન ગણે છે; કુળ એ પોતાનાં કૃત્ય ઉપર આધાર રાખે છે. વખત હમેશાં સરખો રહેતો નથી.

૨ પૈસે ટકે જે દુખી હોય અને ટુંકામાં સર્વ વાતે જે હરકતમાં આવી પડ્યો હોય તેને સંકડો વરસ સુધી કુલીન ગણવો એ શું સુખાઈ નથી.

૩ નઠાઈ (દેવાદાર વતનદારના ધરનું બધા બિનાનું

સુખ વખતે સુખ નહિં દુઃખ રહે—વર૦ ૭
 વય બાર ચૌદની વર ૧કેરી, વળગાડે સોળતણી ૨મેરી
 નિપજે ૫ળ એમાંથી ઝેરી—વર૦ ૮
 વર બણે બણે કન્યા બણતર, યૌવન નરખાવે પાક નજર;
 સંતતિ ભલિ થાય શું આ હર હર!!—વર૦ ૯
 અણ બનાવમાં શું કે'વાનું, મન ન મળે હસવું તો શાનું;
 સ્ત્રી શુદ્ધ નરે' કાઢે બહાનું—વર૦ ૧૦
 ભમતી થઇ અચપણથી નારી, લજવી પેઢી આપનિ મારી;
 સાસરિયાં થાકે ઉચ્ચારી—વર૦ ૧૧
 વ્યભિચારે આડો આંક વળે, નહિં લાજ નકટ કો'કેમ ખળે;
 પર નર શું સાચે જીવ મળે—વર૦ ૧૨
 કંઈકાયર થઈ વરબણવાથી, કે' સુખ નયિ કાંઈ અપરિક્ષાથી
 કંઈ ભિડાઈ નારી પૈસાથી—વર૦ ૧૩
 મન જીદું સ્ત્રીને માર પડે, નવ લાજે લાજ વિના શું રડે;
 દ્રવી ધાર્યું થાય કુબુદ્ધિ વડે—વર૦ ૧૪
 વર અબણુરહે સંસારનડે, નહિંતો ન બણાય ન બુદ્ધિ જડે;
 બર ઉમેદ નાવે દુઃખ આડે—વર૦ ૧૫
 કાયર કાયર થઈ વીમાસે, ખરચે દેવાથી બહુ ત્રાસે;
 પણ ઉપાય શો કો' ક્યાં નહાસે?—વર૦ ૧૬
 લક્ષવાથી માંત પિતા રાજી, વેળા નવ થાય કદી તાજી;
 મિગડે છે છેવટ લગિ બાજી—વર૦ ૧૭
 નિર્ભય પુરૂષે જે કીધિ પ્રજા, કયમ જીવે તેના મરદ અજા;
 પરવારી જાણો સર્વ મજા—વર૦ ૧૮

ઓડું શોધી કાઢે તે) ૧ વરની. ૨ સ્ત્રી.

૩ ભાઈ મ્હોટી મ્હોટી પરિક્ષાઓ આપતા હોય પણ કળેડું હોય તેથી બાધને શું સુખ ?

બળ હિંમત વિણ શું નામ કરે, માર્યા નવ દીઠા તો શું મરે;
 આ બાળલમ દુખદાઇ ખરે—————વર૦ ૧૯
 આથી શાંતિ ગઇ છે ભાગી, મુળ જણાયજે જોશો જાગી;
 નહિંતો થાવાનું વૈરાગી—————વર૦ ૨૦
 દુખ પડતાં દેખી કાં ન ડરો, હાંસીલા થઇ શું લમ કરો;
 જોઈમ કે' દ્યો સુખ પંથ ખરો—————વર૦ ૨૧

ભણતરમાં કસર વિષે.

૫૬.

“પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે ક્યમ થાયે”—————એ રાગ.
 કહો ક્યમ કસર કરો ભણવામાં,
 નથિ કસર પલ્લુ^૧ ગણવામાં, નથિ કસર માળ^૨ ચણવામાં;
 નથિ કસર વતન હણવામાં—————કહો ૦ ટેક૦
 જાપનામાં ખમચાઓ નાગર સાગર ખુદ્ધિ શાના;
 કામ વિના કૂદોછો કો' ક્યમ, નથી થવાતું ન્હાના?—કહો. ૧

૧ લગ્ન થતા પહેલાં પલ્લુ^૧ પરખાવવામાં કોઇપણ રીતે
 કસર નભતી નથી કેમકે જો કદી ઓછું પડેતો તોરણ
 આવીને ઉભા કેમ રહેવાય?

૨ દેવું કરીને ધર કરવામાં પણ કોઇ કસર રાખતું
 નથી એટલુંજ નહીં પણ ધર હોય છે તોયે સુવાની મેડી
 અગર ખેસવા ઉઠવાની જગો કરજે કાઢીને પણ સુશોભિત
 રાખે છે.

૩ કરાવરામાં અગર નકામા મમતને માટે તકરારમાં
 વતનના ખુડદા કરવામાં પણ કસર રહેતી નથી. (મતલ-
 બ કે ઉપરની ત્રણે બાબતમાં કસર કરતા નથી ને ભણા
 વવામાં શામાટે કરોછો)

૪ જે વિદ્યા આપવા જેવી ખપની વાત છે તેમાં ખમ

બાળકનું હાથેજ બિગાડો, કેલું સગપણ સાચું;
 દુખનું સુખ સુખનું દુખ માન્યું, પાકું તે ગણ્યું કાચું—કહો. ૨
 ચોળા ચોળી ચોપડી લેવા, બહેલી આવે વાધ;
 દે કન્યાતો કરજ કરીને, ચાર કરો ચીનાઇ—કહો. ૩
 શિક્ષકને કો' સાદું શિખવવા, બીંડ પડેછે ભાઇ;
 મ્હો જાણામાં મંદીર મૂકો, ત્યાંતો બીંડ સુકાઇ—કહો. ૪
 ખરચ પુત્રને સાડું ન પ્હોચે, કઢાય નહિ પરગામે;
 કરા વરામાં પ્હોલું પ્હોચે, લવાય ધઉં ધી નામે—કહો. ૫
 દૂધ ધી તણી પ્રે દવાઇ, બણવું^૧ કોરા કરડી,
 લગ્ન તેરમે કરવાં ટાંકાં, પ્રવું મૂછો મરડી—કહો. ૬
 સીમંત^૨ સાધર સ્ત્રી આરોગે, ભાઇ બણે ત્યાં ભૂખ્યો;
 કે'વું વહુનેઆજ શું ખાશો, પુત્ર ન દિલમાં દૂખ્યો—કહો. ૭
 ઘર ફેડીને કરવું તીરથ, એથી શી ઘેલાઇ;
 જણસ વેચિને કરી જલેખી, પ્હોચી કેમ કમાઇ—કહો. ૮
 કર આખ્યામાં કસર નભે નહિં, લુટે જ્યમ લુટારા;

ચાઓછો ને એમ કહોછો કે ક્યાંથી લાવીએ ને બીજાં ક-
 રાવરા આદી ન કરવાનાં કામમાં ખાલી મ્હોટાઇ લેવાને
 માટે શામાટે કુદી પડોછો ?

૧ ગામ કે પરગામમાં પુત્રને બાણવા માટે મોકલ્યો હો-
 ય ત્યારે ખરચથી ડરીને એમ કહીએકે દુધ ધી સંભાળીને
 વાવરજે અગર આપણે ખરેખર ખરચી આપતા ન હોઇએ
 તેથી તે બિચારો તે વિના ચલવતો હોય પણ લગ્નનો દિવસ
 આવે કે મા બાપનું તેરમું આવે ત્યારે તો ધી તમારે કર્યા
 વિના કેમ ચાલે.

૨ સ્ત્રીને સીમંત હોય છે ત્યારે તેને સાસરે સાડું સાડું
 મનગમતું ખાવાનું કરી આપે છે તેને સાધર કહે છે તે તેને
 માટે ગમે તેમ કરીને થાય પણ પુત્રને માટે મગજ સુધા-
 રવા ઉપાય આવો કેમ થતો નથી ?

દાન દક્ષણા દાખી લે છે, ક્યાં ત્યાં 'કારાપારા—કહોં ૯
 જનોધમાંતો જમણો જૂદાં, સીમંતમાં સરસાધ;
 લગ્ન દિવસ ચાલી લ્યો જૂદા, કસરન જય તણાધ—કહોં. ૧૦
 ન્યાત કરે કો ચાર દિવસતો, પાંચ આપણે કરવી;
 ખેતર છે ખુડદા કરવાને. ફિકરન ત્યાં લગિ ધરવી—કહોં ૧૧
 દિવ દુખાતાં દાપાં દેવાં, કરજ કોઇનું કાઢયું;
 કસર કરી જો ઉપર ધીમાં, ઠરે નાક તો વાઢયું—કહોં ૧૨
 મળે નહીં ને મળ્યું જણાવો, લાલ ગાલ લપડાકે;
 બણાવવા ના મળે ફિકર નહિં, સુખની વાતે થાકે—કહોં ૧૩
 ખરચ ખુટણમાં ઓઠાં જોવાં, હાંસ કાઢવી હરખી;
 ગમારછોરે' ધરનો બાળક, ફિકર ન લીધો પરખી—કહોં ૧૪
 ખરચ ખુટણને કરા વરા સહુ. ઉધારનો છે ધંધો;
 જમે થવાની એકજ વિદ્યા, સમજે નહિ તે અધો—કહોં ૧૫
 પરણાવી પરવારી બેઠા, નામ તણું પરવાર્યું;
 વિણ વિદ્યા પેઢી પણુ હૂખી, ધૂળે મળશે ધાર્યું—કહોં ૧૬
 કસર કરો પાંચા બોળ્યામાં. કસર કરી કર કાપો;
 વિવાહની વાતો મૂકીને, વિદ્યામાં ધન આપો—કહોં ૧૭
 નાચ રંગ વરધોડા બહાલા, દાર શિદ સળગાવો;

૧ આનાકાની કરવી તેને કારાપારા કહે છે. ('કારાપારા' આ શબ્દ બહુ ઠેકાણે બોલાતો સાંભળીએ છીએ.)

૨ પાંચા બોળવામાં એટલે ઉપર ધીના જમણ માટે પડીઆમાં ધી લેખ હાથ ધી વાળો કરવામાં અને ટાંકાં કરવામાં કસર કરો તેમજ નકામા કર જે કાયમ થઈ પડ્યા-છે તેમાં કસર કરો મતલબ કે તેને ઓછા કરો કે મૂળથી કાઢી નાંખો; અને નાનપણથી વિવાહ મેળવવાની વાત છોડી દેખને બાળકને કેળવણી આપવામાંજ પહેલા પૈસા ખરચો કે જે છેવટ સુધી સુખ આપે.

લાવોછો પૈસોએ ક્યાંથી, ભણાવવાને લાવો—કહો ૧૮
 વિદ્યાથી ધર પણ બંધાશે, મળશે વતનો વાંટા;
 કલમ લાવશે અમલ હાકમી, એમાં યશના શાંટા કરો ૧૯
 વિદ્યા નાગરનેજ વરેલી. કેમ હવે કે'વાયે;
 નડી કસર એનાગર ક્યાંછે, ખણી ખોતરી ખાયે—કહો ૨૦
 કરે પૈસો ભણુતરમાં નાખો, ત્રેવડ એ કરવાની;
 વિદ્યાનું દેવું તે દહેણું, વાર વાળતાં શાની—કહો ૨૧
 તરવાની જો રાખો ધમ્મજા, સુધારવા આ સ્થિતિ;
 ભીડ વેઠીને બાળ ભણાવો. ભાગે સર્વે ભીતિ;—કહો ૨૨
 બાધ ભાધને શિક્ષા આછે, વૃદ્ધ સુણો આ વાણી;
 વિચાર અસલી અમને દુખદે, મૂકો કડુણા આણી—કહો ૨૩
 ઉંધી બુદ્ધિથી હાલત આ, આડાંની આડાધ;
 તર કરતાં નારીના ચલણે, એઠા ઘોઘ નહાધ—કહો ૨૪
 ચલણુ શમાવી વિદ્યા આપો, ખરચો હોંસે વહાલે;
 ભણિને ભેગું કરશે બાળક, ધાર્યું જોઠાલાલે—કહો ૨૫

સ્ત્રી કેળવણી વિશે.

ગરબી

“ જન જનાવરની મળી, મેઘાડંબર ગાજે ”—એ રાગ
 નાગર નર સુણજો તહમે, આ વિનંતિ મહારી;
 નારી નાગરી નાત્યની, નહિં અભણુ ઉચારી. * ૧
 અન્ય જ્ઞાતિની નારિયો, બહુ અભણુ રહેલી,

૧ જેમ તેમ કરીને ગુજરાન કરે છે.

૨ ગમે તો કરતો પૈસો ભણુતરમાં નાખો એટલે કે તેનું
 ખડોળ કરીને વિદ્યા ભણુનારને મદદ આપો.

તે વેળા નાગર નારીની, વિદ્યા કીર્તિ થયેલી.	૨
અન્ય જ્ઞાતિમાં એ ૧૬વાં, વિદ્યા વેત્તી પસરતી,	
બણતર કાંઈ બણી કરી, તેની નારીયો ફરતી.	૩
તો નાગરાણી શાણિયો, કેમ સંતોષ રાખી,	
અધવચ અટકે, ના વધે, સ્વાદ ૨વિધાનો આખી.	૪
શાળામાં શિક્ષણ હાલમાં, નાગર બાળકી લેતી,	
કક્કા કિકી કરી તેટલું. બણિને પછિ રહેતી.	૫
કાગળ લખનાં વાંચતાં, ભાગો તૂટો શિખીને,	
શાળાથી ઉઠિ પરવારતી, બણે વિદ્યા જિતીને.	૬
અધ બણિ હાવી બાળકી, ચાલી ઝટ સાસરિયે,	
ને મૂક્યુંજ વિસારિને શીખ્યું શાળામાં જરિએ.	૭
આગળ વધવાની વાત શી ? વર્ષ પાંચેક માંહિ,	
૩ઝાંઝર બકરાંની લધ, માડી પ્રરતીજ ન્યાહી.	૮
વચનાં કળેડાં વહિ ગયાં, હશે થોડાં થોડાં,	
તોય રહ્યાં અન્ય રૂપથી. હજી જ્ઞાન કળેડાં.	૯
અધ બણી નાગર નારીને, નર બણતર પૂરો,	
જ્ઞાન વિજ્ઞાનને પામિયો, વર મળતો રૂડો.	૧૦
જ્ઞાન સમાન મળે નહિં જ્ઞાન વાર્તા શી બણે ?	
ઉત્તમ જગોષ્ટી સુખકું, દંપતી ક્યાંથી માણે ?	૧૧
વિરલા વિનોદ વિદ્યા તણા, હાવાં જોડલાં માંહિ,	
લક્ષ પૂછી કદી નારિયે, વિદ્યા ચલવીછ ન્યાંહિ.	૧૨

૧ હવે. ૨ વિદ્યાનો સ્વાદ આખ્યા છતાં અધવચ અટકી શા માટે જાય છે ?

૩ એવી એક રમત છે. (એક છોકરીને વળગીને બોલતો બીજી પાછળ ત્રીજી એમ વળગીને રમે છે તે)

૪ વાતચીત.

- આ અ^૧સમાનપણું હવે, રાજવા નાગરાણી,
 નાગર નામ ^૨સમારવા, યત્ન કષ્ટ કરચ શાણી. ૧૩
- વિદ્યા વેલ્લિનાં કુલડાં, જે કુટુંબે વિખરતાં,
 સુખનો સુગંધ રમે તહીં, હર્ષ રંગ પસરતા. ૧૪
- વિદ્યા પુરી બણી માડી જે, બાળ તેનાં ઉછરતાં,
 અદ્ભુત સુંદર રીતથી, જ્ઞાન પાનજ કરતાં. ૧૫
- એવાં ઉછરિયાં બાળ તે, કુળ દીપક બનતાં.
 કુળ દીપ એવા બધા મળી, દેશ ઉજવળ કરતા. ૧૬
- સ્ત્રી કેળવણી મૂળ છે, ગૃહ સુખનું મ્હોટું,
 દેશ તણી ઉન્નતિ તણું, એ કારણ નહિં છોટું. ૧૭
- આજે હજારો ગાઉથી, આવી રાજ્ય કરંતા,
 ગૌર કાય ધુમે હીંદમાં, બહુ જોમ ધરંતા. ૧૮
- તે તો પ્રતાપ છે જ્ઞાનનો, જ્ઞાન બળ લાભ્યા ક્યાંથી?
^૩માડિયે સુત મન ^૪વાડિયે, વિદ્યા જળ સીંચુ ત્યાંથી. ૧૯
- માટે નાગર બંધુઓ, કાંઈ જગૃત થાઓ,
 બાળકિયોને પુરેપુરો, જ્ઞાન ^૫અભિ રસ પાઓ. ૨૦

ગરબી-૨

- “ઓ રંગ રસિયા ક્યાં રમિઆવ્યા રાસજો”-એ રાગ.
 સર્વ સુણો નાગર શાણાં નર નારજો,
 સ્ત્રી કેળવણી સાઈ મહારી વિનાતિ જો;
 કેળવણી સુખ મૂળ વસ્તુ એ સારજો,
 સુધરે છે સંસાર વળી સુધરે મતિજો; ૧

૧ કળેડું=બરાબરી નહીં તે.

૨ સુધારવા અથવા દીપાવવા કે રાખવા. ૩ માતાએ.

૪ બાળકના મન રૂપી વાડીમાં. ૫ અમૃત.

જ્ઞાન પાન સમ અન્ય નથી કો પાનજો,	
એજ સુધા ^૧ રસ પાઓ ચાખે બાળકીજો;	
ચાખ્યો ત્યાંતો થયું અમર પછિ જ્ઞાનજો;	
જ્ઞાને જ્ઞાન વધે ઘરમાં શિક્ષા થકીજો,	૨
સ્ત્રી કેળવણી વેલિ સદા સુખ દાઇજો,	
સુકાય નહિં ને ધૂટે ફેલાયે બહુજો;	
બાળલક્ષ કીડાનો પણ ભય ભાઇજો,	
શંકો લગાડે તેને મસજોની સહુજો.	૩
ગૃહિણી ^૨ ગૃહનું મૂળ બણેલી હોયજો,	
ઉર્ગી નિકળશે વેલિ સુધારાની સહીજો ^૩	
કુલે ફળે કવિ ક્યમ વર્ણવશે કોયજો,	
જણાવશે અનુભવ ચક્ષુ આગળ અહીંજો.	૪
મેળવવી વિદ્યાએ નહિં નવિ રીતજો,	
નાચ્યું નાચવું નહિં નિરખી ઇન્દ્રિયનુંજો;	
સાંભળજો મૈત્રેયી ગાર્ગિની વાતજો,	
બની પંડિતા કેવી કામન રહેજનુંજો.	૫
આર્ય નામની કીર્તિ અચળ છે આજજો.	
એવી બહુ કુળ ચંદ્રિકાઓ થઇ ગઇજો;	
ખંત રાખિ વિદ્યા વનમાં કરિ ખેડજો;	
અભિજ્ઞ લ્હાવો લેઇ અને સુખી થઇજો.	૬
ઉઠો ઉઠો માટે નાગરની નારજો,	
નાગર નામનિ સારું યશને રાખવાજો;	
આરંભો શ્રમ આજે ન કરો વારજો,	
જ્ઞાન તણાં જળ મીઠાં હોંસે ચાખવાજો.	૭

૧ અમૃત. ૨ સ્ત્રી. ૩ સહી=સહિયર=બહેનપણી (એ વિના“સહી” એટલે નમંકી એમ પણ અર્થ થાય છે)

મધ્ય સમયમાં મ્હેન્છ જીલમનો ભારજો,
તિમિર ઘટા અજ્ઞાન તણી પસરી રહીજો;
હવે વિદારી નાખો તે લમ્પ જ્ઞાનજો,
સાર સમજી સ્યો ગરબી જોઠમે કહીજો.

વિદ્યા ભણવા વિષે.

લાવણી.

“ ગદ્યલત ટોટા બડા દિવાના ”——એ રાગ.

કલમ આપણી કાયમ કરવા, નાગર વિદ્યા ભણો ભણોજી—ટેક.

ફળ વિદ્યાનું જેણે ચાખ્યું,
શોધિ ઉમંગે તે પ્રળ રાખ્યું,
અન્ય ચાખવા કદી ન ભાખ્યું,

ફળચાખોઉત્તમગુણમળશે, પ્રકાશપડશે ઘણોધણો—કલમ ૧

ખાધું જે ફળ છબિલા રામે,
હશે સાંભળ્યા ગિરિધર નામે,^૧
દ્યો^૨ અમરજી^૩ પૂરા હામે,

એઆદિકફળથીયશપામ્યા, ખાધમુત્સદીબનોબનો—કલમ ૨

દિવાન પણ ભૂપતિ સમ મહાત્યા,
આગળ છડિદારો પણ આત્યા,
શત્રુ સર્વ પગ નીચે ધાત્યા,

એફળથીકેવાધકલમ^૪નિજ, એફળનેપ્રિયગણોગણો—કલમ ૩

૧ માળવામાં સૂખો હતો.

૨ ગિરિધરનો કાકો જેને બહાદુરનો ખેતાબ હતો.

૩ જૂનાગઢનો દિવાન હતો.

૪ મુત્સદ્દી પણ નાગરોનાજ ખાપનું અને તેમનીજ કલ-
મ એવું જે આજ સુધી કહેવાય છે તે વિદ્યાનાજ પ્રતાપને
સીધે.

પોપણ હજી પણ થાય તમારું,
 પ્રતાપ પૂર્વજનો હું ધારું,
 ચાખેલું ફળ પ્હોચું સારું,
 સાપગયેહજીરણા લિસોટા, પણ એકે'વતહણોહણો-કલમ ૪
 રખે જાણતા બુજ ધટી છે,
 ધટી નથી તમ ખુબી મટી છે,
 વર્ણ અઢારે કલમ ઝટી છે,
 ઝટિ આણીતેરાખો પાસે, ફળ ખાઈ ફળ જણો જણો-કલ. ૫
 ધાંચિ મોચિને હજમ રાનિ,
 માટે થાવ તમે અભિમાની,
 વિદ્યા છે આપણા પિતાની,
 જવા ન દેશે સમય વિચારી, ડર દ્યો હાંસી તણો તણો-કલ. ૬
 આ ફળ લેવા ભરજો વ્યાજે,
 કરજ ન કરશે બીજે કાજે,
 પોસાશે વિદ્યાથી રાજે,
 કરાવરાનું કરજ હુઆવે, આ કરજે ફળ લણો લણો-કલમ. ૭
 વિણ વિદ્યા બેઠા સહુ હારી,
 કર્મે રહિ ખારની ચિચારી,
 મતિ ન ખીલી રહિ અંધારી,

૧ “સાપ ગયા ને લિસોટા રહ્યા” એ કહેવત હજી
 જરા જરા નાગરોમાં વિદ્યા છે એમ ધણાખરા બોલવાને
 માટે વાપરે છે પણ ઉપર મારી લખવાની એ મતલબ છે
 કે એ કહેવતને તમે હણો. મતલબ કે કાઠી નાંખો. (વિ-
 દ્યા એવી સંપાદન કરો કે જેથી અસલના વખતને સર-
 ખાવતાં તેનું પણ ઉપરીપણું થાય.)

૨ વિદ્યા સંપાદન ન થવાથી આપણા બાળ્યમાં ખાર
 રૂપીઆની તલાટીની કે કારકુનની હલકામાં હલકા પગાર-

એ અંધારી છુટે જ્ઞાનથી, ^૧સહસ્ત્ર નીકળે પ્રજ્ઞો ફજ્ઞો-કલ. ૮

વિદ્યા ગુણુ વિદ્વાન વખાણુ,
વખાણુ કરિ ન શકાયું શાણુ,
આહિ મોજ નર નારી માણુ,

સરસ્વતિની કરો સેવના, વિદ્યાર્થી મુખ લજ્ઞો લજ્ઞો-કલ. ૯

વખત બધો આળસમાં જશો,
પ્રસન્ન દેવિ બિજનને થાશે,
કરો ઉતાવળ રો'ન કચાશે,

જેઠમકે' તત્પર થઈને જળ પહેલિ પાળને ચણો ચણો-ક. ૧૦

ભણવાનું ભડોળ.

લાવણી

વિનતિઆ નાગર સજ્જનનેરે. વિનતિઆ નામંર સજ્જનને;

^૧કર બંધનથી મુક્ત થઈ, સંભાળો કર ધનને. ૧

આ સંભાળી ધનનેરે નાગરો સંભાળી ધનને;

વિદ્યા કર કાયમ કરિ રાખો, એમાં લ્યો મનને. ૨

સહુ ^૩કરથી કર કાપોરે ભાઈઓ કરથી કર કાપો;

કરમાંથી કંઈ રકમ ઉધારી, ભણવામાં આપો. ૩

નીજ જગો રહી છે.

૧ શેષ નાગને સહસ્ત્ર ફજ્ઞો છે એવું કહેવાય છે તેમ વિદ્યાર્થી આપણે પણ થાય મતલબ તેટલી વાચા નીકળે.

૨ વરા રૂપી બંધનથી છુટીને એમાં અપાતા ધનનો સારો ઉપયોગ કરો.

૩ આપણા પોતાનાજ હાથથી મતલબ કે કોઈનું એ હું ન જોતાં કે હર ન રાખતાં નકામો જે ખરચ છે તેને કાપી નાંખો (દાખાં રૂપી અને એવા નકામા પૈસા અપાતા બંધ કરો)

દાન વિધાનું છે મ્હોડુંરે, દાન વિધાનું છે મ્હોડું;
 એજ દક્ષણા સુખ કર વીરો, અન્ય દાણું ખોડું. ૪
 બિજા કરથી તો ધર જાશેરે, બિજા કરથી તો ધર જાશે;
 બણાવવા માટે કર કરશે, તો ધર બંધાશે. ૫
 જ્ઞાતિકર થકી વ્યાજબરશોરે, જ્ઞાતિકર થકી વ્યાજબરશો;
 બણવાનું બંડોળ થશેતો, વ્યાજ ધરે 'બરશો. ૬
 કરો કાયમ કર ઉપવિતમાંરે, કરો કાયમ કર ઉપવિતમાં;
 કરો લગ્નમાં પલ્લા સાથે, જ્ઞાતિના હિતમાં. ૭
 પરખવા પક્ષાની વેળારે, પરખવા પલ્લાની વેળા;
 નવિન રીત જોયે છે વધતી, ગણે કાણુ વેળા. ૮
 દબાઈ કર દેવા બારીરે, દબાઈ કર દેવા બારી;
 દબાઈ બણવાના બંડોળે, ધણી વાત સારી. ૯
 કદીજો થોડી રકમ ઠરશેરે, કદી જો થોડી રકમ ઠરશે;
 ટિપે બરાશે પાણિ સરોવર, આ પદ સહુ ઠરશે. ૧૦

૧ તમારા ધરમાંજ વ્યાજ આવશે મતલમ કે એટ
 લા પૈસા કમાશે જોથી તમેજ પૈસા ધીરીને પોતાના ધર
 માં વ્યાજ બરશો.

૨ જનોઈમાં આટલી ન્યાતો કરવી પડે ને આટલું ખ
 રચ કયો વગરતો નજ આસે તથા દાણાં પણુ આતો આપ
 વાં પડે એજે બંધન છે તે ટાળીને અથવા તો ખરચ એ
 છું કરીને જનોઈ વખતે મુકરર કરેલા ખરચમાંથી પોતા
 ની શક્તિ મુજબ બણવાનું બંડોળ કરી તેમાંજ કાંઈ આ
 પો નહીંતો જનોઈ વખતે આટલું આપવું એવું મુકરર ક
 રો કે જે કરથી તમે સુખી થાઓ.

૩ પલ્લુ પરખવાની વખતે વેળા=હાલત કાંઈ જોતુ નથી
 પણુ નવી નવી રીતો દાખીને પણુ લેછે એ વખતે બણવાના
 બંડોળમાં થોડી ધણી રકમ આપવાનું દબાણુ હોયતો કેવું
 સારું ?

કરોછો ધર્મો મૈયતમાંરે, કરોછો ધર્મો મૈયતમાં;
 આમન^૧ નામાંરે કરો તેરમુ, વરસી રે, છતમાં. ૧૧
 લગ્નના જેવિ હાંસ બાસેરે, લગ્નના જેવી હાંસ બાસે;
 વગર કામમાં મન ધાલો છો, હોતું નથિ પાસે. ૧૨
 નિયમ કંઈ કરો કમી કરિનેરે, નિયમ કંઈ કરો કમી કરીને;
 ધાની તામડિ કરથી મૂકો, સમય થકી ડરિને. ૧૩
 પિત્રી^૩ ના રંક કરી રીઝેરે, પિત્રી ના રંક કરી રીઝે,
 ભેખ બતાવો હોય મોકલ્યો, છો ધરડાં ખીળે. ૧૪
 દાન દાપાં દો બાળકનેરે, દાન દાપાં દો બાળકને;
 પુણ્ય^૪ વખત પણ પુણ્ય ઉધારો, ધટિત પાળકને. ૧૫

૧ મરનારના બારમાને દિવસે શય્યા વખતે આમન આપવાનો ચાલ છે (ધઉં અને ધી તે બ્રાહ્મણને આપે છે જેને આમન કહે છે)

૨ કેટલાક ગામમાં નવ નામાં હોય છે એટલેકે મદદને માટે જુદી જુદી શાતિના કે પછી એક શાતિના પણ નવેક માણસો હોય છે જે કામ આવે છે તેને મૈયતના કામમાં દક્ષણા મળે છે.

૩ તેરમું, વરસી અને એવી જે ક્રીયા કરવી તે મરનાર ના મોક્ષને માટે છે અથવા તે પીત્રી લોકને ખુશી રાખવા માટે છે એવું સહુ માને છે પણ ધરમાં આવા આવક ઉપરાંતના નકામા ખર્ચને લીધે હનુમાન હડીયો કાઢે ને પુર્વજો ખુશી થાય એ હસવા જેવું છે; ખરું કહીએ તો આપણે સુખી રહીએ તેમાં તે લોક ખુશી રહેવા જોઈએ.

૪ પુણ્ય વખતે એટલે અવસાન કાળ વખતે ઘણા લોક જે પુણ્ય દાન કરે છે તે સમયે પણ ખીજ બાબત સાથે બાણવાના બંડોળમાં રકમ આપવાનો રિવાજ હોય કે કોઈ પ્રથમ પગલું ભરે ને ઠરાવ કરે તો કેવું સારું ? કેટલીક બાબતમાં એમ હોય છે કે અમુક આ રીત થયા પછી તે કામ આરંભાય તેવીજ રીતે આ પુણ્ય અને એવી ખીજ બાબત-

ખજનો મંદિરનો જોવો, ખજનો મંદિરનો જોવો;
ગામ ગામનો ગર્થ હોયતે, એક ઠામ લેવો. ૧૬

ઠરાવો સારા સરપંચોરે, ઠરાવો સારા સર પંચો;
વ્યાજમાંથિ વિદ્યા બહુ મળશે, નહિં અટકે સંચો. ૧૭

થશે મુકરર જ્યાં શુભ વીશોરે, થશે મુકરર જ્યાં શુભ વીશી;
બાળક બણશે તે દુખ હણશે, થશે પુત્ર વીશી. ૧૮

સ્થિતિ સાધારણ નાગરનીરે, સ્થિતિ સાધારણ નાગરની;
તે નાગરનો પુત્ર પામશે, કમાઈ બણતરની. ૧૯

ઉદય ઝટ થશે ભાર વિનારે, ઉદય ઝટ થશે ભાર વિના;
આ ભડોળે આર્તિ વધશે, સુણો સર્વ ખીના. ૨૦

ધર્મ આધાર્યો વખણાતોરે, ધર્મ આધાર્યો વખણાતો
ઉચ્ચ પુણ્ય વિદ્યા આધ્યાત્મ. બહુ કરો બ્રાતો. ૨૧

નથી આશિષ આકંઠ નહાનીરે, નથી આશિષ આ કંઠ નહાની;
એ આશિષ હ્યો પ્રભુ રિઝવવા, નિપજે નહિં હાની. ૨૨

ખરું સુખ શામાં વિચારોરે, ખરું સુખ શામાં વિચારો;
ખરું સુખતો વિદ્યામાં છે, કાઢો કુધારો. ૨૩

માં ચોકસુ ધારો થાય કે શક્તિ મુજબ કે આટલું બણવાના
ભડોળમાં આપ્યા પછી તે ક્રિયા ચાલુ થાય નહીંતો ન થાય
તો કેવું?

૧ સારા સારા માણસોની દેખરેખ નીચે આ કામ સાં-
ચો. (જનોઈ, લક્ષ્મી સીમંત અને મૈયતના કામમાં પેઠેલા
કરને કમી કરી બણવાના ભડોળ માટે દરેક અવસર વખ-
તે મુકરર કરેલી રકમ ગામ ગામની ભેગી થાય તે બધી
એક ઠેકાણે જમાં થવા અને તેની યોગ્ય વ્યવસ્થા થવા માટે
ભરોસાદાર ડાહ્યા માણસો નીમો.) (સ્થાનિક સ્વરાજ્યના મે-
મ્બર માફક)

૨ સંસાર અટકી નહીં પડે પણ સારી રીતે ચાલશે.

૩ ડાહ્યા. ૪ આજ ધર્મને વખણાતો મેં ધાર્યો છે.

સુધારો સર્વે છે આમાં, સુધારો સર્વે છે આમાં;
આ આખત જેઠમ ધ્રુવ છે, આગળ પડવામાં.

૨૪

જગધાને જનોઇ.

૫૬.

“ જે કોઈ પ્રેમ અંશ અવતરે ”—એ રાગ.
આગને ઉપવીત જહેલુધરે, નાહિને ડાઢે કંપીમરે—ટેક :
સુખને માટે સુકૃત્ય કરવું, કોણ વિચારી કરે;
ધસી કાઢવું ગુણને માટે, સમજ્યા સહુ આખરે—નાં ૧
જહેન બાધનો એત જધામાં, માંડ્યુ શું નાગરે ?
ધર્મ મર્મનું મૂળ રહ્યું નહિ, નવાઇ સોધી નરે—નાં ૨
જનોઇમાં જગધાં શું જાણે મટોટા અધને ભરે;
અધર્મને હાથે શિખવીને, શિક્ષા પછિ ઉચ્ચરે—નાં ૩

* આ વિષય ગામ ગામના નાગરોને લાગુ નથી તોપણ
લક્ષ અને પુત્રનું જનોઇ ખરચને લીધે ભેગું કરવાની ઉંધી
સમજણને લીધે ચરોતરના નાગરોને લાગુ જાણી દાખલ
કીધો છે.

૧ દીકરી આઠ કે દસ વર્ષની પરણાવવા જેવડી થઇ
હોય પણ પુત્ર એ ત્રણ વર્ષનો હોયતો એ વખત કરવું પ
ડશે એ ડરને લીધે બિચારા જગધાને પણ જહેનના લગ્ન
ની સાથેજ ભેગાભેગું જનોઇ દેઈ કાઢે છે અને એવું ધણે
ટેકાણે બને છે. બાઈ મટોટો હોય અને જહેન ન્હાની હોય
તોપણ ફીકર નહીં; ગમે તેમ હોય પણ વયનો વિચાર
ન કરતાં માત્ર ખરચ ઉપરજ વિચાર કરે છે પછી એમાંથી
ગમે તેનું સાડ થાઓ કે માહું. (કરાવરાનો ધીક્કારવા લાય
ક ચાલ કે જેણે નાગરોને બેહાલ કીધા છે તેને આપણે જ
ડ મૂળથી કાઢી નાંખ્યો હોય તો આપણા પુત્રને કે પુત્રી-
ને દુખમાં શાને નાખવાં પડે ?)

વેઠ કાઢવી બહેલી મોડી, પછી ખરચ નહિં ધરે;
 પૈસો ખુટયે પાપ વધ્યું છે, પણ કરતાં નવ ડરે—નાં ૪
 દોષ દીકરાઓનો કાઢે, શું સંધ્યા વિણતરે;
 પર ભાષા ભણિ કર્મ ન જાણ્યું, એ બોલ્યે શું સરે—નાં ૫
 બાળ બિચારું બોલિ ન જાણે, કમતો પુર ન કરે;
 આલીને ઝખકોળી કાઢે. જેડે વાછડું ધરે—નાં ૬
 જાણે નહીં અજીકું તે શું, જ્યાં ઠોકો ત્યાં ઠરે,
 જ્ઞાન વિના શિખવી શી આવડ, શીખવતાં વીસરે—નાં ૭
 ખોટું જેમ જનોઇ ધાલો, બાળક જ્યાં જક કરે;
 વિધિ કરી પણ કોણ વર્તશે, લાભ એક ઉગરે—નાં ૮
 બ્રાહ્મણ કરવા કિધી ભવાઇ, કર્મ શુદ્ધ આદરે,
 રડે રાંક મુખ કરિને બાળક, રાત્રિ પડે સાંભરે—નાં ૯
 ન્હાવાનું નવ ગમે લાભ શો, હાંસ હર્ષને હરે;
 દૈવ કુઠે તો બમણી શિક્ષા, પૈસો રડિ પાથરે—નાં ૧૦
 પ્રથમ જુદુ તે હૈયે વાગે, વરનારું તે વરે;
 મત જેઠમનો આઠ પછી છે, જ્યાં પુરું ઉછરે—નાં ૧૧

અનીતિનો ખર્ચ.

૫૬

રાગ—એજ.

ઉગરવા અવળું શાને કરો, કોણ બાંધે છે કરવા વરો—ટેક.
 ન્યાતો ત્રણ નો લેખ બતાવો, આ ખોટો આ ખરો;

૧ એ ત્રણ વર્ષના પુત્રને જનોઇ દીધું હોય તે દૈવયોગે તે મરી જાયતો કેટલી પ્રકારે અમલું પડે?

૨ વરો કરવાને માટે તમને કોણ બાંધે છે. (આલી મમત માટે શાને ખરાબ થાવછે)

શું છે શાસ્ત્ર તણી કંઈ શિક્ષા, પડી મરો નાગરો-કોણ. ૧
 આર દિવસ ખવડાવોતો પણ, શ્રીમંતમાં નહિં ઠરો;
 તણાઈને ખરચ્યું સહુ કે'શે, ગાર્યે વીંટ્યાં ધરો-કોણ. ૨
 વરા વખતતો સર્વ વખાણે, ભીંડ્યે બેખજ ધરો;
 'સગાં કહે ક્યાં અમે કહેતું, પાય ઉપાડી ભરો-કોણ. ૩
 સર્વે છે સારાનું સગતું, શીદ પડીને મરો?
 વિધિ કરીને વિવેક રાખો, નાગર નારી નરો-કોણ. ૪
 'ડરતા હોળે પૈસા માટે. અધર્મ કરતાં ડરો;
 ધર્મ કર્મમાં ખપતું ખરચો, કંઈ હંડા ગિતરો-કોણ. ૫
 ગાલ કરોછો રાતા ઘોસે, હોંસે યોછો કરો;
 ધર ધરનું જાણે છે જ્ઞાતિ, અવળું શિદ આદરો-કોણ. ૬
 લહાઈ લહાઈ પરવારી બેસી, શાને આવું કરો?
 લાંબા વાદે કેમ જવાશે, શ્રીમંત છો ઉચ્ચરો?-કોણ. ૭
 નિર્ધન છો તેતો નક્કી છે. રસ્તો લ્યો પાંશરો;
 તણાઈ મરિ ત્રેવડ રહિ કરવી. એ ઓઠું શિદ ધરો-કોણ. ૮
 શ્રીમંત ઓઠે હાડ ભાગિયે, તેનું ક્યું વિસરો;
 ધર હીમત જોઈને આલો, 'વળચ્યું તે પરહરો-કોણ. ૯
 અંધન તોડો તો કંઈ બનશે, દેવાથી નીસરો;
 લેણદારને હાથે લજ્જા, ક્યાંથી સુખમાં ફરો?—કોણ. ૧૦

૧ કરાવરા વખતે તો સગાં વહાલાં તાણ કરીને પણ
 કરાવે પરંતુ હાથ ભીડમાં આવે અને તેથી હેરાન થતા
 હોઈએ ત્યારે તેજ પાછાં બહાર પાછળ કે મ્હોડે બોલેકે
 “અમે તને ઉપાડી પગ ભરવાનું ક્યારે કહ્યું હતું”??

૨ જુદુ ખરચ કરતાં પૈસા વધારે થાય એવો જોડર
 રાખતા હોતો સારી વાત એછે કે એડર. કરતાં અધર્મનોજ
 ડર રાખો.

૩ કોઈપણ બાબત આપણને વળગેલી ન રાખો.

હાલ જોઈ હઠ છોડી કરજો, સોડ સમો સાથરો;
જેઠાલાલ કહે છે ગૃહસ્થો, તપાસજો આવરો — કોણુ ૦ ૧૧

સીમંતની સમજણ.

લાવણી.

“તું કામણ કરીને ક્યાં જાય નંદલાલ લહેરી” — એ રાગ.
છે શરમ ભૂંગળે કરો સીમંત ભવાઇ;
ક્યમ ગર્થ ખચિને કાઢોછો ઘેલાઇ ————— ૮૬૦
પૈસો ન હોય પણ સર્વ વિષે તૈયારી;
સહુ કિંધા નાગરો રંક આડિ થઇ નારી;
બે ફિકરી બોલે બોલ કરાવે ધારી;
કંઈ પાક્યા એવા પુત્ર ફેરવે વારી;
થઇ દેખા દેખી ન દૂર થઇ ખુવારી;
નવ અટકાવ્યાં આ કામ જ્ઞાતિ ગણિ સારી;
થઇ પડયું સીમંત શ્રીમંત ખરચવું મ્હાઈ — ક્યમ ૦ ૧
ના જુઓ યોગ્ય ના યોગ્ય સર્વ કરવાનું;
જે કરે વધારે વરા ભલું જમવાનું;
જોતામાં અપયશ હોય જડે કે'વાનું;
એ કે'વાથી સહુ ડરે મ્હોટુ ને ન્હાનું;
હિંમત વિણ ધારે હામ કામ પૈસાનું;
કરિ કરજ ખતાવે હોંસ રહે નહિં છાનું;
મરિ પડે મમતમાં આમ બેઉ બહેવાઇ — ક્યમ ૦ ૨
કંઈ સ્ત્રિઓ કાઢવા હોંસ દામ ખરચાવે;
કંઈ ધામધૂમ પરગામે આવી મચાવે;

૧ પોતાના વ્યવહાર માંહેના કોઈ વધારે જથ્થા વાળા
ગામમાં પણ કેટલીક વખતે પોતાના ગામમાં સીમંતની

નવ નફે અને નુકશાન ચિત્તમાં આવે;
 ત્રેવડ કરનારો કરે જોઈતું લાવે;
 નવ ઘટે દિવસ એકેય ઘટે સહુ આવે;
 ના કરતાં નાક કપાય અભાવે ભાવે;^૧
 રે સ્ત્રિયો દબાણે થયા શું નાગર બાધ ————— અમૃ ૩
 નિત્ય નવી નીકળે રીત વસ્ત્ર પણ ભારે;
 કર સીમંતમાં દેવાય નિકળશે ક્યારે;
 માંમેર થાય તણાઈ મમતના મારે;
 જોઈ હોય પુત્રિયો પાંચ ઠામ પરવારે;
 માબાપ લોકના બોલ સાંભળી હારે;
 દિવસો કાઢે ભીંડાઈ તોય નવિ ચારે;
 વેચીને વાંટા વતન ઠંથા છે નહાઈ ————— અમૃ ૪
 ટૂંકા પણ ઓઠું શ્રીમંતનું લઈ ચાલે;
 કો કરે અંગ ઉધાર કાલનું કાલે^૩

ક્રીયા અને ન્યાતો ન કરતાં પોતાની અણુસમજ તેમજ
 સ્ત્રીઓના દબાણને લીધે અને પૈસાની છત અથવા સાઈ
 દેખડાવવાને માટે કરે છે. (આવા કામમાં આટલી બધી
 ધામધુમ કરી નાહક પૈસા ખોવા એ દીક નથી)

૧ ભાવથી અગર ભાવ વિના પણ ન કરતાં તો નાકજ
 કપાય એમ અસલી વિચારના જનો સમજે છે.

૨ દીકરીના બાપની પાસે પૈસો ન હોય તોપણ તણાઈને
 મોંમેર કરવું પડે છે; વખતે ચાર પાંચ દીકરીઓ હોયને
 બાપ ખાલી હોયતો બિચારાના ભોગ. (એકની એક પુત્રી
 ના માંમેરામાં નરસિંહ મેહતાને કેટલીક હરકત પડી છે તે
 સર્વે જાણે છે.)

૩ આઠાં અવળાં ખરચ ખાલી મમતને લીધે કરવાને મા-
 ટે લોકો અંગ ઉધારે કે ઠામ મુકીને કરજ કરે છે તે વખતે
 કાલે શું કરીશું એવું વિચારતા નથી ને વખતે વિચાર આ-

સમજશે પીશે પાણિ માટિને ખાલે;
 સમજશે જ્યારે થશે ખડગને ઢાલે;^૧
 નથિ સંપ રીત નથિ એક કુધારો ઝાલે;
 કરિ કરજ ન્યાતમાં ઓઢી પ્હેરી મ્હાલે;
 ધર કરે^૨ ધલાયાં ખોઈ બાપ કમાઈ—અમ૦ ૫
 કાણુ મુક્ત હવેતો થાવ ઉગરવા બારી;
 કરિ વિધિ શાસ્ત્રની રીત સમય વિચારી;
 કર કેરો બિજા સહુ બંધ વૃદ્ધને વારી;
 આડાઈ મૂકવા થો જનને શીખ સારી;
 જનવ સગાં કર્યે શરમાઓ શું અર્થ વધારી;
 છે કંઈ ગામે આ રીત અવરને પ્યારી; .

વતો હશે તો કહે છે કે કાલની વાત કાલે છે.

૧ જ્યારે ઢાલે તલવારે થશે ત્યારે સમજણ આવશે.

૨ “ધર કરે ધલાયાં”=આપણે પોતાને હાથેજ આપણાં અને પારકાં ધર ધલાયાં અથવા બીજાને અર્થ એકે કરે=કરને લીધે (દાખાં વગેરે) ધર ધલાયાં.

૩ સીમંતમાં દીકરીનાં માબાપ તેના સાસરા તરફનાં સગાં વહાલાંને પ્હેરામણી વહેંચે છે તેમાં આખ્યાની વાત તણાઈ જતાં ધણી વખતે તકરાર અને ક્લેશ થાય છે; એ પૈસાથી કોઈની બીડ ભાગતી નથી અને આપનાર બિચારો હરકત વેઠે છે તેથી કાંઈ આપવું લેવું હોયતો દીકરી કે જમાઈ સાથેજ સમજીને આ નકામે જો કંકાસ તેમજ આખ્યા છતાં ન આપ્યું કહેવડાવવાનો કર છે તે બંધ કરો. (આ મતલબનું ચરણ છે.)

૪ આપણી આખી ન્યાત કરવાની શક્તિ ન હોયતો સગાં કરવાં પણ એથી કાંઈ શરમાવું નહીં; કારણ ધણે ઠે કાણે આવું થાય છે. (અમદાવાદ, ભાવનગર વગેરે) નાજરી ન્યાત વિના તો સગાં અગર વ્યવહાર કરવાનો ઉત્તમ ચાલ ધણી યાત્રિમાં છે.

પ્રસ્તૂત ન્હાતું ને મ્હોટું જુઓ કંઈ બાધ—અમૃત ૬

ધેનનું હોલ.

૫૬

“આ મુંછે ચાર, બેનિ આ મુંછે ચાર” — એ રાગ.
વાગ્યું છે હોલ બાધ વાગ્યું છે હોલ, ધેનનો રિવાજ પડ્યે
વાગ્યું છે હોલ ૨૬૦

સાંભળો વગોણું અન્ય જ્ઞાતિ મૂખ બોલ,
નાગરી ભવાઈ કહે જ્ઞાનમાંદિ પોલ — — — બાધ. ૧
નારિનોજ સંપ આપતી દશે થું કાલ;
પુરુષનો ન ભાર પડ્યો હોય જેમ ઠોળ — — — બાધ. ૨
નારિતું દબાણુ પુરુષ દાખનો ન થોલ;
કામની કહે કુચાલ, ચિત્તમાં ન તોલ — — — બાધ. ૩
વૃદ્ધને વિશેષ શોખ, ખાલિ મ્હાય ઠોળ,
રાજ થાય નારિ સર્વ, ધેન ચિત્ત રોળ — — — બાધ. ૪
પુરુષ થયા રાંક ખોઈ પાણિ બન્યા મ્હોલ
વખતનો નહીં વિચાર સ્ત્રી કરે કસોલ — — — બાધ. ૫

૧ જે સ્ત્રીને સીમંત હોય છે તેને ધેન અથવા ધેનરા-
ણી કહેછે અને કુટલાક વિધિ કરવાને ઠરાવેલે દિવસે સ
ગી વહાલી સ્ત્રીઓ જાતે અગર પુરુષો પાસે ધરેણું ઉધરા
વી મગાવીને ધેનના શરીરનો કોઈપણ ભાગ ન દેખાય
એવી રીતે તેને શણગારે છે.

૨ વાત જાહેર થાયછે=જેર આખર થાય છે.

૩ તક=વખત. (થોલ આવશે ત્યારે આમ કરીશું એવી
રીતે બોલાય છે સખખ થોલ અજાણ્યો ન હોવાથી અત્રે
દાખલ કીધો છે.)

૪ માંડા જેવા. (‘હોલ’ એ શબ્દ મળી વખતે સાંભ-

કબજ થયા બુદ્ધિમાન પાડે નારિ 'છોલ';
નેઠમ કે' તાળિ પાડિ ગાવું રહ્યું 'લોલ'—ભાષ. ૬

ઘેનન શણુગારવા વિષે.

૫૬.

“મન ઝટ ૫૮ ૨૮ શ્રી હરિનેરે, કાળને જાણી” — એ શાગ
સુખ દુષ્પતો કાંઈ વિચારોરે, નાગરભાષ; —
કાપોને સઘ કુધારોરે, યશને મ્હાષ ————— ટેક.
કુધારાની છે સાથી સ્ત્રીઓની નાદાની;
સ્ત્રી મતિમાં ચઢતી શાનીરે, નાગરભાષ — સુખ. ૧
દ્રષ્ટિના લાંબી, પાનીએ નારીની બુદ્ધિ;
નવ હાનિ લાભની શુદ્ધિરે, નાગરભાષ — સુખ. ૨
શુદ્ધિ જે આવી હોયતો ઘેનનો ધારો;
પકડોરે' કેમ નહારોરે, નાગરભાષ — સુખ. ૩
પહેરાવે માગી માગીને હેમના હારો;
બહુ ભાતે કરતી ભારોરે, નાગરભાષ — સુખ. ૪
કરનું તે કોટે, કોટનું આંધવું માથે;
જણુવી મુખાંધ હાથેરે, નાગરભાષ — સુખ. ૫
માગે છે મ્હોટાં આણી પુરૂષ તેમ આપે;
એ દબાણ સ્ત્રીને પાપેરે, નાગરભાષ — સુખ. ૬
હોંસીલા બુદ્ધિ વિના જે મ્હોટા ચવરેલા;

ળીએ છીએ.) ૧ નબરછી નાંખવું = હલકા પાડવું. (ક-
લાણુને સારી પેઠે છોલ્યો, એવીજ રીતે.)

૨ જ્યારે સ્ત્રીઓના દબાણથી પુરૂષ હેઠા બેઠા ત્યારેતો
તેમની સાથે તાળી પાડીને ગરબા ગાવાનાજ રજાજકની ?
(આ ઠેકાણે “લોલ” નો એવો ભાવાર્થ છે.)

૩ કબજ ન મળવાથી જે મ્હોટી વયે પરણેલા એવા

ને તામે થાયે પહેલારે, નાગરભાઈ—સુખ. ૭
 મેળાવો એવો મૂર્ખનો સુખમાં મ્હાલે;
 પણુ સ્ત્રીના મનમાં રસાક્ષરે, નાગરભાઈ—સુખ. ૮
 ઢાંકેછે સોને રૂપેને મોતીથી કાયા;
 એ વખતે નહિં કંઈ માયારે, નાગરભાઈ—સુખ. ૯
 બાંધે છે શખને જકડી આ જીવતે બંધાવું,
 નથિ દીઠું કંઈ પણુ આવુંરે, નાગરભાઈ—સુખ. ૧૦
 પાટુ આ પડતા ઉપર મારવું એ કેવું ?
 દુઃખ અશક્તને શું દેવુરે, નાગરભાઈ—સુખ. ૧૧
 ગભરાઈ નારી દુઃખે બહુ આવી જાણી;
 શિવ ઉપમાથી કો' રાણીરે, નાગરભાઈ—સુખ. ૧૨
 મ્હોટાઈ માટે પાલખી કે લાવે મેના;
 સુખદાયક લાગે શેનારે, નાગરભાઈ—સુખ. ૧૩
 દરદીને શોભા દુઃખમાં સર્વ નકામી;
 નથિ ધેન સુખ કંઈ પામીરે, નાગરભાઈ—સુખ. ૧૪
 પ્હોરાવીને ક્યાં કાઢી લેનું ધટિકામાં;

પુરૂષો હોંસ. ઓછી બુદ્ધિ, કે સ્ત્રીઓના દબાણને લીધે કે
 પછી ટુલાશને લીધે પોતે ઘેરઘેર પ્રરીને દાગીના લાવતા
 સાંભળ્યા છે તેમ છેક ન્હાની વયના પોતાનું ચલણ ન હો
 વાથી રૂઢીને તામે થતા દીઠા છે.

૧ ખુંચે=લાગણી થાય. ૨ ધેનને શશ્યગારતી વખતે
 સગી વહાલી સ્ત્રીઓ સગપણ અને રનેહ વેગળું રાખે છે
 એમ કહીએતો આલે કારણ તે વેળા ભારથી થતી ધેનની
 ગભરામણ તેમજ તેના દયામણા મ્હેરા સામું તે જોતી નથી.

૨ શશ્યગારેલી (ખેડીયામણી કરી દીધેલી) ધેનનો વર-
 ઘોડો આખા ગામમાં અને શહેર હોયતો તેમાં, (પોળ,
 પરાં અને વચમાં આવતી શેરીમાં) ફેરવવામાં આવે છે

વરઘોડો પોળ પરામાંરે, નાગરભાઈ——સુખ. ૧૫

હાથે ઉધાડી લાજ તમે વડનમરા;

શોભાજન જોતા નવરારે, નાગરભાઈ——સુખ. ૧૬

સાતિ છે બીજી તેમાં નથી આવી હાંસી;

આ નાગર રૂઢિ 'રાશીરે, નાગરભાઈ——સુખ. ૧૭

ફેરવતાં રસ્તો નહાતો મ્હોટો નહિં બાકી;

નવ જય કામની 'ચાકીરે, નાગરભાઈ——સુખ. ૧૮

લોકોનાં ટોળાં વાધ આવ્યો એમ કે'છે;

ઉત્તમને ધિક્કારેછેરે, નાગરભાઈ——સુખ. ૧૯

શિક્ષા આ કોણે આપીછે શાસ્ત્રમાં દીધી ?

ત્યાં માત્ર કલ્પો છે વિધિરે, નાગરભાઈ——સુખ. ૨૦

અળખાનાં આંસુ તેમ નિહાળી બેભાની;

નહિં તમને ધારે રાનીરે, નાગરભાઈ——સુખ. ૨૧

મરવાનું નિશ્ચયે મોત વિના કોઈ વેળા;

જેને લોકો હસી હસીને જુએ છે. (વિચીત્ર રૂપથીજ એનું નામ વાધ પડ્યું હશે.)

૧ ખોટી=નકારી.

૨ ધરતું નહાતું સરખું પણ કામકાજ કરવાનું હોયતો થાક લાગે તેમજ કોઈ ઠેકાણે કારણસર જવું આવવું પડેતો થાક લાગે પણ આ કામમાં સ્ત્રીઓ થાકતી નથી એ ટલુંજ નહીં પણ કોઈ મ્હોટો રસ્તો ફેરવવામાં રહી જતો હોયતો જતેજ બતાવે છે અથવા સુચના કરે છે. પાછળ ફરવાનો ચાલ ચરોતરમાં છે)

૩ ધેનને કોઈવેળા ગભરાઈને કમોતે મરવાનું અને ધરધણીને પારકા હજારો રૂપીઆના દામીના આપ્યા હોય તેમાંથી એકાદ ભારે ખોવાય એટલે મરવાનું (તેને જોકે જીવથી જવાનું નહીં તોપણ ધર ખોવું પડે તે લોક વાત કરે, એટલે મરવાનુંજ કરી)

૫૨ ધણિને બળવું બેળારે, નાગરભાઈ—સુખ. ૨૨
 ૫૨નું ને સારું પહેરવું થોડું એ રીતી;
 ૫૩ નવ રહે કાંધપણુ બીતીરે, નાગરભાઈ—સુખ. ૨૩
 ૫૩રો આ રૂડો માને તેને હું ધિક્કારું;
 ૫૪ નથિ તેનું સારું થનારુંરે, નાગરભાઈ—સુખ. ૨૪
 ૫૪ીર્તિની સાથે હોયજો આશિષ લેવી;
 ૫૫ ના રૂઢિ ચાલવા દેવીરે, નાગરભાઈ—સુખ. ૨૫
 ૫૫થે દુખી થાયેછે ચરોતરવાળા;
 ૫૬ સહુ વિચાર મેલજ વાળારે, નાગરભાઈ—સુખ. ૨૬
 ૫૬મજીને બાઈ બાઈ આ ચાલને કાઢો;
 ૫૭ હાથે પગ શાને વાઢોરે, નાગરભાઈ—સુખ. ૨૭
 ૫૭નિતી છે આમાં નારી નર વૃદ્ધને વધારે;
 ૫૮ અમ થાય સજી સ્વીકારેરે, નાગરભાઈ—સુખ. ૨૮
 ૫૮તરશે ઊંડા તેનો આખર જય થાશે;
 ૫૯ તે જઠમ વાણી ચ્હાશેરે, નાગરભાઈ—સુખ. ૨૯

સ્ત્રીઓના દબાણ વિષે.

૫૬.

“પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે કયમ થાય”——એ રાગ.
 યયું સ્ત્રી દબાણરે દુખદાઈ. ફરિ દારાનીજ દવાઈ;

૧ આ ચરોતરમાં (પેટલાદ, ખંભાત. વડોદરા વગેરે
 ગામોમાં) આવા ખોટા ચાલ અને તે સાથે બંધન ધણું
 છે જેથી હાથે હાથે દુખી થવાનું છે.) (સુરતમાં વાડી વ-
 રધોડા, માંડવા ખરય, બહારા એ વગેરે ભારે ખરયથી
 દેવાદાર થઈને હરકત વેઠાતી છે મતલબ કે દરેક ઠેકાણે
 સુધારાની જરૂર છે તેથી આગળ ની બાબત લાગુ ન હોયતો
 ખીજી લાગુ બાબતથી પણ ચેતવું જોઈએ.)

નયિમણતું કાંઈ કમાઈ, ખુસિ રે'છે જ્યાંત્યાં ખાઈ-યયું. ૧૬.
 પરણી ધરનું નાવ કહે સહુ, એજ નાવ ડૂબાવે;
 અવળે પવને નાવ બમાવે, સ્ત્રીને પવન જલાવે—યયું. ૧
 સ્ત્રી ધરનું પોગળ નવ જાણે, કેમ થાય છે પૂરં;
 ઓઠું દેખી આડી ચાલે, ગમે ન કાંઈ અધૂરું—યયું. ૨
 બેઠે ખાવું કસરત ન મળે, રહેજ કામ પણ શાનું;
 નગર શેઠની સ્ત્રીનો કર પર, વધું ન જાણે કો'નું—યયું. ૩
 મળ્યારામાં^૧ મુળગું મીડું, એક પણ પોતામાં;
 બેસી રહિ જ્ઞાનાં જહુ કાઢે, નળણી છું કાયામાં—યયું. ૪
 આજસમાં અવની પર સૂએ, હાથે લેન તળાઈ;
 પરણ્યોતો શી રાખે આશા, કામ વિના કકરાઈ—યયું. ૫
 ચારહોય^૨ ચાકરના, ચાંદે પગાર પૂરો થાયે;
 જનોઈમાં જણુશો વેચાવે, ક્યાંથી આપે રકાયે—યયું. ૬
 સુવા બેસવા ખપનું સારું, નવિન જોઈએ સાળું;
 પલ્લાની પુંજી તો જૂદી, તે પર મારે તાળું—યયું. ૭
 મ્હો જાણુતી પણ મ્હોટાઈ, કંઈ ધણીને ધમકાવે;
 હોંસ વિના કો'થેર આપણે કન્યા ક્યાંથી આવે—યયું ૮
 દેખાદેખી કરવા દમતી, કરા વરાથી કૂદે;
 કહી કહીને કાયર કરતી, લે હઠ વખતે જૂદે —યયું. ૯

૧ સાસરામાં દિયેર જેઠ વગેરે હોય અને જહુ બેગું ચાલતું હોય ત્યારે ધણી ખરી સ્ત્રીઓ કામકાજની કે પૈસા વર્ષાની ક્ષીકર રાખતી નથી એમ જાણીને કે એમાં શાયદો ગેરફાયદો મ્હારે ભાગ કેટલો આવવાનો છે.

૨ પોતાના ધણીને ચાંદ રૂપીઆ દરમાસે પગાર મળતો હોય ને તેમાંથી બિચારાને ફાવતે કે ખુશીવિના મહીને ચારતો ચાકરને આપવા પડતા હોય ત્યારે ભોજન ખરચજ મુશીબતે પુર થતું હોયતો ખરચવાની શી આશા.

હારે છે એ હઠ આગળ નર, નારી ન્યાત કરાવે;
 ખપનામાં બહુ ખાંચા કાઢે, દુખ દે દુશ્મન દાવે—યયુ. ૧૦
 બાળ લગ્ન પણ બિરી હઠથી, શંદા માંહિ ફસાવે;
 રડે રોજ ધાર્યું કરવાને, કરે ૫૬ જે શાવે—યયુ. ૧૧
 બણાવવાને બીડ પડે પણ, વહુને વસ્ત્ર વહાલી;
 મન ગમતામાં મહાસે મહિલા, કરે કમાણી ઠાલી—યયુ. ૧૨
 દીધે દૃષ્ટિ તે દારાનેશી, તરત વખાણે રાજ;
 ગળા વિનાનો ભાર ઉપાડે, ફરે ન્યાતમાં તાજ—યયુ. ૧૩
 વર પહેરે ત્રણનો મુગટો પણ, સ્ત્રીને સોનું સોળું;
 બલા બલાનું ચલણુ નહીંતો, કેમ નભેજ નભોળુ—યયુ. ૧૪
 નહાનીને મહોટી ન જણાઈ, ધરડી ઘેલું બોલે;
 પૂર્વજનું પેદા કર્યું બાપે, વતન વાગતે ઢોલે^૧—યયુ. ૧૫
 શ્રીમંત સમ સહુ રીત જણાવે, નિર્મળ આખર યાકે;
 સટકાવ્યો આ સ્ત્રિયે સુધારો, મતિ આગવી હાકે—યયુ. ૧૬
 ક્યાં નાગરો તેજ વિનાના, સ્વતંત્રતાને રોકી;
 કરજ કરાવી પરવશ કીધા, મેખ ભાગ્યપર ઠોકી—યયુ. ૧૭
 ચલણુ ચલાવ્યું જૂજ વાતમાં, કીર્તિ કીધી અંખી;
 કર્યું નરેગમતે અણગમતે, રજા બોલપણ સાંખી^૨—યયુ. ૧૮
 થયો સુધારો નહિં પોતિકો, ન્યાત તણી શી આશા;
 કંઈ નારીના દાખે જોયા, ન્યાતે સર્વ તમાશા—યયુ. ૧૯
 જેની મતિ પાનિયે ગવાઈ, સુખ શુ' દાખે તેના;
 ચલણુ પ્રેમદાનું જે ધરમાં, ભાર વકરે શેના—યયુ. ૨૦

૧ વાગતે ઢોલે ગયું=જાહેર રીતે ગયું. (મતલબ કે સર્વે જાણે છે ને ગયું) “પ્રલાણાનું વાગતે ઢોલે ગયું” એવું ધણે ઠંડાણુ સાંભળવામાં આવે છે અને આ શબ્દ નવાઈ જે-વાં નથી.

૨ ખમી રજા અથવા સાંભળી રજા.

દરેક વાતે દબાણ સ્ત્રીનું, એથી થઈ ખુવારી;
 કલમ અટકિ લક્ષ્મી છટકીને, લટકી હાક બિચારી—થયું. ૨૧
 આળસ મરડી જોર કરીને, દબાણ નાંખો પટકી;
 તો સુખનું સ્વપ્નું પણ આવે, નહિંતો રે'શો અટકી-થયું. ૨૨
 સ્ત્રીની આગેવાની દુખદે, ડાહી તો પણ દારા;
 વિચાર કરશો નહીં વીરતો, સુખના છે ઉધારા—થયું. ૨૩
 નહાતો પણ નર અબણ તોય નર, દબાણ નરનું ન્યારું;
 જેઠમ કે' સ્ત્રી દાખ જાયતો, ઉઘડે સુખનું આરું—થયું. ૨૪

✽ મોતની અણીપર માર.

૫૬.

“જીવને શ્વાસ તણી સગાઈ”——એ રાગ.

મુણજો નાગર નરને નાર, મારો શિદ માંદાને માર—ટેક.
 પત્ની પતિને બાળક અંધૂ, જેનો અખુટ હોય પ્યાર,
 માતા પિતા કે બાણેજ બહેનની, સેવામાં છે ધિક્કારરે—સુ૦ ૧
 વિપત્તિ વેળા સાચી સગાઈ, તેનો ક્યાં રે'છે વિચાર;
 મરણ અણીપર વૈર વસાવો, કેવો દિસે ઉપકારરે—સુ૦ ૨
 અન્ન આખર વખતે અબડાવે, એવા કરો ઉચ્ચાર
 જદ્દ થયું પણ વાંકશો કીધો, બહાલો નથીશું કરારરે—સુ૦ ૩
 જદ્દ જીવાનનાં રૂહેન જીઓછો, બોલો આંખો પર માર;

✽ આ બાબતમાં ખીજ બધી ન્યાતના લોકો બહુજ બો-
 લે છે; જો કે તેમનું બોલવું બહુ ભાગેતો અતિશયોક્તિ છે
 તોપણ માંદા માણસની આખર વખતમાં જે ચાકરી થાય
 છે તે તેના જીવ ઉપર આવે એવી હોય છે એમ કહીએ તો
 સાહે; એકંદર નામરી ન્યાતની આવી કેટલીક બાબતની અ-
 વિચારી રહીથી માણસ દુખના વખતમાં પણ વધારે દુઃખ
 પામે છે જેથી મુક્ત થવા માટે આ પદ રચ્યુ છે.

૨ ધરડું કે જીવાનમાંદુ હોય છે ત્યારે તેની આંખો વગેરે

ભારકહીનેતમે જોય ઉતારો.શોછે પલંગપર ખારે-સુ० ૪
 સુષ રે'વા પયારીમાં ઘો સાર', તેનો તો હોય છે ઉધાર:
 લ્યોલ્યો કહી જીવતાને ઝમોજો, ખાલી સગાંબેચારે-સુ० ૫
 શ્વાસ શમ્યો છે ગણી ધાધ કરીને, મ્હોટી કરોછો જળધાર;
 કાળ ખુટયાવિણુ મોત નઆવે, મોતનેબે દિનવારે-સુ० ૬
 દુઃખ ખમે રાંક સાચે શિયાજે. વાગે વિના મોતખાર;
 સાતદિવસ સાથરાને સેવાડો. શુંછેસગાધમાં સારે-સુ० ૭
 આખર વખતે મુકો ગંગાજળ, સ્વર્ગનું દેખવા દાર;
 ધાત્રો માળા પણ વાવ્યુલેવાનું, ઉંટનાં વાંકાં અઢારે-સુ० ૮
 બાળકનાં ઘર ઘર પ્રમાણે, નહોય એ સાચો સંસાર;
 એવા ખેત્રે સદ્ગતિ મળેતો.યોગી એજે શિદ્ધિછારે-સુ० ૯
 બીનું પ્હરીમયે પ્રાણ પછાડી. વિષ્ણુનાં દૂતો તપાર;

જોવા આવનાર જોયાં કરેછે.

૧ ઉંટનાં અઢારે અંગ વાંકાં હોય છે એવું કહેવાય છે તેજ પ્રમાણે માણસનાં કૃત્ય પણ વાંકાં હોય મતલબ કે જ્યારે એકે કામ સીધું ન હોય ત્યારે મમે તો મરતી વખતે ગંગાજળ પાઇને શુદ્ધ કરો કે કંઈ બાંધીને મોક્ષ થવાના ખાલી વિચાર કરો પણ એથી કાંઇ વળવાનું નહીં.

૨ બાળક પોતાની રમતમાં મન ખુશી કરવાને માટે માટીનાં ઘર ઘરની ગુઠી રમત કરેછે પણ અરૂ ઘર એને કહેવાય નહીં તેમ ચોમાસામાં કામમાં પણ આવે નહીં; દુઃકામાં એથી કાંઇજ બળે નહીં એવીજ રીતે ખાલી રમતની માફક મન ખુશી કરવા સારુ ગુઠા ઉપાયો કરવાથી શું વળે?

૩ જો મરતી વખતે ગંગાજળ મુકવાથીજ મોક્ષ થતો હોયતો યોગી બીચારા રાખ ચોળીને શરીર મેલું કરેછે તે શાને કરે; મતલબ કે તે સંસાર છોડીને જંગલમાં શાને બસે ("છાર" એ શબ્દનો અર્થ રાખોડી એવો થાયછે.)

૪ સમજણુ વિનાનાં અને અસલી વિચારનાં સ્ત્રી પુરુષો

પ્રાણ છૂટેપણ ગેતોયમોના, કાણે વાંચ્યોએમ તારે-સુ૦ ૧૦
 શુદ્ધ કીધા પછી સુખે સુવા ઘા, સાનતો લાવો લગાર;
 માફિ ગુન્હાની માગવા બોધ દો, રીઝે કાંઈ કરતારે-સુ૦ ૧૧
 શાંત થઈ સગાં સાઈં વિચારો, કુટી કરો ના હુકાર;
 નેડમકે' જગત્રાતાયતુર છે, બલેદાખવોબલુન્ધારે-સુ૦ ૧૨

* તેરમાનો તડાકો.

૫૬.

જમવાને જઈએરે, ચાલ જમવાને જઈએ,
 ચાલ્યોછે તડાકો કેવો તેરમાનો? ———— ૮૩૦
 વાર થઈ ગઈ થયે હકારાં, લોક જાયછે ઝાઝા;
 દીક્ષિતને બનીતો ચાલ્યા તરવાડી પણ તાબ—ચા૦ ૧

એમ સમજે છે કે મરતી વખતે માણસને બીનું પહેરાવી
 અંગોળમાં રાખવાથી વિજળના દુતો તેડવાને આવે છે.

૧ વખતે પક્ષગમાં અગર ભોય ઉપર પણ પથારીમાં
 દેહ છૂટે તો સદ્ગતિ ન થતાં જમકીકર તે જીવને લેવા આવે
 છે. (કદી આવું બને છે તો પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીઓ આગળ
 પાછળ બહુજ ચરચા કરે છે પણ માણસના સારા નરસા
 કૃત્યનો વિચારજ કરતી નથી)

૨ આ બાબતમાં મ્હારો મત એવો છે કે તમને ગંદી
 પથારીથી અગર માંદો માણસ અશુદ્ધ હોય તેને લીધે વે-
 હેમ આવતો હોય તો તેને શુદ્ધ કરી સુખે સુવા ઘા પણ
 આખર વખતે દોડા દોડ કરીને જળનો માર ચલાવો છો તે
 બંધ કરો. તમારા પાણી રેડવાથી કાંઈ વળવાનું નથી.

* મરનાર સ્ત્રી પુરૂષ જીવન હોયકે ઘરડાં. પણ પાછળ
 તેરમું કરવાનો ચાલ છે અને તે દિવસે વધારેમાં ઉપર બી
 પીરસવાના રીવાજથી બ્રાહ્મણો ધણાજ ખુશી પામ્યા; લગ્ન
 સીમંત. અને જનોઝની ન્યાતોમાં ચોકસ ચાલ નથી એટલે
 કે ગમે તે જમણું કરવામાં આવે છે અને તેઉપર બી વિનાનું

દોડમ દોડા દવે કરેછે, પહેલા પહેલ્યા પડ્યા;
 મહેતાધીના મ્હોવણસાર, બાખર કુટવા મડ્યા—ચા૦ ૨
 એકબા—ન્યાત બરાવા માંડી મ્હોટા, હોંડી પેલી નાની;
 પ્રધુમનની લાવ પોતડી, ત્યાં માગીશું કા'ની?—ચા૦ ૩
 પલાણુ પાણી વાસણુ પહેલું, ચારાંડીના વહેલો;
 ભૂલિશમાંમેમ્હોટાપડિયા, જઈ પહોચતું પહેલો—ચા૦ ૪
 પતરાળુ પણ લેતો જાજે, કેળ પાતરાં પેત્રાં;
 ઠારીશં શક્કાઈ લાડૂ, લઈશમાં કાપેલાં —ચા૦ ૫
 બીજને—પડ્યા શાને મોડો આવ્યો, ઠામ કાલ ક્યાં હતો?
 પડ્યા—કાલ રાંડિતું પચ્યું નહોતું હતું હતો સૂતો—ચા૦ ૬
 ત્રીજને—મેર રાંડિના સૂતો શાને' ઉઘે તેનો પાડો,
 મોડો આવી જાય મ્હાલવા, આંથી એને કાઢો—ચા૦ ૭
 પડ્યા—કાઢો કાઢો કે'છે શાને, શી ગઈ પૂંછ તારી
 વગર ન્હોતરે ક્યાંઆવ્યોધું, બોલજરા વિચારી—ચા૦ ૮
 ઈર્તા—લઢી પડ્યા જેતામાં બેજણુ, પડ્યા બેઠા ઠામે;
 લાડૂ આવ્યે શમી લઢાઈ, ધાંધળ' કીધું બામે—ચા ૯
 સ્ત્રી—મેર મયા શું કર્યું રાંડિની. ચંપુ શાને ઢોળ્યો;
 બાગ્યો આટાંકાનો પડિઓ, લાડૂસઘજો બોળ્યો—ચા૦ ૧૦
 મયા—બોળ્યોતો ધણિનો બો'ળાયો, બોલાંછાં શિદ આડુ

પણ કેટલા એક કરેછે પણ તેરમામાંતો છાપના કાગળ ઉપર
 દસ્તાવેજ સામ સામી થયાહોય એવું છે: આ મજબુત થઈ
 પડેલો રિવાજ તેમજ શોકનું જમણુ એ બન્ને ત્રાસદાયક
 હોવાથી આ બાબત કાંઈક લખવુંતો ખરૂં એમ વિચારી આ
 પદ અત્રે દાખલ કીધું છે (મ્હારા લખાણથી ખોટું લગાડ-
 નારા જનો વિચારી બેશેતો ખરૂં શું છે તે સમજશે.)

૧ બોલા બોલી અથવા વખત ગાળવાની નકામી તકરાર.

૨ ન્યાતમાં ધી ઢોળાય અમર બીજું કાંઈ જમતાં ન-

લઠી મરેછે શાને જુડી, લેની ખીજે લાડુ—આ૦ ૧૧
 કર્તા—લાડુ ઠરવા શોર નકામે, પુરં બરું પતરાળુ;
 ધર મણિતો ધર વેચીએઠો, એકરાત્રિનું વાળું—આ૦ ૧૨
 પંડયા—જાંની ત્હારં લાવ પોતિયું, પલાળિ વા ઊડાડું;
 જાની—મેરરાંડિના શાનુંઆપું, તુંશુંઆપિશભાડું?—આ૦ ૧૩
 પંડયા—ભાડામાં જાવાનગિ લેજે, થયો બંવો હોંકારો;
 લાડુ ઠરવા પાણી રેડયું, પાગ બગાડયો મ્હારો—આ૦ ૧૪
 કર્તા—જમવા એઠા મોદક પંડયા, લગ્ન ખરં આધારી;
 એકમેકની વાનગિ માગે, આરીતે ઉચ્ચારી—આ૦ ૧૫
 મોદક—ખાળા ત્હારી લાવ વાનગી, જોઆ મ્હારી ભાષ;
 ચૌદ નંગ આ મ્હારાં રાખ્યાં, એલે તું શક્કાઈ—આ૦ ૧૬
 ધીનો માલ ધણો શક્કાઈ, ચક્કો જો ટાંકાનો;
 રાંડીનાનો દિવસ સૂધ્યો મરનારોતો ન્હાનો—આ૦ ૧૭
 ગૃહસ્થને ઊપર ધી નગમે' ઠરાવ હૂતો કરિયો.
 જશલેનારા ખળ્યા નહીંને, ધીનીતામડિ ફરિયો—આ૦ ૧૮
 મરવાંને કરવાંતો જુડા, ધણાં દોહયલાં વારં;
 ખાંડ પીરસી જો શક્કાઈ. મન હરખેછે મ્હારં—આ ૧૯

કામુ વધેકે પહેલું ખાગાડે તેની શીકર ઉપરની બોલી પ્ર-
 માણેજ હોયછે. ૧ ધર મણિએતો એક દિવસમાં ન
 પ્હોચાયાથી ધર વેચ્યુ પણ જમનારાનેતો માત્ર એકજ રા-
 તનું વાળુછે. ૨ પીરસણુ આવી રહ્યા પછી જમવાની
 રજા આપવી તેને બવો કહેછે. ૩ ઠરેલોકડકો=કાનળી=
 ધી અને ખીજ પ્રવાહી ચીજ ઠરી જાયછે ત્યારે તેને એવુંજ
 કહેછે. ૪ નાગર આહણોને બોલવાની સાધારણુ ટેવ
 પડીછે. ૫ ઉપરધી ન પીરસવુ એવો ઠરાવ પેટલાદના
 સમજુ ગૃહસ્થોએ કીધો હતો પણ આંખોના દબાણથી અ-
 ને આહણોના “ભાષ મહા રાજ”થી ક્રુદ્ધ દૃષ્ટિના જનોએ
 તે ઠરાવ નિર્બળ કીધો.

આણુ સાલતો આજજ જગ્યું, જસક ગયું ગઇ સાલે
 શ્રાધપક્ષમાંસાટુંવળશે, ક્યાંઆપણું વિજુઆલે—આ૦ ૨૦
 પંડયા—ભાત લઇશમાં ભોળા નહીંતો, કાલે જમવુ પડશે;
 કર ટાંકાના પડિયા ચોખ્ખા, શાક રાયતાં નડશે—આ૦ ૨૧
 ભોળો—જમવા આંબ્યા જસક જમિશે, રસોઇ કાલે કેવી?
 પરમ દિવસે પચ્યું હશેતો. પડશે ખીચડિ લેવી—આ૦ ૨૨
 પંડયા—માગિ દક્ષણા માગી લેજે, ઘેર દિવો લેઇ જાજે;
 કામ હોય સોપારી ખાજે, જરાક પાણી પાજે—આ૦ ૨૩
 ભોળો—નથી રહ્યું પાણીછે થોડું, પાગ સાર જોઇશે;
 પંડયા—લાજરાંડિનાદિકરોયઇને, અમેપાણીધરપીશે—આ૦ ૨૪
 કર્તા—ખુશી રહેવું ખાતાં પીતાં, તેરમુ કે હો વરસી;
 મુઆઉપર મિષ્ટાન્નઉડાડે, ન્યાતસારાકે નરસી?—આ૦ ૨૫
 મરજણુ દિવસ સીમંત ફરી નહિ, તણાઇને પણ કરવું;
 જેઠમકે જીવન વેચીને, ઝોળી ઝાલી ફરવું?—આ૦ ૨૬

મુઆની મહોંકણ.

૫૬.

“જે કોઈ પ્રેમ અંશ અવતરે”——એ રાગ
 મુઆપાછળદુખિયાંરડવડી, બહુબલ્યોશિદફૂટીરડી? ટેક
 સમજી થઇને શિર ફૂટોછો, પીટો આડાં પડી;

૧ નાગરોની અશક્તિ કે પછી કામ કાજનો કંટાળો કે
 આળસ અને મહોટાઇને લીધે તેઓ દબાણમાં રહેવાથી
 આજીવો ગરજ બતાવતા નથી. ૨ જમવા નઆંબ્યુહોય
 તેની પણ દક્ષણા માગી લેછે. ૩ રાત અંધારી હોયકે
 અજવાળી પણ ન્યાતમાંના દીવા જમ્યાપછી હાથમાં ઝાલીને
 ઘેર લઇ જાયછે. ૪ સ્ત્રીનું સીમંત અને મા બાપનો
 દિવસ એ ફરી ફરીને આવનાર નથી એવું સમજીને કરજ
 કરીને પણ વરો કરવામાં પાછી પાની કાઢતા નથી.

કાંણુ ગએલુ પાણુ આંચું. ઉધડી કોની કડી?—બં ૧
 વંચાવોછો ગરડ પુરાણે, તોય લેવંી રહંી ધડી?;
 માનેનહિંતોનાસ્તિક કો'છો, શીશીખતમનેઅડી?—બં ૨
 ભૂત દેહ સહુ સહુમાં મળિયો, આવી રહંી જ્યાં ધડી;
 જન્મ્યુ તેમ્યારે પણ જાશે, એ ધડિ સહુને નડી—બં ૩
 બાળક યુવાન વૃદ્ધ ગયાં બહુ, આપણિ ખાંધે ચઢી;
 આપણુ એમ ચઢીશું ખાંધે, જાશે સ્વારી છડી—બં ૪
 રાવણુ, રામ, યુધિષ્ઠિર, અર્જુન, અમર ગતિ નવ જડી;
 એક દિવસ બ્રહ્માપણુ ભૂમાં, તાણે પ્રલયનિ ઝડી—બં ૫
 મ્હોટામ મ્હોટાનીં નચાલે, પુણ્ય પછી પારવડી;
 કેટિ કલ્પમાં ગયુંન આવે, શી જોવી વાટડી—બં ૬
 બે રસ્તા સહુનાંછે સરખા, હિંડો શુંમૂઝ મરડી;
 હરી કરેતે કરશે સમજી, મતિ એની છે વડી—બં ૭
 મરે નહીંતો સૃષ્ટિ નમાયે, થાય અનીતિ વડી;
 નિર્બળને બળવાન રડાવે, જીતે બળથી લઢી—બં ૮
 જન્મ મરણુ ધટ માળ જાણિલ્યો, પ્રભુ લીલા ગડગડી
 ભરાયને ઠલવાય વહેજળ ખાલીન જાયે ધડી—બં ૯
 ખપની આપણિ ચીજ હોય પણ, ખપનિ કાળને પડી;
 પરમાર્થ પર શાનો દાવો, કોણુ પુત્ર માવડી?—બં ૧૦

* એકનો એક પુત્ર મરવાથી આંતે ઘેર તાળુ દેવાયું
 એવુ લોક કહેછે તોપણુ રડવાથી કાંતું ઉધડયું.

૧ છાજ્યાં=સ્ત્રીઓ કુટેછેતે. ૨ મ્હોટા ધર્મ ગુરૂ
 હોયકે સંત સાધુ હોય તેમને પણ આખરે કાળને હાથે
 ચઢવાનુંછે, પછી તેમના નામ માટે પાવડી બલે પુણ્ય.

૩ શોક કરોકે ખુશીમાં રહો; સુખી થાઓકે દુખ પામો;
 અભિમાન કરોકે નમ્રતા રાખો પણ અવતરવાનો ને મર-
 વાનો રસ્તોતો સહુનો સરખોજછે.

ગણાય નિજ સંબંધ સુધી પહોં, નમે નહીં આખરીડી;
 માનો ત્યાં લગી મહારં મહારં, પુત્ર મિત્ર બાપડી—બ. ૧૧
 માયાનું આવરણ દુઃખદે, શારે આ શારડી;
 જન્મમરણ આદ્યુઆવેછે, જનહિકમત બાપડી—બ. ૧૨
 નજરે દેખી દુખ શું ધરવું, કરવિ ઉભી ઠાઠડી;
 માત પિતાએ પુત્ર વળાવ્યા, કોણ મરેછે પડી—બ. ૧૩
 ગાંધારીના મુઆ પુત્ર ષત, પિવાઇ નથિ જરાબડી;
 પ્રાણુગયા રણમાં શબપડિયાં, મા ઉભિ રહી આથડી—બ. ૧૪
 પુત્ર ખડકીને લેવા કેરી, ભૂખે શબ પર ચઢી;
 યાદવ કુળનું સહુ જાણે છે, નવ સુધાઇ ધજડી—બ. ૧૫
 વિસારવું દુખ પેટનિ આગળ, પ્રભુની ધમ્મા વડી;
 ધર્મ કર્મમાં ઉમંગ રાખો, જોઈમ ક્લેશ કનડી—બ. ૧૬

૫૬-૨

રાગ-એજ

મુઆપાછળ દુખથીજ ન ગળે, દિલાસો કેવોજિંધો મળે-ટેક.
 પ્રથમ દિવસથી બેઠી પનોતી, સગાં આવીને બળે;
 રડી રડાવે પુરૂષ નારિને, કંઈતો બાજે ગળે—દિ. ૧
 નવ દિવસો નિત્યે ત્રણ વેળા, અંતર જોરે બળે;
 કષ્ટ મહિનો કષ્ટ ક્લેશ વર્ષનો રૂઢિ મરણ સમ વળે—દિ. ૨

૧ પોતાના.

૨ બાધા રાખ્યા પછી કોઈપણ બાબતનો નિયમ રાખવો તે અથવા વખતે બાધા આખડી પણ કહેછે.

૩ સો. ૪ કોઈએ રાખડી સરખી પણ પીધી નથી (રણમાં રજળતા મુઆ છે.)

૫ કોઈનાથી જડી બુટ્ટી સુધાઇ નથી. (યાદવો ઈલમ વાળા અને જોરાવર હશે છતાં તેમનાથી પણ કાળ વશ થયો નથી.) ૬ નડીને=ક્લેશને દુખ દેખને એટલે ક્લેશ ન કરતાં. ૭ સુકાય. ૮ જેવું મરણ થયું હોય તે

સંભારીને ત્રાસ પમાડે, 'પુરુષ સુણી નવ ખળે;
 વિલાપનું તો વળણ વળે નહિ', વાર્યે વધુ નીકળે—દિ. ૩
 બદાર કથામાં શિક્ષા વચનો. તે કો'નાથી 'પળે;
 ઐરિ 'આવિને બઝવે બોલે, જુઓ મરણુ' આ 'પળે—દિ. ૪
 શોક તણી 'શય્યા પાથરવી, આંખે આંસુ ઢળે;
 ચતુરાની ચરચા બહુ તેમાં, જુએ સર્વ તે સ્થળે—દિ. ૫
 ઘેલાર્ધ ધરમાં જઘ કાઢે. બોધ ક્લેશનો મળે;
 દર માસે 'દારાઓ દુખદે, ટાણે આ 'સુખ રળે—દિ. ૬
 કો દુખથી કો દેખા દેખી, કોકે'વાયક 'બળે;
 લૌકિક આવે સગાં સબંધી, કો'નુ દુખકો' ટળે?—દિ. ૭
 મ્હોકણ ન્હોય મુઆની પણુ જે જીવે છે ભૂતળે;
 વળગી રે'છે શાને સ્ત્રી નર, લાભ વિના પોગલે—દિ. ૮

વું રડવા કુટવાનું હોય છે. ૧ સ્ત્રીઓ ગમેતો અંતઃકરણથી કે પછી ગમે તે રીતે વિલાપ કરેછે પણ તેથી પુરુષોનું કાળજી બેદાય છે. ૨ મનાય=ખરથાય=સાચું પડે=વર્તવું તે. ૩ પરભારી સ્ત્રીઓ આવિને શોક ઉપજાવે એવા બોલ બોલે છે અથવા આગળ પડીને કુટે છે તેથી સર્વને તેની પાછળ દોરાવું પડે છે.

૪ વખતે=વેળાએ (પેલી સ્ત્રી બોલે છે કે મરણુ જોઈ ને કુટો.)

૫ વધારે શોક થવાને માટે શય્યા પાથરવી (વધારે શોકનું કારણ મરનાર સ્ત્રી અગર પુરુષનાં કપડાં દેખવાથી ઉત્પન્ન થાય છે) અથવા બીજા અર્થ એકે શોકની પથારી પાથરવી. ૬ મસીસેરોવાનો ચાલ છે.

૭ ટાણાને દિવસે પણ કેટલીક સ્ત્રીઓ ક્લેશ કરે છે.

૮ કોઈ સ્ત્રી બીજાઓને કુટાવવાને બળ કરીને વચન કહીને તેથી તેમને છાતી પર જોરથી હાથ મારવોજ પડે અથવા બીજા અર્થ એકે કોઈ સ્ત્રી એવાં વચન બોલેકે તેથી આપણે બળીએ=દુખી થઈએ.

દુખ દાયક ભણી ના ખસવું, કહો એમાં શું કહે;
 ભેગાં થઇ દેવાય દિલાસો, દુખિના દિવસો ગળે—દિ. ૯
 સંવાસરિને શ્રાધ્ધે આંખો, ભરવી આંસૂ જળે;
 ડરો દેવ ક્યારે ડસકાંથી, અજ્ઞાની ટળવળે—દિ. ૧૦
 જ્ઞાની તે દુખ ભાગે ઓઠે, કલેશ શમાવે કળે;
 આડાં આલે તેજ ન ઉંધાં ચરચા કરવા બળે—દિ. ૧૧
 નવ ડરવું એવી નિંદાથી, બલે ન તે શું કહે;
 મોત મારવું આ જીવતાનું, જે મારેછે છળે—દિ. ૧૨
 દૌકિક વિણ દેવો દિલાસો, મળવું દુખને સ્થળે;
 મરુડ પુરાણે આજ શીખદે, એ જેઠમથી મળે—દિ. ૧૩

પદ. ૩

રાગ—એજ.

કહો નરનારી નિશ્ચયકરી, શોકની કુઠી ખોટી કે ખરી—ટેક૦
 ખરા ચિત્તનો શોક પળેછે, બહુ વધેકે જરી;
 શોક કરીને શુંશું કીધું, નકામિ ચિજ શી ઠરી ?—શો. ૧
 ગુજરનારની બહાલી વસ્તુ, તજી તમે શું કરી;
 શું રાખ્યું શું નાખ્યું કાઢી પૂછું હું કરગરી—શો. ૨
 મુઆ પછી ખાધું કે ભૂખ્યા, ખાવું ગયા વીસરી;

૧ તેની સાથે આપણે વખતે ન બને તોપણ ડરવું ન હોં અને નિંદા થવા દેવી પણ ખરાબ રીતે ખસેડવી.

૨ જીવતા માણસને મારનાર આ શોકની રીટી રૂપી મોત તેને મારવું કે જે આપણને છેતરીને મારે છે (જે શોક આપણને છેતરેછે=આપણે બચવા નથી કે મારશે પણ વખતે શોક માણસનો જીવ પણ લેઇ લેછે.)

૩ સારી વાત એ છેકે રેયા વિના (ઓહો કરતા જવા નો આજ છે તે કર્યા વિના) દિલાસો આપવો.

(૧૦૨)

ગળ્યું તળ્યું પણુ સ્વાદ તળ્યો છે. ખાધિ રાટલી નરી?—શો. ૩
એક વાર ખાધાનું કો'છો, ખારે શીયિજ ભરી?

દાળ, દૂધ પહુઆ, કસણેલુ, આરોગે શું હરી?—શો. ૪
નવા નવા નુકતા ક્યમ સૂઝે, દાઝ જાય ક્યાં સરી;

શોક પાળવો પડે સર્વને, એકની પુ'ઠે ફરી—શો. ૫
ન્યાત તજી નહિં ક્યમ આખર લગિ, આવે ક્યમ સાંભરી

શું પહેર્યું આમરણુ ઉતર્યું, મનયિ મઝા ઊતરી?—શો. ૬
વિધવાએ ક્યમ વાળ વધાર્યા ગજે સાંકળી ધરી;

કડી કડૂ ક્યમ વીંટી પહેરી, ક્યમ અડવી ના ફરી?—શો. ૭

*ખાધ બંગડી વિણુ શો આવ્યો, ખાધિ ખીડિ ક્યમ કરી;

કસણિ યોગલાં સરસ મોળિયાં કમખો પહેર્યો ઠરી—શો. ૮

સ્વાદ વિના કેઈ. સ્ત્રી રહિ છે, શાસ્ત્ર બોધથી ડરી;

નથી સાંભળી વાતો કો'ની, કોણુ વિયોગે મરી?—શો. ૯

૧ દોરી=લૂખી. (ધી અગર દૂધકે શોક વિના અનર્થજ ખાવીતે)

૨ બપોરે ખાર વાગતે પેટમાં શું ભર્યું=પું ખાતું

૩ દાળ (તજેલી) વગેરે બપોરે જો ખાવાનું કરોછો તેશું ઇશ્વર આવીને ખાધ જાય છે.

૪ રહીતે. (ધરનું એક શોક પાળતું હોય એટલે વહુ દી-કરી આદી સર્વને તેમજ નજીકનાં સગાં વહાલાંને પણ પાછળ તણાવું પડે છે; મતલબ ધણાં માણસ દુખી થાય છે.)

૫ સધવા પણ સોનાની બંગડી પહેરે છે ને વિધવાઓ પહેરે છે ત્યારે તેમાં ફેર શો; અથવા ખીન્ને અર્થ એકે ન પેહેરેતો શું ના આવે? ૬ વિધવા પાન સોપારી અને ઘણીતો ત્યાકુ સુધી પણ ખાય છે ત્યારે એ શોખ પતિ વળાવ્યા છતાં કેમ રાખી રહી?

૭ વિધવાની ચાલ ચલગતની અફવા અગર ખરી હ કીકત કોણુ સાંભળી નથી?

છોડિ ઘુઘરા સાંકળિ બાંધી, અસર ખોટિકે ખરી;
 કસર તોષની ગઈ ચોગલે. કીંમત ઉલટી તરી—શો. ૧૦
 તન્યા સાળુને સાડી લીધો, લોક લાજથી ડરી;
 ન્યાત જમ્યા પછિ બેઠી ધરમાં. ઉઠી ઉઢરને ભરી—શો. ૧૧
 પાધ કાળિ પણ પચીસનીલે, પેચ જાય નવ સરી;
 પિરોજીને પોપટિયા રંગે, તેજ કોની કો' જરી—શો. ૧૨
 શોક રાખિને ટાણુ સુતુંછે, એક વસ્ત્ર પાથરી;
 કોણુ જાગતું રહે શોકમાં, ચર્યા એકજ વરી—શો. ૧૩
 કરે ચાકરી માંદાની બહુ, હારી જાયે ફરી;
 સગાં કહે છુટેતો સાઈ, કે જાયે ઊગરી—શો. ૧૪
 વિદાય કરિ સહુ રાતે ઊઘે, જાગે નહિકો જરી;
 થાક સમે બેસે સહુ રડિને. તન સંભાળે ડરી—શો. ૧૫

૧ શોક પાળનારી સ્ત્રી તોષકે શીત કમખા પર ચોઢતી નથી પણ તેના બદલામાં અડતું ન પડવા માટે અથવા કમખો હલકો ન જણાય તેટલા માટે ચોગલાં ઘણાં ભારે રાખેછે તેમજ મહોળીઆં પણ બે પાસે ભારે ચોઢાવેછે. (જો ખરો શોક હોયતો આવું કરવાનું શું કારણ?) ૨ શોકને લીધે સાળુ પહેરાતો નથી ત્યારે પચીસ ત્રીસની કસખી સાડી પહેરેછે તે પણ સાળૂની બરોબરી કરવાને માટેજ.

૩ જેને ખાણુ હોયછે તે ન્યાતમાં ન જમવા જતાં ધર ઘણીના ધરનાં જમવા બેસેછે અથવા પછીયા આવેછે; એવું જણાવાને માટે કે જાણે જમવાજ ગયાજ નથી. શોક પાળવાના સખધમાં આ એક અનીતિછે. (ગમેતો જમવા નજવુ અનેજવુતો છોનચોરી કરવાનું કાંઈ કારણુ નથી.)

૪ ખરીગમ્પ=જતી રહી. (મતલબકે કોણુ ભભકો બતાવતુ નથી?) ૫ ધરમા ફેરાફાંટા ખાધને.

૬ મોતથી ડરીને અથવા આપણુ શરીર ખરાબ થશે આવા ડરથી પોતાનું શરીર સર્વે પહેલું સંભાળેછે.

રાજનગરનું ખાણું ભારે, પાળે પુરૂષો રમરી;
 અરેતરે પણ ચાલન મૂકી, રહ્યા ઢોંગને ધરી—શો. ૧૬
 પેટ બાળિને ખાવું એથી, કો'નિ પત્રી ઉતરી?
 રડવું, રાતે જમવું મૂકા, ગળે મુકા શિદ છરી—શો. ૧૭
 જન્મ મરણ કુદરતી નિયમ છે, કાળ પુઠે છે આ ર;
 શોક તજો હાનિ કરનારા, રે'વું ન કોને ઠરી—શો. ૧૮
 કરવાનું નથિ કરતા કોઈ, સુખ રસ્તે વિચરી,
 આડા ઝાઝી રહ્યા કુધારા, દુખી શાંતિ નાગરી—શો. ૧૯
 આ રૂઠિ ચિંતાની ભરે' છે, સુકૃત્ય જાયે સરી;
 ઉદયતણો અટકાવ કરે છે, જુઓ તપાશી જરી—શો. ૨૦
 નીતિ ભંગ થતો હોયતો, ચાલો ત્યાં સહુ ડરી;
 જેઠમ કે' એ વિના ફિકરશી, રો'જ્યમ રાખે હાર—શો. ૨૧

તેજ દ્વેષી વિષે.

રૂચિરા છંદ

(લાવણીની ચાલથી પણ ગવાય છે.)

બનવાનું સાઈ કે નરમું, ત્યારે સૂઝે તેમ મતિ;
 ચિહ્ન હોય ચઢતીનાં જુદાં. વખત સૂચવે જો પડતી,
 સુચાલ તે સુખનું મૂળ કા'વે, દુર્નુલુમાં દુખ હોય અતિ;
 અમૃતનું ફળ કુખીજથી ક્યાં, રૂળ લેવાનું જોવિ-કૃતિ. ૧

૧ એવું સાંભળવામાં આવ્યું છે કે પેહેલાં પુરૂષો પણ શો-
 કથી રાતે ખાતા હતા પણ હવે એવું નથી. જોકે ઘણી
 ખરી બાબતમાં સુધારો થવા લાગ્યો છે તોપણ શોક પાળવા-
 ની બાબત હજી ટકી રહી છે ખરી. ૨ આ માણસ તો
 મયેલુ પાછુ આવશે એવો કામળ કોને માટે આવ્યો?

૩ પોતાને અને પારકાને ગળે છરી શાને મૂકાછો?—ખા-
 તાં નથી અને ખાવા દેતાં નથી અથવા તમારે લીધે (શોક
 પાળનારને લીધે) બીજાં ખજેછે એવું શામાટે કરાછો?

દુર્ગુણ કળનો જુઓ દાખલો, જુઓ નાગરો વડનગરા;
 સ્વચાતિનું સુખ જોઈ મુઝાયે, હર્ષ દેખી ઘાલે 'વધરા;
 દુખ પોતાનું દેખી દાઝે, પર સુખ પણ નવ ગમે જરા;
 'ભલું' કર્યું કે ભલો ન ઉચરે, બોલ ભલટા કે'અધરા. ૨
 નહાની મ્હોટી વાતે દેખી, એ જીમે નહિં યશ મળશે;
 ખરચ કર્યામાં ખાંપણ કાઢે, ખારીલા જન નહિં ખળશે;
 નિર્ધનને કે' કર્યું તણાઈ, કેમ કરી દેવું વળશે ?
 કર્યું શ્રીમંતે 'પાડ કર્યો શો ? શા ખપનું ઝાઝું રળશે. ૩
 'જમણ જમીને કાંઈ વખોડે, હોય કદી સહુ સારું થયું;
 રાત્રિ પડયાનો દોષ બતાવે, ઉઝગરે શિર દુખી ગયું;

૧ તકરારો.

૨ કોઈ માણસે કાંઈ સારું કર્યું હોય અગર કોઈ સારો માણસ હોય તોપણ આણે સારું કર્યું કે આ માણસ બહુ સારો છે એવું કદી પણ પોતે કહે નહીં; એટલુંજ નહીં પણ કોઈને કહેતાં પણ તેનું ચાલેતો અટકાવ કરે. (આડા અવળા દાખલા આપી બોલવા ન દે.)

૩ તેજ દેખી નાગર હશે તેને મ્હોડેથી કોઈનો યશ ની કળશે નહીં. ૪ ગરીબ કાંઈ સારું કરેતો તેને તેજ દેખી કહેશે કે "તણાઈને કર્યું."

૫ પૈસાદાર બે પૈસા ખરચે તો કહેકે શું પાડ કર્યો !

૬ ન્યાતમાં જમીને ત્યાંને ત્યાં અગર ઘેર આવ્યા પછી દાળ શાક વગેરેમાં કાંઈપણ ખોડ કાઢ્યા વિના ન રહે, અ ને તેમાં કહેવા જેવું ન હોયતો રાત બહુ જાય છે તેથી માફતો ઉઝગરાથી માથું દુખે છે; એમ પણ કહે. કોઈ વળી પીરસનારની ઢીલ બતાવેતો કોઈ કહેકે ધરનું કોઈ રહ્યું નહોતું તેથી જેને જેમ ફાવ્યું તેમ પીરચ્યું. કોઈ સ્ત્રી કહેશે કે બીખારાં પડયાં તેથી હુતો ભાત ખાધા વિના પાછી આવી; મતલબ કે તેજ દેખી માણસ હોય તે કોઈ પણ પ્રકારે સારું ન બોલતાં ખાંપણજ કાઢ્યા કરે.

પિરસનારની ઢીલ વધારે, ધરનું નહોતું કોઈ રહ્યું;
 પડ્યાં બિખારાં ભાત ન ખાધો, આગળ પાડે નિંજ કહ્યું. ૪
 આગલમ્મ નવ ચ્હાય ચતુર નર, પુત્ર લક્ષ્મીની વાર કરે;
 કુળ હીણો કે અછત બતાવે. કોણ પુત્રિને સામિ ધરે?
 શ્રીમંતનું અંધાર ઉચારે કુચાલ ધરપર આવિ ઠરે;
 કૃપણ કુસંગી કંઈ પણ કાઢે, છિદ્ર સોધવા દ્વેષિ પ્રેરે. ૫
 નારિ નારિનું નર નરનું કે', સૂખો તે કો'ના ધરનો;
 ઉપરીના પણ પાય તકાસે. હુકમ ન માને નાગરનો;
 પરશતિને કર દ્વય જોડે, ખોલ શાંતિ સાથે છરનો;
 કંઈ ઉપરીને દ્વેષે પાડ્યા, દ્વેષ અમલ સાથે જરનો. ૬
 અમલદારનો અમલ વખોડે, અમલ નથી લાયક નરને;
 દિવાન ગિરિમાં દુખ શું કાઢ્યું, હણ્યું શાંતિના દળદરને;
 જોડકર કે' ધર બેડેલાને, આવડ વિણ સેવે ધરને;
 વતનદાર કે' ચાકરિમાં શું, આમ ખવખોડે નાગરને. ૭

૨ સુધારાનો સાર્થો અગર કોઈ ડાહ્યો પુરૂષ હો : અને
 તે આગલમ્મથી ત્રાસીને પોતાના પુત્રનો વિવાહ અગર લ-
 ક્ષ્મ વેહેલું ન કરવાની મરજી બતાવે તો તેને કુળહીન છે
 એમ કહે અગર કન્યાની અછત બતાવે અને દ્વેષી સ્ત્રી પુ-
 રૂષ બહાર પાછળ એમ કહે કે કન્યા ક્યાં સામી કરી છે ?

૩ નાગરના હાથ નીચે નોકરી કરવાની હોયતો તેનો હુ-
 કમ ન માનતાં તેજ હલકો પડવાનો બેઠ કયાં કરે અને
 પરશતિનો ઉપરી હોયતો તેની ગુલામગીરી કરે.

૪ કોઈ માણસ સ્વતંત્રતાથી સુખે પોતાના કુટુંબનું
 પોષણ કરતો હોયતો તેના વિષે એમ કહે છે કે નોકરી
 કરવી એમાંતો ધણી આવડ જોઈએ છીએ; પણ આવડ
 ન હોય ત્યારે ધર સેવે તેમાં શી નવાઈ.

૫ ખાંપણ કાઢે=ખોડું ખોલે.

'લાંચીને દુર્ગુણની ખાંપણુ, નવ લેતોકે' બહીકણુછે;
 માનવંતનું માન ન ઇચ્છે, માનવંતને કે' કુંણુછે;
 પિવાય નહિને નવ પીવાદે, દ્વેષીનું લીધું પણુછે;
 મોજ શોખને પ્હર્યું નગમે, બોલે ધરમાં ક્યાં કણુછે? ૮
 ક્રોધ વાતની બીડ જોઇને, ધારે સુઘ બહુ કરવા;
 બહુ કર્યોતો દ્વેષ દ્વેષિને, ન દે કામને આદરવા;
 દ્વેષ કરીને બહુ ન તાકે, રાજી નહિં કોઇ ઠરવા;
 શ્રીમંત હુંતે મને બાધકે,' યોગ્ય સર્વ મુજથી ઠરવા. ૯
 ન્યાત જાતના હિતને માટે, આગળ જો નર ક્રોધ પડે;
 અવર કારણે કે યશ દ્વેષે, કળ અંદર રહિને મરડે;
 લાભ હાનિનો વિચાર શાનો, બેસાડે જ્ઞાતિનું બડે;
 આમ દ્વેષ ઉઠ્યા ચોપાસે, શનિ^૧ રાહુ સર્પને નડે. ૧૦
 પંકાતી જ્ઞાતિની પડતી, માંહિ માંહિના દ્વેષ થકી;
 પ્રકાર ગણતાં પારન આવે, તોય મૂળ આગણો નકી;
 મમત રાખિને નિજ જ્ઞાતિનો, આહો હૃદય થવાની વકી^૨

૧ લાંચ લેનાર પુરુષનામાં દુર્ગુણુછે કહીને ખાંપણુ કાઢે તેમજ જે લાંચી નથી તેને બહીકણુ ઠરાવીને ખોડ કાઢેછે.

૨ જળ મુકવું=સોગન ખાવા=નિશ્ચય કરવો.

૩ જ્ઞાતિમાં સુધારો કરવાને અગર બહુ કરવાને ક્રોધ માણસ શરૂઆતમાં અપયશ લઇને આગળ પડે છતાં ગમે તે પ્રકારે તેને ધારેલુ કામ ન કરવા દેતાં વાંધા ઉઠાવે; એમ વિચારીનેકે “હું મ્હોટો છતાં યશતે શાનો લેખ જાય?”

૪ ખાનગી દ્વેષને લીધે અગર ક્રોધ બીજો કારણુને લીધે છાના રહીને લોકોને આડાઇ કરવાને ઉશ્કેરેતે.

૫ શનિ અને રાહુ એ બંને ગ્રહ નડનારા કહેવાયછે તેવી જ રીતે જ્ઞાતિનું બહુ થવામાં આડા આવનાર માણસ હોય તેને પણ એવાજ જાણવા. ૬ તૈયારી અથવા ખબર

(૧૦૮)

શ્રેષ્ઠ દાખરે પામ્યો ખ્યાતિ, શીદ વગાંછુ કરો ખડી? ૧૧
 હોય સુર ગાતિમાં મ્હોટા, પ્રભુ તેમને અધિક કરો;
 અભિમાન ગાતિનું રાખી, મુખે એમ નિત્ય ઉચરો;
 કુવા વિના શું હોય હવાડે? ચાર ઊજળે સર્વ તરો;
 દિલ દાઝે ચરચાઓ માટે, જોઈએ આપે બોધ ખરો. ૧૨

કુસંપ કાઢવા વિષે.

લાવણી.

“તુ કામણ કરીને ક્યાં જાય નંદલાલલ્હરી”-એરાગ
 વડનગરા નાગર મુણો વાણિ સુખકારી,
 શું રજો કુસંપે કહો તમે નર નારી? ૮૬૦
 કો’ કુસંપથી ઉદ્દોગ કેટલો ન્હાસે?
 કો’ કુસંપથી મુખ તેજ કેટલું બાસે?
 કો’ લક્ષ્મી કુસંપે રહે કેટલી પાસે?
 દિન કઠાયકો’ કેટલા સુખ વિલાસે?
 કો’ કુસંપમા કંઈ રહે ઉગરવા ખારી?—શું ૧
 સહુ કહો કુસંપે દશા કેટલી વાળી?
 કો’ છૂંત્યા નરો કેટલા વિપત્તિ ટાળી;
 કો’ કાણે રાખ્યો ટેક આપ પણ ખાળી,
 કો’ વધ્યો કેટલો સ્નેહ સગાઈ પાળી?
 કો’ કીર્તિ ઘટેકે વધે સર્વ વિચારી?—શું ૨
 નયિ કુસંપમાં કંઈ સાર દુઃખને દુખછે,
 સહુ કુસંપિયોનાં સદાય કાળાં મુખછે;
 ભુખ મટવા કરે કુસંપ ભૂખને ભુખછે,

પણ થાય. ૧ અર્થ વિનાનું બોલવું (ખોટું બોલનારને
 માટે એ શબ્દછે.)

માનીલે સુખ પણ કુસંપમાં શું સુખછે
 કરિ કુસંપ હાયે શાતિ વગોવી સારી—શું ૩
 નવ દિઠા સગામાં રનેહ. કુસંપી બાધ,
 જરૂ જમિને તોડયો સંપ ન બેઠા ચ્હાધ;
 કંઈ લઢતા દીઠા બાધ ચોટલી રહાધ,
 કંઈ વિવાહ^૧ દીઠા ફેક કુસંપી બાધ;
 કરિ દિધું સદાનું વૈર, રીત^૨ ગણિ પ્યારી—શું ૪
 કે વતન સાડ લઢિ મરે થઈ પિત્રાધ,
 વધુ કરે બાધનો પુત્રને અદેખાધ;
 ના-ગઈ લક્ષ્મીની હાય વધવા^૩ કમાધ,
 બંધુતે તજે વ્યવહાર જુઓ મરદાઈ;
 થઈ પિતા પુત્રને રાઠ સદા રહિ જ્યારી—શું ૫
 રહિ બહેન બહેનથી દૂર વદ્યથી સાસુ,
 રહિ પત્નિ પતિથી દૂર ફેરવ્યું પાસું;
 દિકરી કે માતા ભુંડી એયિ હું ત્રાસું,
 નવ ગજ નમિ કહે નણંદ બાબિથી નહાસું;
 જોહાણિ જણાવે જોર જમિન પરવારી—શું ૬

૧ કુસંપ વધવાનાં કારણોમાં સુખ્ય કારણ વતનની તક-
 રારછે અને તે વતનદારને એક બીજા સાથે ઉભી થતીજ
 જાયછે જેથી કુસંપ તાજે થવામાં બાકી રહેતી નથી.

૨ વિના કારણ વિવાહ ફેક કરવાની નહારી રીતને લીધે
 પણ કુસંપ થાયછે તે એટલે સુધીકે એક બીજાનાં મન
 જાંદગા પર્યંત ઉંચાંજ રહેછે.

૩ રીતભાત (ધરેણું વગેરે લેવુંતે)

૪ પૈસે ટકે સુખી હોય તોપણ પિત્રાઈનું કે પારકાનું તા-
 હી લેવાની લાલચ મધ નહીં.

૫ ઠેકાણે બેઠી=જતી રહી (અંદર અંદરના કુસંપને

નવ રહ્યો સગામાં રનેહ ઉઘાડી માઝા;
 કંઈ કરજદાર નર થયા પડયા પગ સાળા;
 ના ખાધું ખાવા દોષું પરસ્પર માળ્યા,
 આ કુસંપમાં કંઈ લોક થયાછે તાળા;
 થઈ જાણુ ધટાડી આવક મુખે ઉઘ્યારી—શુ'ં ૭
 નથિ એક પ્રકારે કુસંપ હોળિ ઉઠેલી,
 મન ઉંચું રહેજમાં થાય રીત થઈ રહેલી
 પુત્રિના મરણથી સાસુ કુસંપી ઘેલી,
 ટળિ સગાઈ ગણિને સંપ રનેહ દે મહેલી;
 રે' જોડિ ખાંડિથી સગાં કુસંપ વધારી—શુ'ં ૮
 કોતનવ તપાસી નજીવે ચતુર થઈ ચૂકે,
 ધર ધર જૂદાં નવ મદદ રહે સહુ રૂંકે;
 નારહો ટિકાનો પાર આવડ્યું જુ'ંકે,
 જોઈમકે' જળતે જોઈ આળ કમ મૂકે;
 આ ખોડ થકી નથિ રે'તી બોલ્યા બારી—શુ'ં ૯
 કુસંપ થકી ધર ગમાં કંઈ ધસડાઈ,

લીધે જમીન પણ રહી નહીં)

૧ સાળ પગ=હિંમત વાળા પગ હતા તોપણ બાળ્યા
 (કરજને લીધે બેસી પડ્યા.) ૨ પુત્રીના મરણથી
 તેની સાસુ બોલેકે ચાલે નહીં તેમજ પુત્રના મરણ પછી
 તેનાં મા બાપ સાથે વિધવાનાં મા બાપ પણ બોલે નહીં
 પણ જીવતા સુધી તકરાર કર્યા કરે.

૩ રીસમાં=ગુમાનમાં=ટેકમાં અથવા બીજે અર્થ એક
 કુસંપને લીધે રૂંકે ધરે=યોડા યોડાં ધરે રહેવાથી જરાપણ
 એક બીજાની મદદ મળે નહીં.

૪ જોઈમ કહેછેકે હું આ બાળતમાં કોઈના ઉપર આ-
 બ મુકતો નથી પણ કુસંપ ધણો જોવાથી કહું છું.

આ કુસંપથી નવિસંદા છે દેસાઇ;
 કંઈ વતનદારનાં વતન ગયાં બહ્યાઇ,
 મ્હોટાની ટકી નવ રહી આયે મ્હોટાઇ;
 કરિ કુટંબ કીર્તિ કમી થયા બા કારી—શું. ૧૦
 નયિ સંપત્યાં લગી લક્ષ્મી નથી નયિ નીતિ,
 નયિ સંપત્યાં લગી પર જનની પશુ બીતિ;
 વિશુ સંપ હશે કદિ સારી કાઈ રીતિ,
 નહિં રીતિ તે વખાણાવ વધે નહિં પ્રીતિ;
 મુખ મ્હોટો સંપતિ સાથે રાખો યારી—શું. ૧૧
 સંભારો બિલા રામ સંપની વાતે,
 પળતા નાગર બહુ સાથ એકલા જાતે;
 સહુ સંપે સાથે મુખા એક જે માતે,
 એ સંપ તણા ગુણ આજ ઘાકિયે માતે
 એ શ્રેષ્ઠ દાખલે હ્યો ધર નિજ મુધારી—શું. ૧૨
 માતિ અભિમાને કહી વિનયની વાણી,
 વિનતિકે માનો શીખ હિતની જાણી;
 પ્રખ્યાત થાવ કરિ સંપ માતિ મુજ શાણી,
 કુળ વળી વિચારો મૂળ ફરે નવ પાણી,
 હ્યો લાલાજી સુત જેઠમ વિનતિ સ્વિકારી—શું. ૧૩

કેરું નિષેધક

૫૬.

“નાગર નટરે મિલ જાઓ મનમોહન પ્યારે”—એ રાગ

૧ આ કુસંપથી=દેસાઇઓ અંદર અંદર લઢી મરવા-
 થી વચ્ચે નવી સંદા ભાગ લેઇ ગયા અને તેજ દેસાઇ
 થઇ પડ્યા. (સંપ ન હોવાથી મુખ્ય માણસ રીસે બરાબ
 ત્યારે વતન મમેતે રીતે ખરાબ કરે.)

નાગર નરરે, દુર થાઓ બુરી કેદી બાધ,
 અહો બાધ, છોડિ સગાધ, સાચવિ ધરરે, દુર થાઓ—ટેક
 છે કેદ નામમાં ખામી, વળગ્યાતો જશે જમી;
 મિઠી નજર ન કરશે સામી, ખોશે જરરે—દુરં ૧
 છે બહેમજી સતિ પરને, તે મુકે આળ આર પરને;
 નવ ઘટે કદી નાગરને, પિશે ન-ગરરે—દુરં ૨
 ગાંજની સુણિછે બૂમે, પી જીવાન વૃદ્ધો ધુમે;
 કરિ લઢાધ અંદર રમે, આવે છરરે—દુરં ૩
 નયિ ભાંગિ કાંધ નવાધ, બહુ જનો પિયેછે સ્હાધ;
 નવ છોડે રાખે સ્હાધ, સાનો ડરરે—દુરં ૪
 હવે અધિજી રહ્યુંછે ખામે, એ રહે વૃદ્ધને નામે;
 છે હયાતિ સુધિ પણ કામે, કમુખો કરરે—દુરં ૫
 મારી કાઢ્યું મદિરાએ, બહુ કદર દાડુની થાયે;
 પ્રજનમાં આપડુ જાયે, ખોટિ અસરરે—દુરં ૬
 વિદ્યાની આ કેળવણી. યધ એક મેક ભાળવણી:

૧ નાગરોના ઉપર ખીજી બધી સતિના લોકોને કેદને
 માટે વેહમ આવેછે. ૨ ફાલને=વડને=હાલના જીવાનિ-
 યાને અથવા નવી થતી પ્રજાને. ૩ ઝેર (કેદ એ ઝેર
 રૂપ છે માટે તેને પીશે નહીં એવો અર્થ થાયછે.)

૪ ટેકાણે=વધે નહીં એવી રીતે. (અરીજી હવે વધી પડે
 એમ નથી કારણ તેને ખાનારા અને પીનારા માત્ર ધરડા
 માણસોજ છે અને તે વળી જીવતા સુધીજ માટે એનો ડર
 ઝાઝાનથી) ૫ બુજ=કીંમત (દાડુની બુજ બણીજ
 થાયછે એટલેકે તેના તરફજ હાલ મન છે)

૬ બણવાથી શું આવું જ્ઞાન આવતું હશે કે આતે વિ-
 દ્યા અને કેદ એ બન્નેને એક ખીજ સાથે એમ કોલ કરાર
 થયા હશેકે આપણે સાથે સાથેજ રહેવું! (આ વાક્ય રચ-

આ દશા અદ્વિલુથી અમણી, ભાગિ કમરરે—દુરં ૭
 થઇ પડી દવાતો દાર, ઉઘડયુ લાંડનનું આર;—
 લાગ્યો આ પાછળ માર, વાગ્યો શરરે—દુરં ૮
 રો ગઈ બુદ્ધિ બળ ભાગ્યું, લકર આ પાછળ લાગ્યું;
 આ વજ્ર હૃદયમાં વાગ્યું, કિધા કચરરે—દુરં ૯
 કઈ ભક્ત નામદે દેવી, દેવિની દશા આ કેવી
 દે પ્રસાદિ ઇચ્છા જેવી, જીવ અધરરે—દુરં ૧૦
 શું શીખ આપ દે તનને, તન કહે પુછોને મનને;
 નવ રહી શરમ કો જનને, સુખ પાધરરે—દુરં ૧૧
 આ થયો સુધારો પહેલો, મુડિ કિધો ગુરુએ એલો;
 વિદ્વાન ઠયો પણ ઘેલો, ખરેજ ખરરે—દુરં ૧૨
 નથિ થતું માતિ અભિમાને, ઉચ્ચરાયન પવિત્રતાને;
 લોકો નવદે કે'વાને, નીચિ જનરરે—દુરં ૧૩
 છે વગોણુંને એહાલી, નથિ રે'તિ શરિરપર લાલી
 વળિ મગજ થાયછે ખાલી, મંદ જઠરરે—દુરં ૧૪
 છેવટ તન જાય ખવાઈ, વિણ મોત જવાય ઝલાઈ;
 કઈ ઘેર હાય પીઠાઈ, અટકે ધરરે—દુરં ૧૫
 ધણિ વસ્તુછે ખાવાની, ધણિ મીઠાઈ નવિન મજાની;

રચના માત્ર ડોળ ધાલુ કેળવાયલા માટેછે.)

૧ મારો=મારી નાંખનારો (ધણી વખતે “માર” એમ પણ કહેવાયછે જેમકે ‘ફલાણાની પાછળતો આમાર થયોછે’ આ શબ્દ જાણીતાને નવાઈ જેવો નથી.)

૨ વેરાન=વસ્તી વિનાનું (‘પાધર’ આ શબ્દ ધણા જન વાપરેછે, જેમકે: આનુતો પાધર થયુ=જડ મૂળથી અયુ’. આ ઠેકાણે સુખ પાધર થયુ=સુખનું નામ રહ્યું નહીં એવો અર્થછે.) ૩ લોકોના બોલને લીધે આપણે નીચું જો-
 વુ પડેછે એવી મતલબછે. ૪ લાલારા

(૧૧૪)

લહે લાગી શી મદિરાની, નહીં 'કસર'રે—દુરં ૧૬
 વખણાવા ઇચ્છો છાતિ, એમાં ન ચલાવો છાતી;
 અટકાવો આખડે જાતી, છો 'નાગર'રે—દુરં ૧૭
 અટકાવ થાયતો સારું, આ કથન નગણો અકારું;
 જેઠમ કે' હિતમાં મહારું, મન હાજર'રે—દુરં ૧૮

૫૬-૨.

“જન્મળી જીવડે ભક્તિની જીવિત નજાણી” એ રાગ.
 સુધારા સાથી, આપે શી આલ સુધારી?
 કેળવણી લજવી મારીરે, સુધારા સાથી—ટેકં
 ચહો સુધારો સર્વ વાતનો, મૂળ વાત નહિં સારી;
 બાય ચઢાવી ફરો ન્યાતમાં, મિઠાં વચન ઉચારીરે—સું ૧
 વિચાર બહુ સુધરેલા કીધા, વિદ્યા તેમ વધારી;
 અખ્યા અરા વિદ્વાન પંડિતમાં, કરી કેદની ચારીરે—સું ૨
 બાદશાહિ ધર આવી બપોરે, સાંજે ચઢિયા સ્વારી;
 પુસ્તકને પેટીમાં નાખ્યાં, બણી ફેરવ્યું વારીરે—સું ૩
 હોય લગ્ન ગાળો ત્યાં મિજલસ, આપ, મિત્રની ન્યારી;
 ખુશી પ્રસંગે અરા બનોછો, વિદ્વાતાની બલિહારીરે—સું ૪
 જણાય નહિં મ્હોટોને ન્હાનો, જીવાન દુરાચારી;
 સોળ વર્ષમાં સોળત ખોટી, નિવડેપછિ અવિચારીરે—સું ૫
 પિતા મોકલે પગાર પુરો, બણે થવા યશ મારી;

૧ પાછી પાની ન કાઢવી તેને ઠેકાણે વાપર્યોછે. ૨ ચતુર.

૩ પાછી (બણીને વિદ્વાતાપર પાછી ફેરવ્યું)

૪ જુદી (લગ્ન ગાળામાં અને ખીજ ખુશીના પ્રસંગમાં સુધરેલામાં અપનારા ડોળ ધાલનારા મ્હોટા અને જીવા-નિમા પોતાની બેઠક વળી જુદીજ કરેછે.)

પુત્ર કરે ટેળીમાં ગંભત, ચીજ કૃષીછે પ્યારીરે—સુ૦ ૬
 સાદાને^૧ સાનમાં ઉડાડે, જણાય નહિં વિકારી;
 બળીજાયતો બાવ પુછાયે, આ ચતુરાષ્ટ તમારીરે—સુ૦ ૭
 બણ્યા તોયકે' કોણુ બણેલા, બલે યાવ અધિકારી;
 ફરો ડોળ ઘાલીને તોપણુ, નશકે કેફ ઉગારીરે—સુ૦ ૮
 ખપનારા વિદ્વન પંક્તિમાં, પણુ જો રીત નઠારી;
 સુધારજો મુજ નાગર બંધુ, કે' છે જોડમ વારીરે^૨—સુ૦ ૯

વેહેમ વિષે.

૫૬.

“શ્યામ રંગ સમીપે ન જાવુ”——એ રાગ.

વહેમિઓથી વહેમ ના મુકાય દુખી યાય તોય

વહેમિ ઓથી વહેમ ના મુકાય—ટેક૦

વહેમિયોનુ ચિત્ત સદા વહેમથી ભરેલુ છે,

રહેજ વાત માંહિ ભૂલ ખાય—દુ૦ ૧

નિશ્ચય ના ચિત્તમાંહિ સાડુ શુ' નઠાર' શુ',

બાધ બોળિ બામની બમાય—દુ૦ ૨

નાગરો ચતુર તોય વહેમનું તિમીર છે,

વહેમિ પુરુષ નારિયો ગણાય—દુ૦ ૩

કામ વહેમથી કરે ન લાભ તોય સાંપડે,^૩

ઓઠું જોઇને ઘણાં ગુ'ચાય—દુ૦ ૪

બાળકજ જો માંદુ યાય ઓસડને કોણુ દે,

૧ સાદા માણસને=જો સીધે રસ્તે ચાલનારછે તેવાને
 એક બીજા આંખના અણસારા કરીને માંહો માંહે હસેછે
 પણુ જો તેમાં બળી જાયતો તો કાંઈ હરકતજ નહીં.

૨ મના કરીને=ના કહીને.

૩ મજે. ૪ બાળક માંદુ ખાયતો તેની મા ઓસડ

નજર કહે માશિશુ પિડાય—૬૦ ૫
ભોમ રવી^૧ પૂતળાં નિહાળિ નારિ આજતાં,

કોઇ મૂકવા ઉતાર જાય—૬૦ ૬
કોઇને સીમંત હોંસ શોચનાજ વીસથી,^૨

સમય ગયો ધારિને મુઝાય—૬૦ ૭
ધાલિ^૩ એડી કોઇ દેવ દેવિને દીવો કરે,

કોઇ આખડીની સાર ધાય—૬૦ ૮
આજ^૪ ડામ ખાય નીજ છોકરાં જીવાડવા,

કોઇ જતી જોગિં ગુણુ ગાય—૬૦ ૯
થાય સાસુ ભૂત માત કોઇની નથી થઇ,

આ જીઓ ફજેતિ કેવી થાય—૬૦ ૧૦
ભૂત પ્રેતનો નડાવ મુક્ત થાય એ ચહી,

શ્રાધ સાર નર્મદાજી જાય—૬૦ ૧૧
વાંક વીણુ રાંક નાથ નારિથી^૫ હણાય છે,

વેસડ ન કરે પણ નજર ખાંધવા ખેસે.

૧ રવિ વારકે મંગળ વારને દિવસે અડદના લોટનું પુ-
તળું કરીને પોતાના છોકરાનો રોગ જવા માટે છાણામાં
મુકીને બાળી દે છે.

૨ કોઇ સ્ત્રીને વીસ વર્ષની વય થઇ એટલે છોકરાં ન
થયાં હોય તેનીજ ફીકર પેસે છે.

૩ એકનું જોઇ દેખા દેખી ઘણી સ્ત્રીઓએ જીજ્ઞાસાને
માટે હાથે બેડી=આંગળીઓ વચ્ચે રૂપાની વીંટી ધાલવા
માંડી છે.

૪ પોતાનું બાળક જીવાડવા માટે શરીરમાં રમતાં છોકરાં
ને ડામ દે છે.

૫ પુરૂષને વશ કરવા માટે સ્ત્રી વગર વિચાર્યું કામ કરી
તેનો જીવ લે છે. (મોતથી બચે તો અન્નપયું આસડ બાનું
ખવાડવાથી તે જન્મ દુઃખી રહેછે=વખતે માંડો પણ થાયછે)

- અમણુ સારુ વહેમમાં કુટાય—૬૦ ૧૨
 પુત્ર^૧ બણ્યો ગુજાર્યો ખોટું કે' બણાવવું,
 કેમ નવે મંદીરે વસાય—૬૦ ૧૩
 રહે છુને ન રહેતુ કરે વાત રહેજ એ યમ,
 પત્ની મર્યે કંથ નારી આપ—૬૦ ૧૪
 પુત્રને જીવાડવા મગાય વસ્ત્ર પારકાં,
 સીંગીમાં ન ઓસડે પિવાય—૬૦ ૧૫
 પુત્રની સગાઈ પુત્ર સાસુ^૩ પુત્ર જોધને,
 મંત્ર સાધના ખરી મનાય—૬૦ ૧૬
 જુઠી વાત હોય શુદ્ધ દીક્ષથી ખરી ગણે,
 ભોળવિયે તેમ ભોળવાય—૬૦ ૧૭
 કામનીતું કે'ણુ સદા કંથને કચ્છુ છે,
 વહેમ પાળનાર ગાયુ ગાય—૬૦ ૧૮
 મુઠથી મરે ગણે ખરું પુરૂષ કામની,
 હોરતું અદહેણું કહેવાય—૬૦ ૧૯
 સુખને કરે કચ્છુ નારિ મેળવી ઝહો,
 જોડિ બંધે ખોડીલી જણાય—૬૦ ૨૦
 કીર્તિ કામ સાડુ શકુનમાંજ વર્ષ વહે બહુ,
 આશ જાયને પિટાય-હાય—૬૦ ૨૧

૧ મ્હોટો દીકરો કે ભત્રીજો બણ્યા પછી મરી ગયો હોય તો “બણતર રહેતુ નથી” એમ વિચારી પુત્રને અમણુ રાખે છે.

૨ એકવાર સ્ત્રી ગુજરે તો તે પુરૂષ સ્ત્રીનો હણનારો ગણાય છે.

૩ વિવાહ મેળવતા પેહેલાં કન્યાની મા છોકરાં વાળી છે કે નહીં એવો વિચાર પણ કેટલાંક વહેમી કરે છે. (મતલબ એ કે વાંઝીઓ વેસો હોયતો છોકરાં ન થાય)

(૧૧૮)

હોમથી તૃતી ન વીર નાગરો ચતુર તોય,

હોમ રાખવાથી ન્યાય જાય—૬૦ ૨૨

હોમમાં કુટાય પુરુષ કે' મને કર્યું કંઈ,

ઓસડનો ગુણના જરાય—૬૦ ૨૩

હોમ જાત જાતના કુર્મનોય હોમ છે,

સત્ય તે અસત્યમાં તણાય—૬૦ ૨૪

સુર તેજ સત્ય તત્વ જોહને જણાય છે,

હોમિને શું દીઠ્યો ઉપાય—૬૦ ૨૫

ચાતિને સુખોષ અરજ જોહમની એટલી,

હોમ તજો સુખમાં ફરાય—૬૦ ૨૬

***સાક્ષી સુખડી અથવા માંડવા ખર્ચ.**

(સવૈયા એકત્રીશા.)

ચતુર નાગરી ન્યાત ગણાઈ, લમ રીત જેની વખણાય;
રૂઢી બધી શિવ વિવાહની છે, વિવેકથી સહુ ગીત ગવાય;
કન્યા વિક્રય કોઈ ન સમજે, નિજ ખરચે દે કન્યા દાન;
સ્વાદ પડ્યો સાક્ષી સુખડીમાં, મદદલિધેન ટકે અભિમાન. ૬ ૧
લમ કરે છે સર્વ ઉમંગે, વધી હાંસ ઓઠું જોવાય;
નભે ન નર બળ નારી આગળ, હજારમાં શું ઓછું થાય;

૧ કોટલાક પુરુષ પણ હોમી હોય છે તે જાણે છે કે મને
કોઈએ કામણ કર્યું છે તેથી ઓસડનો ગુણ જણાતો નથી.

● લમમાં પદલા સાથે (પદલા વખતે) ખસે' રૂપીઆ
માંડવા ખર્ચ બદલ અને સવા સો ગોર દક્ષણના એ
રીતે સવા ત્રણસે' કન્યાનો ખાપ (ચરોતર બાર ગાંભમાંજ)
ગણી લે છે તે જેને "સાક્ષી સુખડી" કહે છે. (ગોરના
સવાસો ભેઈને પછી ખુશી પ્રમાણે આપે છે.)

૬ અમે નથી લેતા એવું બોલવાતું ન રહે. (ઓઠું તો

મદદ ગણી સાલ્લી સુખડીની, ત્રેવડ વિષુ મચવે તોફાન;
 સ્વાદ પડયો સાલ્લી સુખડીમાં, મદદ લિધે ન ટકે અભિમાન. ૨
 હતો સંપ બહુ સામા સામી, ઉગારતા ઉગરીને આપ;
 શોભા દેતા ઢાંકી ચલવી, નહોતો આવો કંઈ સંતાપ;
 જીજ્ઞ વાત થઈ આજ ઉઘાડી એકમેકમાં ન રહી છાન;
 સ્વાદ પડયો સાલ્લી સુખડીમાં, મદદ લિધે ન ટકે અભિમાન. ૩
 પલ્લુ પહેલાં પાંચશતોનું, ગણિયે સહુ સરવાળે સાત;
 વધી હતી નહીં બીજી બાબત, કનડે નહિં કન્યાની માત;
 મ્હો જોણાનો માર હતો નહિ, પર શક્તિનું હતુ બહુ બાન;
 સ્વાદ પડયો સાલ્લી સુખડીમાં, મદદ લિધે ન ટકે અભિમાન. ૪
 હાલત એવી હશે કોઈની ખરચ કિંધાનું બળ નહિ હોય;
 હશે મદદ માગી વર તરફે, થયું હશે બીજુ પણ કોય;
 દ્રણતો બે ત્રણ મળવાથી, કીધું હશે સુખડીમાં ધ્યાન;
 સ્વાદ પડયો સાલ્લી સુખડીમાં, મદદ લિધે ન ટકે અભિમાન. ૫
 ખરચ લીધાની વાત જાણારે, બે ત્રણ જનની થઈ જાહેર;
 હશે વિચાર્યું સુઝ જનોએ, ચલવો એવું સહુને ધેર;

થોડું પણ લેવાય છે ખરું કની?)

૧ છસેં સાતસેં ધરના અને બાકીના સાલ્લી સુખડીના
 એ રીતે હજારેકને સુમારે ખરચવાનું બળ આવે છે (બે-
 દીકરીઓ એકજ લગ્ને પરણવાની હોય ત્યારે તો પુછવાની
 વાતજ શી)

૨ પહેલાં પાંચસે છસેંનું પલ્લુ હતુ ને લુમડાં લત્તાં સાથે
 બહુતો સાતસેં રૂપીઆ થતા તે વખતે પણ માંડવા ખરચ
 (મ્હોટા વતનદાર અને આબરુદાર કહેવડાવીને) લેવુંતો અ-
 ચોચ હતું તોપણ બીજો બીજો ન હોવાથી આજના જેવી
 તે રકમ બારે થઈ પડી નહોતી તેમજ તે વખતે આજના
 જેવી રીતભાત આપવા લેવામાં તાણાતાણ અને બોલા બો-
 લી નહોતી તેથી આટલી લાગણી નહોતી.

પડે 'ઉધાડું' નહિ એ ગોઠયું, જમાડવાને સધળી જન;
 સ્વાદ પડયો સાલ્લી સુખડીમાં, મદદ લિધે નટકે અભિમાન. ૬
 એક ખરચ લે ઓઠું જોઈ, બીજે કરેલો તેમાં ભાવ;
 લખ વરતું વરને ખવડાવો, નહીં પાપને લખથું દહાવ.
 વિચાર એ આદી બહુ કરીને, ગાયું એકતું બીજે ગાન;
 સ્વાદ પડયો સાલ્લી સુખડીમાં, મદદ લિધે નટકે અભિમાન. ૭
 * વૃદ્ધ વદે છે કારણ બીજું, જમણું માંડવો વરની ન્યાત;
 ખસે ઠરાવી ખરચ ખાંધિયું, રહી ગોરની જીદી વાત;
 પરણ્યાનાતો રોક સવાસો, કરે વ્યવસ્થા ૨પણ યજમાન;
 સ્વાદ પડયો સાલ્લી સુખડીમાં, મદદ લિધે નટકે અભિમાન. ૮

૧ કહેવાતો કોષ્ટ ગૃહસ્થ હોય પણ ખરચવાની શક્તિ
 ન હોય ત્યારે તેનું દીઠું ન પડે માટે અને ખર્ચતો બીજા-
 ઓને પણ રચતી વાત આવવાથી નહાના મ્હોટા બધાએ
 આ ધારે સવને માટે ઠરાવ્યો હશે. (સ્મશાનથી ઘેર ના-
 હીને આવતી વખત બધાયે બીને વસ્ત્રે આવવું એ ચાલ
 પણ આવા દીઠું ન પડવાના કારણથીજ હશે.)

* ધરડા માણસો કહે છે કે માંડવાની ન્યાત વરવાળા-
 ના તરફથી થાય છે તેના ઉચક ખસે રૂપીઆ લેવા ઠરા-
 વ્યા છે પરંતુ કન્યાદાન દેનાર કન્યા તરફના ગોરને પરણા
 મણીના વરના આપ પાસેથી (બીજા અખાખતો ગોરને લે-
 વાના ધણા છે છતાં) શા માટે અપાવવા તે કારણ બતા-
 વી શક્તા નથી.

૨ ગોરને આપવાના સવાસો જે લેવામાં આવે છે તેની
 વ્યવસ્થા યજમાન કરે છે એટલે કે તેમાંથી મોસાળના ગોર
 ને અમુક આપવાનું કાપી લેછે તેમજ રસોઈ (ન્યાતની)
 કરનારની મજુરીના પણ કાપે છે. (રસોઈ ના કાપવાનો
 ચાલ ધણે ઠેકાણેથી શરૂ થયો છે) તો આવી રીતે પારકા
 પૈસા લેખને પ્હોળા થવું એ કરતાં ખરચજ ઓછું કરવું
 વધારે સારું છે.

મર્થ ખર કે સોભા લેવી, કરે 'વરોડી જુદી રીત;
 કાણુ નથી જન્મતું માંડવમાં, જમે માત પિતુ તે વિપરીત;
 ગોર દક્ષણા લઈ ધર ધરવી, કપાત કરી લેવો સામાન;
 સ્વાદ પડ્યો સાદ્ગ્રીસુખડીમાં, મદદ લિધેનટકે અભિમાન. ૯
 ગરીબ સાડે જો હોય મદદતો શા માટે લે પૈસાદાર ?
 લેવું આપવું સહુને સરખું, મટે રીતતો ઉતરે ભાર;
 'લાડુ લ્હમારે' કરવું લઈને, થાય સવા ત્રણસેનું સ્નાન;
 સ્વાદ પડ્યો સાદ્ગ્રી સુખડીમાં, મદદ લિધેનટકે અભિમાન. ૧૦
 એ સુખડીતો દુખે ઉદરમાં, બોળ રૂપ બધે બોલાય;
 ન હોય શક્તિ ઓછું ખરચે તેથી નવ બોડું કહેવાય;
 ધી ફેરવવા નહોય મદદ ઠીક, મદદ ભણી વિદ્યાનું દાન;
 સ્વાદ પડ્યો સદ્ગ્રી સુખડીમાં, મદદ લિધેનટકે અભિમાન ૧૧
 પર માતિના જુઓ રીવાજો, કરાવરા શક્તિ સમ હોય;
 રીત સાંભળો દક્ષિણિયોની, ખેતર ખુડા કરેન ક્રોધ;

૧ માંડવાની નાત વર તરફથી થાય છે એમ કહેવામાં આવેતો વરોડી કેટલાક તથાઈને પણ શોભા લેવા કરે છે એ શું ? અને એ ન્યાતો કન્યાનાં સગાં શા માટે જમેછે ? (મહેનેતો આ કન્યા વિક્રય જેવુંજ લાગે છે)

૨ આવા પૈસા લઈને તેમાં પોતાના બીજા ઉમેરીને "ધી લ્હમારે" કરવું અને કરાવવામાંજ નહાઈ ધોઈને પરવારવું તે કરતાંતો આવા પૈસા વિદ્યા દાનમાં અપાયતો વધારે સાફ (જે સાદ્ગ્રી સુખડીના પૈસા અથવા એવા બીજા કંઈના પૈસા લેવામાંકે આપવામાં આવેછે તેવા ભણવાના ભંડોળમાં આપતા હોય અને તેનું મ્હોડુ ૪૩ ઉછુ થાય તો એજ સુખનો રસ્તો.)

૩ શક્તિ નહોયતો દક્ષણીઓ નેકરી હપર હોય તેજ ઠેકણે આર સમય વહાણને બોલાવી આનંદથી લગ્ન કરેછે ત્યારે શું તે લગ્ન શાસ્ત્ર પ્રમાણે ગણાતું નથી?

આજણુ કુમ કુમ કન્યા આપે, થાય નહીં ઓઠે હેરાન;
 સ્વાદપડ્યો સાદ્દી સુખડીમાં, મદદલિધે નટકેઅભિમાન ૧૨
 વસ્યાં હોય ખટ^૧ ધર નાગરનાં, હોય ગામમાં વણિ બહેવાઈ;
 એ ત્રણ કન્યા સાથે પરણે, માત પિતાને હોય કમાઈ;
 ખરય થાય નહિ ધરની કાડી, કન્યા વિક્રયકે કો' દાન?
 સ્વાદપડ્યો સાદ્દી સુખડીમાં, મદદલિધે નટકેઅભિમાન. ૧૩
 કેમ નભેછે રાજનગરમાં^૨, કાસી મથુરાં સૂરત રહેર;
 ભાવનગર જૂનાગઢમાં વણિ, પાટણમાં જઈ પૂછોપેર;
 વર કન્યા શું નથી પરણતાં' નયિ ઉડતાં શું ત્યાં મિથાન?
 સ્વાદપડ્યો સાદ્દી સુખડીમાં, મદદલિધે નટકેઅભિમાન. ૧૪
 મળે નહીંને મળ્યું જણાવો, લગ્ન દિવસ ભેગા નવ થાય;
 પાદર કરિ પાદર કરિ દોહો, શ્રીમંત ઓઠું ક્યમ જોવાય;
 સુખડીનો સરવાળો ગણિને, ભાઈ કરોછો શિદ પકવાન?
 સ્વાદપડ્યો સાદ્દી સુખડીમાં, મદદલિધે નટકેઅભિમાન. ૧૫
 રીત હોય કંઈ રાજ^૩નગરસમ, સુખડીનો શાનો ખપ હોય;
 ભય ભાગે રળનાર પુરૂષનો, રીત ન નીંદે સમજું કોય;
 હુદ્ર નજરથી લાગે અવળું, સમજુંનેતો સુખ નિદાન;
 સ્વાદપડ્યો સાદ્દી સુખડીમાં, મદદલિધે નટકેઅભિમાન ૧૬

૧ પાંચ સાત નાગરનાં ધર હોયને ગામમાંજ એ કન્યા
 ઓ એકજ પિતાની પરણવાની હોય ત્યારે સાદ્દી સુખડી
 થી તેનેતો મળહજકની? ૨ મરીબને મદદ મળે એમ
 કહેવામાં આવેતો શું રાજનગર વગેરે ઠેકાણે સાધારણ
 સ્થિતિના નાગર નહીં હોય? ત્યાં સાદ્દી સુખડી વિના કેમ
 નભેછે?

૩ અમદાવાદમાં એક દિવસેજ એ ચાર ઠેકાણે લગ્ન હો-
 યછે એવું ચરોતર તરફ થતું હોયતો જમવા જમાડવામાં
 જે ઘણા ખરય થાયછે તે ન થાય અને તેથી પછી સાદ્દી

શ્રીમંત હોય પિતા^૧ કન્યાનો, વર વાળાની શક્તિ નલેશ;
 કહો ન્યામ અન્યાય વિચારો, ક્યમ બોલો કન્યાનું બેશ;
 લિધું નહીં રાજશ્રી^૨ કોણે, ગણ્યું બધાએ અમ્રત પાન;
 સ્વાદપડ્યો સદલી સુખડીમાં, મદદલિધે નટકેઅભિમાન. ૧૭
 સુખડી ખાવાની આસુખડી, ખરી સાલની જેમાં સાલ;
 ઉડાવવાનું કરી આપવું, મતલબ જેતામાં નથિ માલ;
 હેતૂ પરના નજર રહી કછ, વિવેકમાં ન રખાયું ધ્યાન;
 સ્વાદપડ્યો સાદલી સુખડીમાં, મદદલિધે નટકેઅભિમાન. ૧૮
 વખત ફરે ત્યમ ફરે કાયદો, કલમ^૩ નવી હરકતે ધલાય;
 રાજ્ય કામતો રોજ કરે પણુ, નાગરથી રીત નવ જોવાય;
 હોય સુખકે દુખ કર ધારો, કરી ગયા ધરડાએ બાન;
 સ્વાદપડ્યો સાદલી સુખડીમાં, મદદલિધે નટકેઅભિમાન ૧૯
 અસલી જન આ સુણીને હસશે, પુત્રિ પિતાને થાય અભાવ
 ખાહણ બારે બજન બાખશે, બન્ને ઠરે સહુ એકજ નાવ;
 હાલ મદદછે મોદી માટે, એમાંછે સહુને નુકશાન;
 સ્વાદપડ્યો સાદલી સુખડીમાં. મદદલિધે નટકેઅભિમાન. ૨૦
હુંઉછેરવામાં વળિ કપડાંમાં. બચાવવામાં ઘો છો દામ,

સુખડીનો શો ખપછે? ૧ સાદલી સુખડી વિના કન્યાનો
 ગરીબ પિતા શી રીતે ખરચે એમ કોઇનું કહેવું થાયતો
 તેને સવાલ છેકે ત્યારે વરનો ગરીબ આપ જ્યાંથી ત્યાંથી
 લાવીને પક્ષા જેટલું બેગુ કરતો હોય તેમાં સાદલી સુખડીનું
 ક્યાંથી લાવે? (શું વરના આપને રસ્તેથી પૈસા જડેછે?)

૨ કન્યાનો આપ ખરચી શકે એવો હોયછે તો પણ
 ગરીબ વરવાળા પાસેથી શામાટે પૈસા લેછે? (શક્તિતો ખંને
 તરફનાની જોવી જોઈએ; તે જોતાં નલેતો બલી રીતે નભે)

૩ કાયદામાં પણુ કલમોની ફારફેરી સરકાર કરેછે ત્યારે
 આપણાથી તેમ શા માટે નથાય?

હું પોતાના બાળકોને ઉછેરવામાં, (થતું ખરચ વેડીને)

મ્હાંમેર મ્હોસાળુ હાંસે, પિયર પ્રસવ થાવાનો કામ;
 ઝીઆવણામાં ખુશી જનેતા, હાથ ફાટ નહિં અડવા કાન;
 સ્વાદ પડયો સાલ્લીસુખડીમાં, મદદ લિધેનટકે અભિમાન. ૨૧
 બિજો પ્રસંગે ન મળે આશા, સુખડીની નવ રાખો આશા,
 સ્થીતિ સુધારો કલમ ગ્રહીને, કાપો કુતુહી દુખ કર પાશ;
 પર આશા છોડો જોઈમ કે', છે ખાવા હજી ઘરમાં ધાન;
 સ્વાદ પડયો સાલ્લીસુખડીમાં, મદદલિધેનટકે અભિમાન. ૨૨

પદ્માના યોગળ વિષે.

૫૬.

“પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે ક્યમ થાય” — એ રાગ૦

ક્યમ ના મદદ કરો પદ્મામાં?

ક્યમ ખુશી નજર કરો પદ્મામાં?

ક્યમ પ્રેરો આ પદ્મલામાં, ‘ફરિજરના ખોગલામાં’ — ક્યમ. ૧૬૬.

પરા પુવંચી બાંધ્યું પદ્મું, પછિથી પોષણ થાવા;

નફા પછી નુકશાન ગણેલું, દિધું સ્ત્રીને ધન ખાતા — ક્યમ. ૧

સદા રહે સૌભાગ્ય ખુશી સહુ, આજણ પહેરે ભામા;

બીડ પડ્યે ખુડા કરિ ધન લે, પરણાવે તન શામા — ક્યમ. ૨

કંથ કમાણી ઉદર ભરે પણ. નડે ખરચ જો આબુ;

તેમને પહેરાવવા ઓઠાડવામાં, બણાવવામાં અને પુત્રીને
 માટે વધારેમાં મ્હાંમેરાં મ્હોસાળાં કરવામાં તેમજ ઝીઆ-
 વણું કરવામાં અને તેનાં છોકરાં સુધીને માટે ખરચ ક-
 રવામાં વિના અડચણે નભે છે ત્યારે સાલ્લી સુખડી લીધા
 વિના શું નહિં ચાલે = એટલા રૂપિયા જે લેવા આપવા સ-
 રખા છે તેટલા નહિં થયોતો અટકી પડશે. ?

૧ હલ્લામાં = કામ કાજમાં. ૨ મલ્લામાં = પૈસાભેગા
 કરવાની પેટીમાં અથવા અસુક કામમાં.

૩ તન = છોકરો. (બીડ હોય તો પોતાના પદ્મા તડે પણ

માલ ખતાવે મહિલા^૧ મનથી. કરે સંધીને કાબુ—ક્યમ. ૩
 સાંધવારીમાં સાત સેંદનું. થતી વ્યવસ્થા સારી;
 તાત બાતની મદદે વધતું, નહોતી બુદ્ધી વિકારી—ક્યમ. ૪
 ખરચ નીતિનું સુખ હતું તેથી. અમી આંખમાં ઝાઝી;
 હરકત વખતે હીંમત મળતી, સ્તેહિ સુખમાં રાજી—ક્યમ. ૫
 માત^૨ પુત્રિને મદદ આપતી. બાધ બંધુ પરણાવે;
 બંધુ પુત્રને કાકા સુખદે, બહેન^૩ બહેન ચિત લાવે—ક્યમ. ૬
 ભીંડાય બાણો દુખ મન લાવી, માત^૨ બંધુ દુખ ટાળે;
 સગપણનું અભિમાન ગયું એ, બહુ^૪ જો ન ચઢેગાળે—ક્યમ. ૭
 હતો ટેક નબૂં આજ સુધી છે, સગપણ સાચું દૂરયું;
 બટકે ભત્રીજા બાણેજો, ધરમાં ખાવા ખૂટયું—ક્યમ. ૮
 મતલબનું સગપણ બંધાયું, શરમ ન આંખ મિચાઇ^૫
 ન કામની કામની કંથ^૬ વિણ, મણે ન ભગની બાધ—ક્યમ. ૯
 પાછ મણે નહીં પતી છતાં તો, પોષણનું શું કે'વું;
 જોઈયર દુશ્મનયધ બેસે, સાસુ દાસિ યધ રે'વું—ક્યમ. ૧૦

પુત્રને પરણાવે. ૧ સ્ત્રી.

૨ પુત્રીની ભીંડ વખતે માતા બનતી મદદ આપતી અને એક બાધ પોતાની ખાતગી કમાઈમાંથી પણ બીજને પરણાવતો.

૩ એક બહેન નિર્ધન હોય અને બીજી સારી હાલતમાં હોયતો પોતાની બહેનને મદદ કરતી હતી.

૪ માત બંધુ=માનો બાધ (મામો)

૫ આંખ મીચાઇ=મરી ગયા પછી પાછળનાંની શર-
 મ જરા પણ ન અડે.

૬ સાસરામાં જ્યાં સુધી પતિ હોય ત્યાં સુધીજ સાસુ વજેરે સગાં તેમજ પિયરમાં પણ જ્યાં સુધી માખાપ હોય ત્યાં સુધીજ દીકરીને સુખ.

માત તાત સુધિ સુખ હોકરીને, સસરા તાણે સ્ત્રીને^૧
 પિતા ઘેર પહલું પરવાર્યું, વિધવા રહે રહીને—ક્યમ. ૧૧
 સુણી અરજ સ્ત્રીની હરજીએ, થયું ખારસેં પહલું;^૨
 નથી વ્યવસ્થા પહલે પોગળ, સુખ ક્યમ કરિ રે'ચલું;—ક્યમ. ૧૨
 પિતા પુત્રીને બનતું^૩ આપે, રીત ભાત બહુ જનની;^૪
 પરખીલે પહલું સહુ મળીને, ફિકર યોગ્ય^૫ એધનની—ક્યમ. ૧૩
 અસલ માગતા અલંકારને, રીત રોકડી મૂકે;
 આજનિયમ ના રહ્યા ખુશી સમ. કરવાનું પણ ચૂકે—ક્યમ. ૧૪
 ધસી કાઢવું ગુણને માટે, બાળ લમ કરિ દેહે;
 કડાં કંઠિ લાયક નથિ ધારી, રોકડ પહલું લેછે—ક્યમ. ૧૫
 વધે વ્યાજને વય પણ વધતાં, થાય હીમની માળા;
 રૂઢી રીત તે રસાતળે^૬ ગઈ, બેઠી રે'છે બાળા—ક્યમ. ૧૬
 ખાર^૭ વરસની પરણે બાળા, બાપ ખારસેં પરખે,
 પિતાકરજમાં પહલુ આપી, ફીકર મટયાથી હરખે—ક્યમ. ૧૭
 પાદરમાં પાધર કરિ બેસે, ગણે^૮ મોહીનું નામું;
 પહલામાંથી ઝટ પરખાવે, જીએન પુત્રી સામું—ક્યમ. ૧૮

૧ વિધવા સ્ત્રીને માટે સસરાને વખતે મનમાં લાગે પણ તે સ્ત્રીને વશ હોય=તેનું ચલણ ન હોય એટલે શું કરે!

૨ ચલું=હંમેશાં.

૩ કન્યાદાનમાં શક્તિ પ્રમાણે ધરેણું આપે.

૪ સગાં સખંધી તરફથી વર કન્યાને આંદલા તરીકે અપાય છે એ વગેરે. (પરભાર્યું મળે છે તે.)

૫ એ બધા પૈસાની સંભાળ રાખવી એ યોગ્ય છે.

૬ પાતાળમાં પેઠી=જતી રહી.

૭ ધરેણું પહેરે એવડી મોટી પુત્રી પરણે તો પણ પોતાની બીડને લીધે પિતા રોકડાજ રૂપીઆ લેછે. (એમાં એક મતલબ તો હાલ ચાલતું કામની કળે અને થોડું ધણું વ્યાજ પણ દીકરીને મળે.) ૮ પહલાના રોકડા રૂપીઆ

ભીડ પડે ત્યાં ભાનન આવે, અલગ મુકામ ન પહેલા;
 પડીરીતપછી વ્યાજ દીધાની, નમળેજુરે બહેલા—ક્રમ ૦ ૧૯
 વણીક વ્યાજથી જમે માંડવા, કસર^૧ પિતાને બહાલી;
 દીઠા કંઈ બહેપાર કરતા, બહાણ બનાવ્યો ઠાલી—ક્રમ ૦ ૨૦
 પિતા પોતીકી પુછ વધવા, પેટ ભરી નવ ખાયે;
 પુત્રી પદ્મું ગણી પરાયું, વધવા નકરે રહાયે—ક્રમ ૦ ૨૧
 ઘટિ આવકને વધી કુલાશો, અધર્મ એણે આવે;
 પાપ બુદ્ધિ પદ્ધતિમાં પેઠી, જોઈમ ગાઈ બતાવે—ક્રમ ૦ ૨૨

પદ્ધતિ અવ્યવસ્થાથી અરજી

૫૬.

“નાથ કેસે ગજકો બાંધ છોડાયો”——એ રાગ

અરજ એક નાગર નરને ઉચ્ચારી;
 મુદ્રો એકસ પદ્મું વિચારી————અરજ ૦ ટેક ૦
 આવક એછી થઈ નીતિ નાહી, કલમ સુખદ તે રિસાઈ;
 ભારી થયોપગ^૨ ઘેરરહ્યાથી, રગવાજતાં આવોવાઈ—અરજ ૦ ૧
 વસ્તી વધી કીધો હરકત ખરચે, ઠામ મુક્યા તેમ ભારી;

લીધા હોય તેમાંથી ભણી રીતે ધી ગોળનું નામુ ચુકવે અને
 બાકીના પોતાના કરજમાં પણ આપે પછી પોતે જેમ જેમે
 માંડ્યા હોય તેમ થોડું ઘણું વ્યાજ બાંધી આપે.

૧ કસર=નફા (નાણાવટીને ત્યાં બાર આના વ્યાજ ભરે
 અને પદ્ધતિના ચાર આના આપે એ વચે આઠ આનાનો
 નફો રહેતો) તો પિતા પોતેજ લેછે. (એમ નહીંકે આઠ આ-
 ના રહ્યા તેમાંથી અડધુતો આપે) ૨ ચાકરીમાંથી પ-
 રવારી બેઠા પછી અથવા ઘણા વખત સુધી ઘેર બેસી ર-
 હ્યાથી પછી કમાવા જવાને પગ ભારે થાયછે અને આવ્યું
 ખરચતો કાઢવું પડે ત્યારે સર્વત્ર ઘર અને ખેતર મુકવાની

તોયકરજકરજામે કરેથી, બોલમૂઠા કહેનારી—અરજ ૨
 પરણાવવાં પડે પુત્રને પુત્રી, પદ્મે પતે લિધું ધારી;
 ઉદ્ધવા^૧વરોપુંજીપુત્રીનીઆવ્યે,યદ્યદુઃખીભાયભિચારી-અ ૩
 રામ ગણ્યા ચાર રામ અપાવે. નહિતો બોલ્યા રામભાઈ;
 પાળકઆગળ પાળકઅગશું, પુત્રીપિતાયી દબાઈ—અરજ ૪
 બહેવાઈથી નવ વાત વઘાયજ, રૂઢી કરેછે મનાઈ;
 પહોચે નહીં હકસ્ત્રીપતિ કેરો, ભોર મુકેભણે ભાઈ—અરજ ૫
 ગણુવેા પડે ગુણુ પાડ પિતાનો. તરજ આય તાતતે તાજ;
 પાછળનું પડયું પુત્રીઓ પામે. કેમ રહે પ્રભુ રાજ—અરજ ૬
 સધવા સ્ત્રીને હજી સુખની આશા, વિધવા રહે ઓશિયાળી;
 પૂછેનહીં ધર્યુંક્યાંમુજપલ્લુ, મનમાંશમેમનઆળી—અરજ ૭
^૧વરકે વધૂ એક જીંદગી જાતાં, ચોખ્ખું રહે નહીં નામું;

નજર કરેછે. ૧ કરાવરા અને દક્ષણા વગેરે લાગતોને લીધે. ૨ ખેડેનના પદ્માથી ધણાએ ભાઈ પરણ્યાછે.

* રામ=દોકડા (ચાર આના વ્યાજ તે પણ રામજી અપાવેતો અપાય નહીંતો જે અને તે ખરું) ૩ બહેવાઈથી=પુત્રીનો સસરો સાસુ વગેરેથી તો વ્યાજ શું આપે છે અને રૂપીઆની શી વ્યવસ્થા કરી છે તે વહુને કે તેનાં માત પિતાને પુછાયજ નહીં (દીકરી જીવે છે ત્યાં સુધી સાસરીઆં નો શો હક છે.) ૪ તર=સત્વ ' નફો વગેરે) તો ધાલ મેલ કરી રૂપીઆ ફેરવતા હોય કે કરજમાં સાંપતો હોય તે પિતાજ નફાનોતો ધણી.

૫ પતિ ન હોયતો તેના ઉદર પોષણની પદ્માની રકમ ફરી એટલે સ્ત્રીના આપે શી વ્યવસ્થા કરી તે પુછાયજ નહીં અને સ્ત્રીનો કાળ થાયતો તેને પલ્લુ પાછું સાંપવામાં પુત્રીના પિતાના પણ લોચા હોય (નામું ઠામું ચોખ્ખું ન હોય) એટલુંજ નહીં પણ ખરી રીતે ઉપજાવેલી વ્યાજ સાથે રકમ ગણીને ભાગ્યેજ સાંપે. (મતલબકે સ્ત્રી પુરૂષ માંથી એક મરણ પામે ત્યારે પદ્માનુતો પોગળજ)

'પુત્રીપિતાકહેવ્યાજનઆવ્યું.સાચવવું'પડ્યું'સામું'—અરજ. ૮
 બાળકી બેઠે નહોય વ્યવસ્થા. પાછળ વાતજ શાની;
 સાંભળીએબાઈજ્ઞેનનીઆગત, ચેત્યાવિના થાપહાની—અ. ૯
 ડોળ કિધે દુખ આ નિપજ્યુછે, લઈને અપાય ન તેવું;
 કાપ કસરને પ્રપંચ કરીને, આપવું તેમજે જેવું—અ. ૧૦
 પહેલું સરસ પણ રસના રહે કંઈ, વાપરવું નવ પદ્મું;
 શ્રેષ્ઠ રીતતો રે'વું' અલગએ, ચઢતી ચહો જન ચડ્યું—અ. ૧૧
 નાણાવટી પડે નરમ કદી કહી, નાણાવટી આપ થાઓ;
 કરજટળ્યે એકબહુ પ્રિયજાગે. વણીકંધરે ક્યમજાઓ—અ. ૧૨
 સાચું છુપાવવું પાડ ચઢાવી, મતલબમાં જન મેજા;
 ન્યુનઅધીકરચળઆખહુસુણિયું,જ્યાંનરકરજેકુબેજા—અ. ૧૩
 પંથ સુજે નહીં આપદ આવ્યે, ગફલત કાંઈ ન કરવી;
 જાંત તણો વ્યવહાર વિચારી. વ્યાજ રકમ હીકંધરવી—અ. ૧૪
 પરભાર્યા જન ન્યાલ કરીને. પુત્રી તણું ધન આવું;
 એજ અધર્મનથી કંઈ ઓછો.મેલ હોય શીદ સ્થાવું—અ. ૧૫

૧ દીકરીનો બાપ એવે વખતે વ્યાજનો શાનું બતાવે
 પણ સાચવ્યાનોજ પાડ ચઢાવે તે જુદો. ૨ નાણાવટી
 ભાગે ત્યારે સમુજગા જાય તેથી ચાર આના ધરનું વ્યાજ
 શું ખોટું એમ કહેવામાં આવે તેનો જવાબકે તમારે ધર
 ખેતર મુકીને વધારે વ્યાજ લાવવા પડે તેથી તમે નફામાં
 થોડું પુત્રીને આપો તેમાં એ શું ખોટું? તમે સેવીંગ એકમાં
 અને શાહુકારને ત્યાં વ્યાજ કેમ મુકોછો? (આથીતો હા-
 થીના દાંત જેવુંજ જણાય

૩ જ્યારે પ્રથમથીજ તાણા તાણુને લીધે પદ્માના રૂપીઆ
 ધરમાં લેવાનો ધરાદો હોય ત્યારે અથવા પાછળથી કાંઈ
 ગફલત થવાનો સંભવ હોય ત્યારે તેવો કારભારજ શા મા-
 ટે કરવો જોઈએ.

(૧૩૦)

સંપ રહે નહીં સ્નેહ સખધે. ડાહ્યા જનો 'શીખ દેછે;
કોણુ શ્રીમંત જમે ધરમાંડે, એ પળપર ધર રે'છે-અ. ૧૬
સાસરીયે ન અપાય પ્રથમથી. હોય ખરચ મજીયાર;
એ રીતમાંનથી વાદવિવાદે, ઉલટું ઉચરવું ન મ્હાર-અ. ૧૭
એક હસ્ત પિતુનો ભુલ ભાસે. એ થકી થાય ન બીજું;
અધીક બહુ નામ વર વધુ કેરૂં મારણે જન ત્રીજું-અ. ૧૮
અન્ય જ્ઞાતિનું ઓઠું જુઓ જન, પોગળ પદ્મે ન ભાષ;
મદદ મજેઝહેમના સુખ જાણું બિગડે નહીં એકપાષ-અ. ૧૯
આપ ગરજ થકી આપવું લેવું, પરની પીડા કોણુ જાણું;
મતલબમાં મન ગમતુ કરાયે, મોજ પ્રપંચી નમાણું-અ. ૨૦
બાળલગ્ન થકી રોકડ પદ્મું, મૂળ વિચાર વસેણો;
કીધું મતુ ગમી વાત સહને, અંતર અર્થ ઠસેણો-અ. ૨૧

૧ ડાહ્યા માણસો તો એમજ કહે છે કે દેવનો અને દીકરીનો પૈસો હાથમાં લેવોજ નહીં અને સ્નેહી સંબંધી સાથે એવો વ્યવહારજ ન રાખવો જોના સંબંધમાં કહ્યું છે કે:...

ज्याहैं अपनी प्रीत अरु बैठनको विश्राम;

तासुं कबु न कीजिये, लेन देन को ठाम. १

૨ સાસરે બધું બેગું ચાલતું હોય તેથી આવતા કોઈ ખરચમાં આપી દેવાના કરને લીધે દીકરીના સસરાને પદ્મું ન સાંપાય એ વાત ઠીક છે (દીયેર પરણે કે નણુંદના લગ્નની ધામ ધુમમાં વરે અને પોતાના અપ વખતે ન મળવાથી હરકત આવી પડે તેથી સ્ત્રી ધન એ મજીયારામાં ન સાંપવાનો મત એકંદરે ખોટો નથી) પણ એકલા પિતાનેજ કાર-બાર કરવા દેવો એ પણ આવા ઘાલ મેલના દાખલા જેતાં નીતિ વિરુદ્ધ છે તેથી સારો રસ્તો તો એ છે કે વર કન્યાના નામથી રોકડા રૂપૈયા હોયતો અમુક ઠેકાણે જમે મુકાય અને મારફત બન્ને બહેવાઈની રહેકે પછી કોઈ પણ વખતે પૈસાને હરકત પહોચે નહીં (બીજી ન્યાતોમાં આવુંજ છે).

જગરીય પિતા બહું લેવું ધરેણું, બહેમ જો અંતર આવે;
 ઠામ છે ઠીક નગદ હોય ત્યારે, પણ પિતૃને શ્રમ ફાવે-અ. ૨૨
 સુધરી સ્થીતિ હોય પુત્રી પિતાની, ગણિ ગણી રોકડ વાળે;
 સાંથ રુડી સારસુધી નભેજ્યાં, થાય મુડી અલ્પ કાળે-અ. ૨૩
 ચીંતા ધરી નીજ બાળકી માટે, શ્રમ જો કરે સહ થાય;
 સુખદુખ કારણ માતપિતાછે, ન નભેબીજનો ઉપાય-અ. ૨૪
 સુર વિચાર કરો સહુ મળીને, ચોકસ ચાલ ઠરાવો;
 પદ્મ વધે કારભાર^૧ ન ચાલે, એવી વ્યવસ્થા કરાવો-અ. ૨૫
 ગુચવણી થકી ગાંડુ કરે જન, સાંભળી રીત નિહાળી;
 બોલકલા સુખ સાર સહના-ઉભરા શકાયા ન ખાળી-અ. ૨૬
 ક્યાંથી^૨ વતન હોય સર્વને સરખું, વિધવા દુખી હોય તોયે;
 પોષણ થાયશું કો' નવિસંદે, સુખજોપુંજ કંઈહોયે-અ. ૨૭
 સૂતાં ઉઠી સહુ સાર^૩ ચહે પણ, ધાર્યું ધણીનું થવાનું;
 દુખનેસમે કાંઈહોય દિલાસો, દિવસો ઘટે સુખશાનું-અ. ૨૮
 સ્ત્રી સુખ સાર વધૂ જીભ કીધી, કથન કથ્યું લાભ કારી;

૪ કન્યાનાં માઆપ કરજદાર હોયતો ધરેણું આપવું સા-
 ર છે અને રોકડા આપવા પડે એવુંજ હોયતો ખેતર લેવા-
 માં લાભ છે પણ પુત્રીનો દૈવયોગે કાળ થાય ત્યારેતો પિતા
 પૈસાદાર હોય તોજ ખેતર રાખીને પદ્મું પાછુ આપી શકે.

૧ કારભાર=લાલમેલ (સ્વાર્થની ખટપટ)

૨ બધા નાગરોને સરખું વતન ક્યાંથી હોય અથવા બ-
 ધાએ વતનદાર ક્યાંથી હોય કે અદળક આવકને લીધે વિધ-
 વા સુખે દહાડા કાઢે ને તેમ હોય છે તોપણ વિધવાને કાણુ
 સુખ દેછે? (ક્યાં પુરં ખરચ આપેછે જ્યારે આવી રીતે વત-
 નદારથીજ સુખ મળતુ નથી ત્યારે નવીસંદાનો તો શો ભ-
 રંસો? અને તેથીજ પ્રથમથી પક્ષાની ચોકસાઈ કરવી કે
 વિધવા બીચારી અથડાય નહીં.

૩ સુખતો શું છે પણ દિવસ કાઢે

(૧૩૨)

બુદ્ધિપ્રમાણે બ્રહ્મનું ગણાવેલું, રીઝો ખીજોતરનારી—અ. ૨૯
 ગાયું ન ગાય ન દેખ કરી કંઈ, કર્મી મળે ન વિકારી;
 દોષ તથાપિ જણાવકે' જેઠમ, ભાવથી લેશે સુધારી—અ. ૩૦

દેશાટન વિષે.

લાવણી.

“સત સંગ સખનકો સાર સુનો ગુનિ જન” —એ રાગ
 દેશાટન ચઢતી ચિન્હ સત્ય એ વાણિ, સત્ય એ વાણી;
 કરિ રહો ન એકજ ઠામ, લાભને જાણીજી ————ટેક૦

દેશાટન નાગર ધર્મ અપાવે જ્ઞાન,

દેશાટનથી મેળવ્યું મળે છે માન;

દેશાટનથીજ પમાય ખાનને ખાન,

દેશાટન કરવા રાખો નાગર ધ્યાન,

દેશાટન ફળ સુખકારી, સુખકારી;

અહો વીર દેશાટન રાખો જ્યારી, સહુ જ્યારી;

દેશાટન રાખે મશે નામ એ ધાણી ————કરિ૦ ૧

દેશાટનની કંઈ નાગરને ન નવાઈ,

કીર્તિ કવિ મુખે દેશાટને ગવાઈ;

શુભ અમલ સાંપડ્યા, આવ્યાં લક્ષ્મી^૧આઈ,

પરદેશ વસીને રહ્યા કલમને સ્થાઈ,^૨

કરો સુખાગીરી, સરદારી, સરદારી;

સુણો સર્વ છડોઢાઈ^૩ નેકી પોકારી, પોકારી;

કંઈ થયા દીવાનો મુનસી બુદ્ધિ શાણી ————કરિ૦ ૨

દેશાટનથી વશ ઝાં પ્રજાને રાજ.

મળિ હીંમત^૧ તેણે દેશ અપાવ્યા ઝાઝા;
 કરી કદર પાદશાહે કરી દીધા તાબ,
 રહી વતન જમીન સાંપડયે શાંતિમાં માઝા;
 જે વતન આપણી પાસે, છે પાસે;
 મુખે ખાઓ એ દેશાટન ફળ ભાસે, ફળ ભાસે;
 જે ફરે તે ચરે ફળી વડોલને કા'ણી^૨ ———— ઠરિં ૩
 દેશાટનનો નથિ લાભ શાંતિ આ લેતી,
 સહુ નાગર કાયર બન્યા ન ચાલ્યા ખેતી;
 ના નિકળ્યા ધરથી બહાર લુટાવો ફળેતી,^૩
 દેશાટન વિણ કરિ ઘેર ન સૂઝે ખેતી;
 ઠરિં રહે ન ખેતી ભાઈ, નહિ ભાઈ;
 મળે ચીજ વાવવા નવિન ફળદાઈ, ફળદાઈ;
 દેશાટન સહુમાં ઐષ્ટ જીઓને નાણી ———— ઠરિં ૪
 દેશાટનથી આ હાલ સઘ સુધરશે,
 નથિ ફિકર પછી જે કરા વરામાં વરશે;

૧ હામ (દેશાટનથી હીંમત મળી=પરદેશ ફરવામાં પડતી હરકતોથી -દૃઢ્ય કઠણ થયું તેમજ પરદેશના રિવાજો જોવાથી ચાલાકી આવવાથી તેવાં કામ માથે લેવાની સુઝ પડી અને તેથી એકંદરે રાજકાજમાં ભાગ લેઈ આગેવાની થી દેશની આબાદી કરી તેમજ પર મુલક તાબે કરી રાજ ને સાંપાને માન મેળવ્યું અને સુખી થયા.)

૨ કહેવત. (" ફરે તે ચરે અને બાંધ્યું ભૂખે મરે" એ જે કહેવત ચાલે છે તે).

૩ લાજ લેવડાવી (નાગરો દેશાટન કરીને વતન સંપાદન કરતા તેમજ યશ મેળવતા એ બધું હાલના થનારાએ બાળુ પર રાખ્યું તેથી હમેશનો જામેલો યશ ખોવાથી બીજા લોકો પાસે ફળેતી કરાવી=તેમનો સમય બીજાને ફળ્યો તેથી મ્હોટાઈ છીનવી શનારાએ લાજ લીધી.

પછિ ખાર ચૌદ પંદરમાં નહિં કો ૧૨શે,
નહીં રહે અદ્ય મતિ નડાવ શાનો કરશે?

પછિ મળશે ગુણ બહુ સારા, બહુ સારા;
સ્નેહ, ધૈર્ય, હિંમત શૂર સુખ કરનારા, કરનારા;
વળિ મળે દામને ઠામ હોયજો પાણી^૧—————ઠરિ૦ ૫

પેસોછો ધર કૂકડી^૨ થઇને ધરમાં,
વેઠો છો ખેત્ર તાણુ ન પૈસો કરમાં;^૩
બહુ મમે લેવિ મ્હોટાઇ તોય નાગરમાં,
નીજ વતન વેચિને પુત્ર ગણાવો વરમાં;
કંઇ આપ કમાઇ ન કીધી, નવ કીધી;
પુરા કર્યા દિવસો ને પુર્વજ રિદ્ધિ, સહુ રિદ્ધિ;
નીજ પુત્રપાતનથી મોજ કદી નવ માણી—————ઠરિ૦ ૬

કો' વતન મેળવે કોણુ કોણુ મેળવશે?
બળ ક્યાં છે પુર્વજ^૪ ભેગું કંઇ મેળવશે;
નહિં મુકી^૫ ખાયતો બહુ, વતન કેળવશે;
સુઝતુ નથી દરની^૬ માટી દરમાં મળશે,

૧ પાણી=મરદાઈ. (આ માણસનામાં તો પાણી નથી એમ કહેવાય છે તે ઉપરથી) ૨ ધર કુકડી=ધરમાં પૈસી રહેવું તે (જેમ જળકુકડી જળમાં રહે છે તેમ)

૩ કરમાં=હાથમાં (હાથમાં પૈસો ન હોયને ખરચતો કરવું પડે તેથી દુઃખતો વેઠો છો) ૪ પુર્વજની પેદાશ ભેગું મેળવવાનું બળ પણ ક્યાં છે અથવા બીજાને અર્થ એ છે કે બહુ થશેતો પુર્વજ ભેગું કાંઇક મેળવશે પણ બીજાનું બળ=નવું પેદા કરવાનું બળ ક્યાં. ૫ આજના વખતમાં તો વતન મુકી નહીં ખાય અને તેને કેળવશે તોજ બહુ છે.

૬ “દરની માટી દરમાં મળશે” એ કહેવત પ્રમાણે થશે એટલે કે થોડું જે કાંઈ પોતાની પાસે હશે તેમાંજ રમત રમ્યા કરશે. (દાખલા તરીકે વીંટી ભગાવીને કહુ મઢાવે ને

કંઘ છે ત્યાં લગી નહિં સૂઝે, નહિં સૂઝે;
 દળદરનો સંતાપ કદી નહિં ખૂઝે, નહિં ખૂઝે;
 ચેતાય પ્રથમથી જય ન કાંધ કમાણી—ઠરિં ૭

દેશાટન કીધું નહીં, નહીં તે નાગર,
 ના ખુબી જગતની જોધ, માત્ર સેવ્યું ધર,
 ખુદ્દિ ના ખીલી તો શાના મતિ સાગર,

નર શ્રીમંત છે તો બલે, જાણિ ભરિ ગાગર;
 નર તેજ યયું અહીં નામ, કામ ધુળ ધાણી—ઠરિં ૮

લંકાને લીધી દેશાટનથી રામે,
 તુર્કિયો અન્યા નૃપ દેશાટનની હામે,
 ધન મળ્યું શિકંદરને દેશાટન હામે,
 નવિ દુનિયાં નિકળી કાલંબસને નામે,

ભૂપતિ અન્યા ધંત્રેજો, ધંત્રેજો,
 જ્ઞાતિ બાધ આ દૃષ્ટાંતો મન લેજો, મન લેજો;
 સુખ સાધન આ છે ગુણ ન શકાય વખાણી—ઠરિં ૯

અનુભવ લેવાને નાગર વિદેશ ચાલો,
 ના વખત ગાળશે ઐરાં સામે ઠાલો,
 ક્યમ કરી રહ્યા છો ધરનો ખૂણો બહાલો?
 ધર છોડી કીર્તિ જર સાડું ચિત્ત કંઘ ધાલો;

વડનગરા જ્ઞાતિ દિપાવો, દિપાવો;
 કહો દીન જેઠમ હ્યો કીર્તિ લહાવો એ લહાવો;
 એઠે ખાધાથી મિલકત અધી વેચાણી—ઠરિં ૧૦

કડાની ચીપ ગળાવીને વળી કંઠી ગાંઠવાના તાર ખેંચાવે
 પણ નવું લાવવાની શક્તિ ન હોય.)

૧ “આધી રોટી ખાયગે ઓર બકરીયાં ચરાયગે” એવું
 છે=જરા આધાર છે ત્યાં સુધી પરદેશ જવાનું સુઝશે નહીં.

૩૬ સુધારવાની શિક્ષા.

૫૬.

રાગ-વિવેક વણઝારાનો.

- સ્મરણ કરી ધૃષ્ટ દેવનું, વીર નાગરરે;
 નમિને કહું એ હિત બોલ, તરો દુઃખ સાગરરે.
 દ્રેષ કરો મુણિને રખે વિર નાગરરે;
 બલી ભુંડી તણો કરી તોલ, તરો દુઃખ સાગરરે. ૧
- ધમ્મજ થઈ ક્ષતકેશની, વિર નાગરરે;
 પ્રેરણા થઈ શક્તિની આજ, તરો દુઃખ સાગરરે.
 દીધી મતિ અંથ ગુંથવા, વિર નાગરરે;
 રે'વા નાગર કુળની લાજ, તરો દુઃખ સાગરરે. ૨
- બાંધી પદો શિખ મેં દીધી, વિર નાગરરે;
 રીત દીધી બતાવી સહેલ, તરો દુઃખ સાગરરે.
 આ વધૂ વિનંતી છે ફરી, વિર નાગરરે;
 કરો કોઈ હવે નર પહેલ, તરો દુઃખ સાગરરે. ૩
- ૩૬ બતાવું સુધારવા. વિર નાગરરે;
 એકવાર મળો સહુ ન્યાત, તરો દુઃખ સાગરરે.
 બાંધો નિબંધ વિચારીને. વિર નાગરરે;
 થાઓ જોઈ વિશેષ પ્રખ્યાત, તરો દુઃખ સાગરરે ૪
- પહેલું ગુઓની વિવાહમાં, વિર નાગરરે;
 વડી કન્યા શું ન કરો વિવાહ, તરો દુઃખ સાગરરે.
 ફેર ઉત્તમ દશ વર્ષનો, વિર નાગરરે;
 વર સોધો ગુણી ઠીક રાહ, તરો દુઃખ સાગરરે. ૫
- વરથી^૧ મળે ધર વર ગુઓ. વિર નાગરરે;

૧ વર હશે તો ધર થશે=ધર બંધાશે અથવા વરમાં

મૂઠ ખોશે વતન^૧ વિણ જ્ઞાન, તરો દુઃખ સાગરરે.
 મ્હોશો નહીં જોઈ માળને, વિર નાગરરે;
 કુંળ ઉપર રાખો ન ધ્યાન. તરો દુઃખ સાગરરે. ૬
 મેળ નથી રહ્યો હાલમાં, વિર નાગરરે,
 કરે કુલિન ધનનો ઉચાટ,^૨ તરો દુઃખ સાગરરે.
 સમજી^૩ ધૂમે છે ઘેલાઈથી, વિર નાગરરે;
 કરે વિવાહનો રઘવાટ, તરો દુઃખ સાગરરે. ૭
 રે'શે જતાં વરને ઘરે, વિર નાગરરે;
 એવું ધારી દીપે અંપ લાય. તરો દુઃખ સાગરરે.
 પાછળ પસ્તાવું* પડે. વિર નાગરરે;
 ફેક હાથે વિવાહને થાય, તરો દુઃખ સાગરરે. ૮
 સમજી કીધામાંજ સૂખછે, વિર નાગરરે.

થી ઘર પેદા થશે એવું લોકો જે કહે છે અથવા કહેવ
 તછે તે. (પાંચ, અને દશ એટલો ફેરતો જોવોજ અને
 તોજ વરથી ઘર થાય)

૧ અણસમજી સ્ત્રી પુરૂષો એમ ધારે છે કે મુઠી બાજરી
 હશે એટલે કે વતન હશે તો ઘેર બેઠે ખાશે અને વખતે
 સમજણ આછી હશે તો પણ ઠીકજ છે; આ બોલવું બુલ
 બરેલું છે કારણ નોકરી ન કરનાર વતનદારને પણ કુંળવ-
 લીની ધણી જરૂર છે. ૨ કુલિન કહેવાતા માણસો પૈસા
 વિના હમ્મશાં શિકરમાં રહે છે. ૩ સારૂ ઘર અને વર
 જતું રહેશે=તેને બીજો કોઈ કન્યા દેશે એ વિચારે સમજી
 માણસો પણ દુખનો વિચાર ન કરતાં પતંગ દીવે અંપલા-
 ય તેમ અંપલાય છે.

* વિવાહ કોઈ કારણથી ફેક થાય અગર ચાલ પ્રમાણે
 ફેર બદલી થાય અને તેમાં અડચણ આવી પડેતો વિવાહ
 નક્કી થયા પછી વિમાસવું પડે માટે સારો રસ્તોતો એજ
 છેકે વર કન્યા મ્હોટી વયનાં થયા પછી પાંચકે દશ વર્ષનો

ફેર બદલિ કે થાય નફાક, તરો દુઃખ સાગરરે.
 ધર ભલું જોઈ મરી પડે, વિર નાગરરે:
 મ્હોટી કન્યા કબૂલેછે લોક, તરો દુઃખ સાગરરે ૯
 મેલ પ્રથમ થકી ચિત્તમાં, વિર નાગરરે;
 માગે નહાની વડી બદલાય, તરો દુઃખ સાગરરે
 ભાગ્યું શું શાકને ભાળ્યા, વિર નાગરરે?
 આર્થી આપણી હાંસી થાય, તરો દુઃખ સાગરરે. ૧૦
 પહેરી ઓઢી સુખ માણવા, વિર નાગરરે;
 પડી કેવી મ્હોજાણીની રીત તરો દુઃખ સાગરરે.
 કહી કહીને કનડી લીયે. વિર નાગરરે,
 નથિ રેતી બહેવાઈ શું પ્રીત, તરો દુઃખ સાગરરે. ૧૧
 હોળી દીવાળીનાં ઓઢણાં. વિર નાગરરે;

ફેર રાખી વિવાહ કરવો. ૧ અસલી વિચારનાં વિવાહ
 મેળવનાર સામ સામી સ્ત્રી પુરૂષોના મનમાં પ્રથમથીજ ભા-
 ગેલો વિચાર હોયછે એવી રીતેકે કન્યા અગર વર નહાતું
 મ્હોટું લાગશે તો ફેર બદલી કરીશું પણ હાલ ઠેકાણું
 જવા દેવું નહીં. (આથી વખતે એક ખીમ્મને કાવતું ન
 આવવાથી મન ઉંચાં થઈ જાયછે એટલુંજ નહીં પણ
 બોલવાનો વ્યવહાર પણ અંધથાયછે તો આવું ન કરતાં પ્ર-
 થમથીજ સમજાયતો કેવું સાહે?) ૨ શાક ભાળ જો-
 વી ચીજ હોયતો તેનો વખતે બદલો થાય.

૩ પોતાની પુત્રીને ધરેણાં લુગડાં પહેરાવવા માટેજ મ્હો-
 જાણીની રીત પાડેલીછે જે ધણીજ ધીક્કારવા લાયક વધી
 ગયછે અને તે એટલે સુધીકે ગરબુ માણસોને વર કન્યા
 પરણતા સુધી જે કહેતે પુર પાડવું પડેછે. (ગાયરોમાં ફળા
 હાર અને રોકડા રૂપૈયા તેમજ હોળી, દીવાળી અને એ
 વગેરે ટાણા સર કપડાં અને બારે દાગીના શક્તિ હોયકે ન
 હોય તો પણ કન્યા વાળાંના કહેવા પ્રમાણે કરવાં પડેછે
 અને વળી હાંસનુંતો જુદું)

ફળા હાર વધારી બળેવ, તરો દુઃખ સાગરરે.
 હાંસનું હેમ જુદું રહ્યું, વિર નાગરરે;
 પ્રાડી હાથેજ ગરજૂએ ટેવ, તરો દુઃખ સાગરરે. ૧૨
 લગ્ન સમે મેળ શો રહે, વિર નાગરરે;
 મૂકી ખેતર પલ્લુ અપાય, તરો દુઃખ સાગરરે.
 લેનાર લે તેમ આપવું, વિર નાગરરે;
 હાથ જોડીને લાગવું પાય, તરો દુઃખ સાગરરે. ૧૩
 તોરણ આળ્યો પાછો ફરે, વિર નાગરરે;
 રહે લગ્ન સુધી મન બ્હીક, તરો દુઃખ સાગરરે.
 અપલ્લુ પરખશે પ્રેમદા, વિર નાગરરે;
 યશ આપે નકે કદી ઠીક, તરો દુઃખ સાગરરે. ૧૪
 તોળવા જાણવે ખારસે, વિર નાગરરે;

૧ વિવાહ મળ્યા પછી જે કપડાં કે દાગીના આપવામાં આવેછે તેનો હિસાબ લગ્ન વખતે મળતો નથી કેમકે પરચુરણ પૈસા અને કપડાંતો દેખવામાંજ આવવાનાં નહીં અને ભારે ઘરેણું હોય તે ભાગતાં ખોવાતાં સારે ભાગ્યે જો રહ્યું હોય તો પાછું મળે કે જે મળરે ગણાય પણ તેવું તો વરનો પિતા નસીબદાર હોય ત્યારેજ અને.

૨ “ લેનાર લે તેમ આપવું ” એટલે એમ કહેવાનું નથી કે ખાવાને માટે લે તેમ આપવું; પણ પલ્લુ રીવાજ કરતાં પણ વખતે થોડુ ઘણું વધારે આપવું પડેછે.

૩ પલ્લુ પરખવાને માટે સ્ત્રીઓ પાસે બેસેછે તેથી ઘણી વાર તકરાર થાયછે માટે કહેવાનું એમ છેકે એ વખતે પુરુષોએ સમજી લેવું જોઈએ.

૪ અમદાવાદ અને સુરતનો રીવાજ તેમાં વિશેષ કરીને અમદાવાદનો રિવાજ એક સરખો અને બધન કારક નથી તેથી ઉતરતો સુરતનોછે પણ સુરતમાં ગામનાને માટે રીત ઠીક છે અને પરગામીને ખરચ વધારે થાયછે તોપણ ચરોતરમાં જે બધનોછે અને જેથી નાગરો દુખી થાય છે.

ધન કામનીનું કહેવાય, તરો દુઃખ સાગરરે.

ગોરને આપવા સો સવા, વિર નાગરરે

બૂદી દક્ષણા બીજી અપાય, તરો દુઃખ સાગરરે ૧૫

આપવા સુખડીના બસે, વિર નાગરરે;

અર્થ માટે લે પુત્રી પિતાજ, તરો દુઃખ સાગરરે;

વિક્રય બહાલી બહેનએ, વિર નાગરરે

આર પુત્રીયે ભારે ન કાજ, તરો દુઃખ સાગરરે. ૧૬

તે ત્યાં નથી યાતો ઓછોં છે.

૧ ચરોતર એટલે પેટલાદ, મહુધા અને એ પાસે-
ના નાગરોની વસ્તી વાળાં ગામોમાં ગોરને વરવા-
ળા પાસેથી સવાસો રૂપૈયા લેઈને આપેછે અને એ વિના
બીજા પણ પચીસ ત્રીસ રૂપીયા મળેછે જે આપવાના
મૂળનો હેતુ પાર પડતો નથી (આ બધન અમદાવાદ વગે-
રે ઠેકાણે નથી અને આપવાની રીત સહ સ્થાને તો તે
પ્રમાણે ગોર પાસે કામ લેછે. ૨ સાદલાં સુખડીના
સવા ત્રણસેં રૂપીયા કન્યાનો આપ લેછે તેમાં ગોર દક્ષણા-
ના સવાસો રૂપીયા જતાં બાકીના બસેં રૂપીયા રહ્યા તે
પોતાના અર્થમાં વપરાયછે અને ગોરના સવાસોમાંથી પણ
કેટલા એક દક્ષણા અને બીજા અબાગના રૂપૈયા મળરે
લેવામાં આવેછે પણ ટુંકામાકે ગોરને એટલી મહોટી રકમ
આપવાનો હેતુ એજકે યજમાનને લગ્ન સંબંધી કામ કાજ
થઈ રહેતાં સુધી કાંઈ પણ જાણવું પડે નહીં અને રસોઈનું
તથા પીરસવાનું અને બીજું શીકર મટવા જેવું કાન કાજ
પોતાના ઉપરી પણાથી ગોરજ ચલાવીલે; પરંતુ આજેતો
સાપ ગયાને લિસોટા રહ્યા જેવુંછે તેથી તેમાં સુધારો થવાની
જરૂરછે તેમજ ઉપર કહ્યા તે સાદલાં સુખડીના બસેં રૂપી-
આ પણ લેવાના બધ થઈ જાયતો વધારે સાફછે કારણ
મમેતો થોડી રકમ ગણો તો પણ એ એક જાતનો કન્યા
વિક્રયછે એ બસેં રૂપીઆ ન લેવાયતો તેથી કાંઈ ભાગી પડે
નહીં અને સાધારણ સ્થિતિનો માણસ હોયતો પોતાની શ-

મુઠી^૧ ભરાવવી છે રહી. વિર નાગરરે;
 મુઠી છોડીને છે થઇ પોશ. તરો દુઃખ સાગરરે.
 તે સમે બોલવું બંધ છે, વિર નાગરરે;
 મુખ મલકે રહે નહીં હોશ. તરો દુઃખ સાગરરે. ૧૭
 સોપારીનું^૨ અધૂરું રહ્યું. વિર નાગરરે;
 સામી ચોરીનું કાઢ્યું કરજ. તરો દુઃખ સાગરરે.
 દાપાં બીજાં દુઃખ દે ધણું, વિર નાગરરે;
 જેમ હોય દૈવીધાની કરજ તરો દુઃખ સાગરરે. ૧૮
 ધીમે વધેલું મ્હોસાળું છે, વિર નાગરરે;
 પડે બહેનવી તેમાં રીત. તરો દુઃખ સાગરરે.

કિત પ્રમાણે ખર્ચ કરવું એ સારી વાત છે અને તે બસે રૂપી-
 આ લેવા એ કરતાં વધારે ઠીક છે. એક ન્હાના ગામમાં જ્યાં
 નાગરનાં દસ બાર ઘર હોય અને ત્રણ કન્યા એકજ પિતા
 એકજ વખતે પરણાવતો હોય તો એક હજાર રૂપીઆ સાલ્લી
 મુખડીના આવે જેથી ખરચ જતાં સો બસે પડ્યા પણ રહે
 ત્યારે એક જાતનો વ્યાપાર કહેવાય માટે એ રીવાજ બધાને
 નશા નુકશાનનો સરખોજ છે તે કાઢી નાખવો જોઈએ કે
 આપવા લેવાની હરકત મટે મ્હોંમેરૂ અને મોસાળુ તથા
 હમેશનાં દીકરીને લુગડાં લત્તાં આપવાનું અને ઝીઆયણુ
 વગેરે રીત બાતો કરવાનું મળે છે ત્યારે આ રૂપીઆ લેવા
 ન ઠરાવ્યા હોયતો શું ન મળે? એટલું ખરચ આણું કરવું
 અથવા વધારે મેહેનતથી પૈસા પેદા કરવા પણ જેમાં અ-
 ન્યાય વસતો હોય તે રીત મુકી દેવી એવો મ્હારો મત છે.

૧ પરણી રહ્યા પછી જાનીવાસે જમને કન્યાને એક કો-
 થળીમાં રૂપીઆ બરી મૂકી ભરાવે છે જેની હવે પોશ પણ
 ભરે છે. ૨ ન્યાતમાં સોપારી બહેનવાનો ચાલ છે તેમજ
 કન્યા તરફનાં જે જાની વાસે આવે છે તેમને બોબાથી સો-
 પારી અપાય છે તે અને સામી ચોરીના રૂપીઆ ન્યાત લે છે
 જેનું વિવેચન થઈ ગયું છે.

(૧૪૨)

કરવું તણાઈ પડે બહુ, વિર નાગરરે;
મળે જ્ઞાતિમાં જે થકી જીત, તરો દુઃખ સાગરરે. ૧૯
ભાણેજી હોય એ ચારણે વિર નાગરરે;
નભે છેવટ સુધી ન ટેક, તરો દુઃખ સાગરરે.
મધ્યમ હાલત હોયતો, વિર નાગરરે;
રહે ભાગ્યે રે'વા ધર એક. તરો દુઃખ સાગરરે. ૨૦
એથી ઘટે બંધ બાંધવો. વિર નાગરરે;
પડે આગળ સારો *શ્રીમંત, તરો દુઃખ સાગરરે.
શ્રીમંતને ન ગરીબ કે', વિર નાગરરે;
ઓછું કરવા ધરે સહુ ખંત, તરો દુઃખ સાગરરે. ૨૧

* લક્ષ્મ ગાળામાં અને ખીજી ઘણી ખરી ખાખતમાં બા-
વનમર અને થોડે ભાગે અમદાવાદ તેમજ સુરતના જેવો
શ્રીમંતની પાછળ ચાલવાનો રિવાજ ચરોતરમાં ન હોવાથી
તેમજ નકામો મમત અને ચડસા ચડસી હોવાથી. એકનેજ
મહોટાઈ આપી યાતો તેનેજ તેમ કરવા દેઈ પોતે પોતાની
શક્તિ પ્રમાણે સાલે એમ પણ ન હોવાથી નાગરો નિર્ધન
થતા જાય છે તોપણ સમજતા નથી અને “આપણે શું મહો-
ટા કે શ્રીમંત નથી” એ ખોટો પડતો બોલ્યા ને ગર્વછોડતા
નથી તેથી તેમની સમજ કે મમતા ઉપર નજર ન રાખતાં
હાલત સુધારવાને માટે શ્રીમંતોએ તેવાઓ સારો દાખલો લે
એવી રીતે ચાલવું જોઈએ. કોઈ એમ તકરાર ઉઠાવશે કે
પૈસાદારે શું તેની મરજી પ્રમાણે કરવું અથવા ધધરે આપે
લી સત્તા શું કોઈને માટે ઢાંકી મૂકવી? ના. તેમ કરવાનું
કહેવાની મતલબ નથી પણ જ્યાં સુધી જ્ઞાતિમાં સુધારો
થયો નથી યાતો સોડો સમજ્યા નથી ત્યાં સુધી પોતે આગળ
પડી સુધારો બતાવી અનીતિનું ખરચ ઓછું કરી દેખાડી
આપવાની જરૂર છે; એમ કરવાથી શ્રીમંતોની શ્રીમંતાઈ
જતી નહીં રહે એટલુંજ નહીં પણ તેને કોઈ “ન મળ્યું અ
ગર આતો ગરીબ છે” એમ નહીં કહે શ્રીમંતો કરાવરામાં

ચાલ^૧ મયાદત્ત આદિજે, વિર નાગરરે;
 એથી સ્નેહી સંબંધી જણાય, તરો દુઃખ સાગરરે.
 એમાં નથી વધુ આપદા. વિર નાગરરે;
 એથી હાય ન કાંઈ તણાય. તરો દુઃખ સાગરરે. ૨૨
 પ્હેરામણી પણુ પ્હોચતી, વિર નાગરરે;
 સ્થિતિ યોગ્ય કરે છે સર્વ, તરો દુઃખ સાગરરે.
 અણુ ઘટતું કેમ બોલિયે, વિર નાગરરે;
 પણુ યોગ્ય ન રાખવો ગર્વ, તરો દુઃખ સાગરરે. ૨૩
 લગ્નની બાબત મ્હોટી છે, વિર નાગરરે;
 તેમાં પ્હોચી ન પૂરું શકાય, તરો દુઃખ સાગરરે.
 સૂઆ બધા કેમ થઈ શકે, વિર નાગરરે;
 કહો ક્યાંથી બધાય કમાય, તરો દુઃખ સાગરરે. ૨૪
 અપચીસ શત હોય હાથમાં, વિર નાગરરે;

અને નકામી બાબતમાં પૈસા ખરચી મ્હોટાઈ લેવા ધન્ય છે તે કરતાં મ્હોટાઈ લેવાની અને પરોપકાર કરવાની સાતિમાંજ ધણી બાબતો છે. વધારે પૈસા ખરચવા હોય અને યશના લોભી હોતો વિદ્યાને ઉત્તેજન મળવાની વ્યવસ્થા કરો. ન બહુ શકાય એવી હાલત વાળાને મદદ કરો. મુખાર્થ જેવામાં કે અમદાવાદ જેવામાં જ્યાં કેળવણીનાં સ્થળ છે ત્યાં નાગરોના પુત્રોને બહુવા અનુકુળ પડે માટે બોર્ડીંગ સ્થાપો અને એ આદી શુભ કૃત્યો કરો કે તમારી નામના હમેશ રહેશે.

૧ મયાપિદત્તા એનું “મયાદત” થયું છે એટલે લગ્ન વખતે સગાં સંબંધીએ અને એવી સગાઈ જણાવવાની રીત બાત કરે છે કે જે ધણી હલકી અને સવડ વાળી હોય છે. તે કાઠી નાંખવાનું કથન નથી. (મતલબ એ છે કે જે બોળ રૂપ છે તે બોણું કરો.)

૨ ગામમાં ને ગામમાં બે હજાર અને બાવીસશો

(૧૪૪)

લેઈ જનને હાંસે અવાય, તરો દુઃખ સાગરરે.
 'લાહી લોહીને ઘોડે ચઢી, વિર નાગરરે;
 અંતે દોરીને લોટો ઝડાય, તરો દુઃખ સાગરરે. ૨૫
 નીતિ વિના દિન આથમ્યો, વિર નાગરરે;
 નથી ચોકસ કાંધી રીત, તરો દુઃખ સાગરરે.
 પહેલા દેવા શત ૧ પાંચસે, વિર નાગરરે;
 મળ્યો વિવાહ જ્યાં થઈ પ્રીત, તરો દુઃખ સાગરરે. ૨૬
 કન્યા પિતા બ્યાજ લેઈને, વિર નાગરરે;
 કરે વસ્ત્ર રૂડા અલંકાર, તરો દુઃખ સાગરરે.

અને જન જોડવાની હોયતો અઢી હમ્મર કે એથી પણ વધારે ખરચ થાય છે જેમાં અનીતિના પાંચસે રૂપીઆ છે તો એ અનીતિનો ભાગ નીકળી જાયતો પુત્ર પરણુવવો કાંઈને ભારે પડે નહીં.

૧ સ્ત્રીઓ ગાય છે કે “નાહી ઘોઈને ઘોડે ચઢિયા” તે નાહી ઘોઈને નહીં પણ એ ઠેકાણે ખરું જોતાં “લાહી લોહીને ઘોડે ચઢિયા” એમ કહેવું જોઈએ કારણ પિતાને ચાર પાંચ પુત્રો આવા ખરચથી પરણાવવાના હોય અને પગારતો પંદર કે વીસનો હોય ત્યારે ધરખાર કે વતનદાર હોયતો વતન મુકી ખાઈને પણ પુર ન થતાં અંગ ઉધારે રૂપીઆ કરજે કાઢીને વર ઉઘલાવવાનો હોય એટલે લાહી લોહીનેજ ઘોડે ચઢવાનુંકની? તેમ નકહોને સ્ત્રીઓ ગાયછે તેમ “નાહી ઘોઈને” કહો તોપણ ખરું છે કેમકે આ જેમ નાહી ઘોઈને શરીરે ચોખ્ખા થયા તેમ પણે પણ પુણ પરવારીને મોકળા થયા એટલે એમ પણે એસતું આવે અને પરણ્યા પછી પુત્ર પિતા બન્નેકે પુત્ર નહાનો હોયતો હાલ પિતા અને કરજ વાળી ન રહે માટે પછીથી પુત્ર બન્નેને દોરીને લોટો પરદેશ પૈસા રળવા જવાનેજ ઝાલવાનોકની? ૨ ચરેતરના નાગરો વિવાહ મળ્યા પછીના મહોળણા માટે એમ ઠરાવ કરેકે વિવાહ મળ્યો એટલે પહેલા પાંચસે રૂપીઆ રોકડા લેઈ વર કન્યાના

આવે જ્યારે વર* તોરણે, વિર નાગરરે;

રાખે પાંચસેં ખીજ તયાર, તરો દુઃખ સાગરરે.

૨૭

વસ્ત્ર ગણો આભરણ ગણો. વિર નાગરરે;

પૂરા કરવા મળીને હજાર, તરો દુઃખ સાગરરે.

નામથી સારે વ્યાજે મુકવા અને તેવ્યાજમાંથી કન્યાને સાફ લુગડુકે રીતનું ધરેણું કરવું; આમ કરવાથી વર વાવાળાને દર વર્ષે જે શીકરમાં રહેવું પડે છે તે મટે તેમજ ઓછું વધારે પડે નહીં જેથી આપણે બોલા બોલી થઇને વિવાહ ફેક થાય છે એનો અટકાવ થાય. જ્યારે મહોત્સવ આપવુંજ પડે છે ત્યારેતો આ ચાલ દાખલ થાયતો ઉત્તમ છે મહોત્સવાનો ચાલ સાધારણ સ્થિતિવાળા અને વધારે પુત્રી વાળા પિતાને માટે ઠીક છે ખરો.

* વર જ્યારે તોરણે આવે એટલેકે વર કન્યા જ્યારે પરણે ત્યારે પદ્મા વખતે પેલા આગળના આપેલા રૂપીઆ મજરે ગણીને ખીજ પાંચસેં રૂપીઆ કપડાં ધરેણાંના આપવા; મતલબકે બધા મળીને પદ્માના એક હજાર રૂપીઆ પુરા કરી આપવા અને એટલાં વર્ષમાં જે વ્યાજ ઉપજ્યું હોય અને તેની જે જાણુશો હાલ નજરે પડે એવી થઈ હોય તે હજાર સીવાય આપવી એટલે કન્યાને ઓઢવા પહેરવાને કોઈ પણ રીતે હરકત પડવાની નહીં. વિવાહ મળ્યા પછી આપેલા પાંચસેં રૂપીઆના વ્યાજમાંથી થયેલા હલકા દાગીનાનો હિસાબ કન્યાનો પિતા જતાવે એ વાસ્તવિક છે. આજે નાગર હજુ સુધી એવી નિર્મળ અવસ્થામાં આવી ગયા નથી કે પુત્રીને હમેશ ન્હાનપણનાં પહેરવાનાં કપડાંની વ્યવસ્થા પણ ન કરી શકે યાતો બહેવાઈ પાસે માગીને પહેરાવે અને એટલા માટે વ્યાજમાંથી માત્ર પહેરવા જેવા દાગીના અને વખતે હાથ ન પહોચેતો પંદર વીસનું રેશમી કપડુંજ કરાવવું. પદ્માની રકમ જે એક હજારની ઠરાવી તે ઓછી નથી અને તે પહેરવા ઓઢવાના શોખ કરતાં ખર્ચ જુઓ તો પ્રથમથીજ તેનું અશુભ વિચારીનેજ પાછળ દૈવગતિને માટેજ રાખેલી છે કે વિધવા ઓરતને કાંઈ

ગોર^૧ પચીસલે પ્રીતથી, વિર નાગરરે;
 રસોષ તણે આપણે માર, તરો દુઃખ સાગરરે. ૨૮
 ઘરડે બાંધ્યા હશે સોસવા, વિર નાગરરે;
 સુખી થતા હતા યજમાન, તરો દુઃખ સાગરરે.
 ગોર થયા યજમાનછે, વિર નાગરરે;
 ઘટે આજ ગૃહસ્થનું માન, તરો દુઃખ સાગરરે. ૨૯
 ઘરવટ ગોરની બહુ હતી, વિર નાગરરે;
 રાંધી પિરસી જમાડતો ન્યાત, તરો દુઃખ સાગરરે.
 કામ ગયું દામતો રહ્યું, વિર નાગરરે;
 કુટ્ટી નાખવી આપણી જાત, તરો દુઃખ સાગરરે. ૩૦
 કુંગરપુર^૨ દરબારને, વિર નાગરરે;
 પડે તાબે રહેવું ખચીત, તરો દુઃખ સાગરરે.

આધાર ન હોયતો તે રકમના વ્યાજમાંથી પોતાનું ઉદર પોષણ કરે; નહીંતો આજે દિન ૧૨ દિન સુધારો દાખલ થતો જવાથી ઘરેણાનો શોખ ઓછો થતો જાયતો તો પછી નાહક વધારે બોળે નાખતો એ ઠીક નથી અને હજી સુધી નાગરની વીધવા ભૂખે મરેકે રજાએ એમ બન્યું નથી અને પોતાનું હિત ઇજનાર સગાં સબંધો એવું કરે પણ નહીં.

૧ ગોર પ્રથમના હેતુ પ્રમાણે કાળજીથી કામ માથે રાખી યજમાનને ખુશી કરેતો ઠીકછે નહીંતો પચીસ રૂપૈયાની રકમ આપવી; કેમકે નાગરી ન્યાતમાં બધા ખરચતો દસમો ભાગ જેમ આગળ ખેતીનો દસમો ભાગ રાજ લેતા તેમ રસોષ કરનાર લેછે કે જેકામ ગોરનુંછે સખખ એમાં કાંઈ સુધારો થાયતો ઠીક. (હુંતો માત્ર બતાવુંછું પણ કરવાનું સંવેદને હાથછે.)

૨ રસોષનું કામ માથે લેનાર કુંગર પુરા જે અસલ કુંગરપુરથી આવીને વસેલા અને હાલ જોકે નાગર બ્રાહ્મણો રસોષ કરેછે તો પણ પ્રથમથી “કુંગરપરા” એ શબ્દ

હાજી કહી માની હૂકમો, વિર નાગરરે;
 દેઘ દસાંશ રાખવી પ્રીત, તરો દુઃખ સાગરરે. ૩૧
 આવે શરમ નહીં ઘર^૧ જતાં, વિર નાગરરે;
 આવે હાથે રસોઈની લાજ, તરો દુઃખ સાગરરે.
 આટો અઢી આઠ શ્રમ તણા, વિર નાગરરે;
 કહો ખોચાય શું હોય રાજ, તરો દુઃખ સાગરરે. ૩૨
 ખરચ કમી સુધરે દશા, વિર નાગરરે;
 ઘણી જાતિમાંછે વ્યવહાર, તરો દુઃખ સાગરરે.

ખોલાતો આવવાથી આજપણ તેમને દુઃગરપરા કહેછે તે દરબારે એટલે રાજા જેવા માનવા પડેછે એવાઓને આપણી પોત પોતાની ગરજને લીધે તાબે રહેવું પડેછે એટલેકે તેમની ખાવા પીવાની અને પાન સોપારી નાખાતા હોય તો પણ ગાંઠ ખાંધવાના પૈસા આપીને મરજી ઉઠાવવી પડેછે એટલુંજ નહીં પણ આપણે કરેલા ખરચનો દસમો ભાગ અને રસોઈની કીમત ગણીએ તો અડધો ભાગ તેમને આપવો પડેછે અને મૂળ કીમત કરતાં પણ મજૂરી વખતે વધી પડેછે એટલે “ પાવલાની પાડી અને પોણા રૂપીઓ ચરાઈનો ” એવું જે કહીએ છીએ તેમ આટાના એક મણ ના અઢી રૂપીઆ અને પુરી કરામણીના આઠ રૂપીઆ આપવા પડેછે તેવું આપતાં પણ રસોઈ સુધરવી એતો ઇશ્વર જાણે. ૧ નાગરોને અને નાગરની સ્ત્રીઓને ક-રાવરા કરી ઘરખાર ખોતાં અને દાગીના ધરેણે મુકતાં શરમ આવતી નથી પણ સગાં સખધીને ત્યાં કે ન્યાતની રસોઈ કરતાં શરમ લાગેછે એ મોટી ભૂલછે. પાટણમાં નાગરો સરકારી કામકાજ કરેલાં અને નખણી દશામા નથી તો પણ ન્યાતની રસોઈમાં ભાગ લેછે જેથી થોડે ખરચે વધારે દિવસ ખુશીથી જમેછે અને આપણા જેટલું ખરચ જો કરવાનું હોય ત્યારેતો હું ધારણુકે એક માસ ન્યાતો ચાલે. વખતે કાઈ એમ વાંધો ઉઠાવે કે જમવા માટે શું રાંધવા જવું તો એ જવાબછેકે ના જમવા માટે નહીં પણ એક સંપત્તી સુ-

રૂઢી સુધારવી યોગ્યછે, વિર નાગરરે;
 કહું તેનો કરીદ્યો વિચાર. તરો દુઃખ સાગરરે. ૩૩
 મહો 'જાણું. પદ્મું વિવાહનું, વિર નાગરરે;
 બાંધવી જોઈએ રીત રહેલ, તરો દુઃખ સાગરરે.
 દાખ કાઢો જોઈ દક્ષણા, વિર નાગરરે;
 યોગ્ય રાખી કરો ઝટ પહેલ, તરો દુઃખ સાગરરે ૩૪
 શરમ રાખો ઝૂંપડીતણી, વિર નાગરરે;
 કરી ન્યાતો બીગાડની બાંધ, તરો દુઃખ સાગરરે.
 પુત્રીનું પદ્મું ન વાવરો, વિર નાગરરે;

ખી થવા અને ધરખાર રાખવા માટે તેગજ ખીજનું ઉધાડું
 ન પાડવા તેને મદદ કરવી. સ્ત્રી જેને હાતી નથી ત્યાં ખી-
 એર જાયછે ત્યારે બે ચાર માસ લુંગળી કેમ ધુંકાયછે? એમ
 નહીંતો અન્ય જ્ઞાતિમાં જેમ પોત પોતાનો વ્યવહાર હોયછે
 તેમ બહોળી ન્યાત હોયતો સગાં કરોકે ઉપડી શકે એટલો
 વ્યવહાર કરોને મદદથી જમો.

૧ મહો જોણું=મુખ જોઈને આપવું તે મહો જોણું મન-
 લગકે વિવાહ મળ્યા પછી ઘરેણું લુંગડું વગેરે આપવાનાં
 આવેછે તે જેને અન્ય જ્ઞાતિમાં વસંત ચઢાવવું કહેછે.

૨ જે દક્ષણા ઓળ રૂપ થઈ પડીછે અને જે શાસ્ત્રમાં
 કહ્યા વિનાની મુખ પુરાણની કે ધમ્મ પુરાણની એટલેકે
 મનસ્વી માગે તેવી વધી પડીછે એ અને ન્યાતના ખીજ
 અયોગ્ય કરછે એ જે પ્રથમ જણાવેલાછે તેને નિમુંળ કરો
 અથવા સુધારો કરો. ૩ જે પૈસા વરવાળા પાસેથી
 લેઈ ધરમાં વાપરીએ છીએ (જેને અન્ય જ્ઞાતિના માંડવા
 ખરચ કહેછે તે.) તે નજ લેવા એમ ઠરાવો. ૪ લગ્ન
 થયા પછી કન્યાનું પદ્મું તેના પિતાને હાથ રહેછે તે પૈસા
 પોતે ખરચમાં આવી પડવાથી તરતજકે પછીથી લેણુદારને
 આપેછે અને પુત્રીને અમુક વ્યાજ બાંધી આપેછે અને
 કેટલીક વખતે પુત્રના લગનમાં પણ પુત્રીનું પદ્મું વપરાયછે

ધેન શણુગારવી કરો અંધ, તરો દુઃખ સાગરરે. ૩૫

માંદાને^૧ માર ન મારવો, વિર નાગરરે;

જમો ના જમૂંઆનું મિષ્ટાન્ન તરો દુઃખ સાગરરે.

શોક^૨ની રૂઢી શમાવૈ ઘો, વિર નાગરરે;

કરો અંધજી ખીજાં તોરાન, તરો દુઃખ સાગરરે. ૩૬

બાળ લગ્નતો કરો નહીં, વિર નાગરરે;

ચકરો વિવાહ કરિને વિચાર, તરો દુઃખ સાગરરે.

સરખી સ્થીતિમાં ચમુલગ્નછે, વિર નાગરરે;

વર સારોતો સુખ અપાર તરોદુઃખ સાગરરે. ૩૭

કેળવવાને કમર^૪ કસો, વિર નાગરરે;

શાને રાખોછો લગ્ન ઉચાટ, તરો દુઃખ સાગરરે.

વીધા જો આપો વતન મુકી, વિર નાગરરે;

આ એકંદરે તેના લાભમાં હરકત કરનારછે અને એવા દાખલા ઘણા અનેલાછે અને અનેછે પણ તે અત્રે જણાવવા એ યોગ્ય નથી પણ ટુંકામાંકે એ પૈસા સાર વ્યાજ ઉપજે એવે ઠેકાણે મુકવા અગર ખીજો સારો રસ્તો ખોળવો જોઈ પુત્રીને લાભ થાય. ૧ મરતી વખતે પાણી રેડવું વગેરે જે અયોગ્ય ક્રીયા ઉતાવળથી કરવામાં આવેછે તે.

૨ રાત્રે ખાવું, વખતે વખતે રોવું, લોકને દેખાડવાની રીતિ કરવી અને એવા ખીજા રીવાજ જે ઉપયોગી નથી જણાતા તે અંધ કરવા. ૩ વિવાહની ઉતાવળ ન કરવી અને મળતા પહેલાં તે કામ બહુજ વિચાર કરીને કરવું.

૪ કેટલા એક પુરૂષોનું કહેવું એમ છેકે લગ્ન સરખી સ્થીતિ વાળા=અરોઅરીનાને ત્યાં થાય એટલેકે તે વાજ સમાન વહેવાઈ હોયતો વધારે સાર એ વીચાર કેટલેક દરજે સારોછે પણ ખીજો સારો વર ન મળતો હોય અને ધારણામાં હોય તે ગરીબ હોય પણ સારો હોય તો કરવામાં હરકત નહીં. ૫ વિવાહમાં મહાલવાને કમર આંધોછો તેવી દુખ વેડીતે પણ બાળકો લણવવાને શામાટે આંધતા નથી

પાછુ વતન મળે ખીજ પાટ^૧, તરો દુઃખ સાગરરે ૩૮
 કૃત્ય કરો ધર જોઈને, વિર નાગરરે;
 જોથી શોકન આખર થાય, તરો દુઃખ સાગરરે.
 રાજનગરની રીતી બલી, વિર નાગરરે;
 નથી બંધ કે નાક કપાય, તરો દુઃખ સાગરરે. ૩૯
 લગ્ન જુઓ એક દિવસનાં, વિર નાગરરે;
 ધની નિર્ધનનું સચવાય, તરો દુઃખ સાગરરે.
 સરખો રીવાજ નક્કી કરો, વિર નાગરરે;
 દેવાપાં દેવાનું એવડું જાય, તરો દુઃખ સાગરરે. ૪૦
 દેશાટને^૨ તો ડરી ગયા, વિર નાગરરે;
 કીધાં ^૩પૂર્વજે કેવાં નામ, તરો દુઃખ સાગરરે.

એવી મતલબછે. ૧ વતન મુકીને પણ જો બાણવાતાહો
 તો એ વતનતો પાછુ વળેજ પણ ખીજ ઘણી જમીન=પાટ
 પણ સાંપડે=પેદા થાય. (પુત્ર એવી જમીનો ઘણીજ મેળવે.)

૨ અમદાવાદમાં ઘણી વાર એમ બનેછેકે એકજ દિવસે
 જનોઇ અને લગ્નનાં મુહૂર્ત હોયછે જોથી શ્રીમંત અને નિધ-
 ન એ બન્નેની ધારણાઓ પાર પડેછે. (મળ્યું કે નમળ્યું એ-
 વું લોકો કહેતા નથી.) એવીજ રીતે બાવનગરમાં પણ
 છે. બાવનગરમાં એક આગેવાન થઇ લગ્ન દિવસનો નિશ્ચય
 કરેછે અને તેની પાછળ સવડ પ્રમાણે ખીજાઓ પણ મંડપ
 બાંધી ખરચ ખુટણ કરેછે જોથી હાલત ચરોતર જેવી ન થઇ
 જતાં તેઓ હાલ ઉચ પંક્તિએછે. ૩ દક્ષણ અને
 ખીજા જાતિના કર કેટલા એક ગામના રહેનાર નાગરોને
 માટે એવડા લેવા એમ ઠરાવેલુછે તો તેનો દોષ શો હશે?
 એ નકામી તકરારને નિર્મૂળ કરો અને બધા એક સરખા
 થાઓ.

૪ દેશાટનથી. ૫ હખીજા રામજી, અમરજી, અ-
 ને એવા બહાદુર નાગરો જેઓ બાદશાહી વખતમાં દીવાન
 હતા તેઓ લઢાઇના વખતમાં અને મુસલમાનોના વખતમાં

- વેળાઓ વાળી વિદેશથી, વિર નાગરરે;
 ભાગી બંધનથી^૧ હવે હામ, તરો દુઃખ સાગરરે. ૪૧
 શાસ્ત્ર પ્રમાણે શું પાળોછો, વિર નાગરરે;
 કહો અંતરમાં નથી મેલ, તરો દુઃખ સાગરરે.
 વ્યસન નથી કો' વટાળતું, વિર નાગરરે;
 બોલો બીજા વધ્યા નથી ફેલ, તરો દુઃખ સાગરરે. ૪૨
 રાજ્યની દોરી તમે હતા, વિર નાગરરે;
 હવે સંભારવા રહ્યા રહિન, તરો દુઃખ સાગરરે.
 કેદ વિના જડી બેડીઓ, વિર નાગરરે;
 થયા અન્ય જ્ઞાતિ થકી ઢીન, તરો દુઃખ સાગરરે. ૪૩
 રૂઢી ધિક્કારીને ધુધવો, વિર નાગરરે;
 લાજ રાખવા જાઓ વિદેશ, તરો દુઃખ સાગરરે.
 નાગર નામ ખરું કરો, વિર નાગરરે;
 ભાગ્ય ખીંચેને થાય ઉજ્જેશ^૨, તરો દુઃખ સાગરરે ૪૪
 સાર દુઃકામાં વિચારશો, વિર નાગરરે;
 રૂઢિ સૂધારવી ઘટે હાલ, તરો દુઃખ સાગરરે.
 વાત સહ જ્ઞાતિ હાથમાં, વિર નાગરરે;
 કહી જાણું હું જેઠમલાલ, તરો દુઃખ સાગરરે. ૪૫

જ્ઞાતિ અભિમાન

(ખરો ટેક)

રાજ કાજમાં અને બીજા ખટપટમાં રૂઢિને કેટલું વળગી રહેતા હશે ? તે પ્રશ્નોએ બંધનોને બાળુ ઉપર રાખીને પણ કામે કર્યાછે તે તમે જરા લક્ષમાંતો લ્યો અર્થાત કાંઈ પરાક્રમતો કરો. ૧ રૂઢિના બંધનથી.

૨ હવેતો માત્ર આગળના દિવસોજ સંભારવાના રહ્યા.

૩ ગરીબ. ૪ અજવાળું.

રૌણા જૂત.

સુખ કરતા અભિમાન, દુઃખ કરતા પણ તેવું;
 સમજ સમજમાં ફેર, માનવું મનમાં કેવું.
 જેમાં હોય વિકાર, નામને એળ અપાવે;
 યશને લાગે ઝાંખ, જુદી તે જાત કદાવે. ૧
 શુદ્ધ જેહ અભિમાન, મમતકે ટેક ઉચરિયે,
 ચઢતીનું જે મૂળ, વખોડ્યો નથિ તે હરિયે.
 ધર્યો દાનવે ટેક, હતી શાંતિ અભિમાની,
 ધાર્યું સુરસમ થવા, નથી એ બાળત છાની. ૨
 પડે દેવને દુઃખ, થાય સંપીલા ભેળા;
 ધરી શાંતિ અભિમાન, વિચારે ચઢતી વેળા.
 આપે સુરને મદદ. સુખનાં શોધે દારો;
 હરિ હર બ્રહ્મા રહાય, અસુરનો સુખે નવારો. ૩
 કરે યુક્તિ સુર લોક, શાંતિની ચઢતી સાર;
 શોધે સુખનાં દાર, શાંતિ અભિમાનજ પ્યાર.
 સાગર મંથન કર્યું, હળાહળ પીધું હરજ;
 જળવવા અભિમાન, ત્રિજલ્મની રાખી મરજ. ૪
 ધયું મોહની રૂપ, સુરોની ચઢતી કરવા;
 પાયું સુરોને સુધા, દેવ દુખમાંથી તરવા.
 ધરે સર્વ અભિમાન, પોતિકી જાત સુધરવા;
 પછિ ધરનું હિત થવા, સગાંને સુખિયાં કરવા. ૫

૧ પોતાની શાંતિની ચઢતિને માટે દેવ સરખા પણ બ-
 નતો શ્રમ કરેછે અને જરાક વિપત્તિ વાદળથી સૂર્યનું તેજ
 ઝાંખુ લાગવા માંડેતો હરિ, હર અને બ્રહ્મા એ ત્રણેને દુઃ-
 ખ નિવેદન કરી મદદ માગેછે કે જે અભિમાન રાખી દુઃ-
 ખ દૂર કરેછે.

ધન્ય શાંતિ અભિમાન. શાંતિની ચઢતી ખોળે;
 પુણ્ય સર્વને લાભ, લાભનો સિંધુ ડોળે.
 જે શાંતિમાં જન્મ. શાંતિ તે ઉત્તમ જાણે;
 ઉત્તમનાં દ્રષ્ટાંત, આપવા ટાણું આણે. ૬
 કરે જન્મોને નામ, શાંતિને પડછે નાખે;
 કરી કીર્તિનાં કામ. શાંતિમાં ઓગળે રાખે.
 જાણે સગાં સમસ્ત, હર્ષ તે પામે ઝાઝો;
 વિના ટેક નર મૂઠ, ભણે સહુ વાતે તાળે. ૭
 રંક અને શ્રીમંત, દોષે બેઠે અભિમાની;
 રંક બનતું કંઈ કરે, બિજી હિંમતનો શાની.
 સુખા તેમ શ્રીમંત, વળી પગ દરબારોમાં,
 તે સુખનો વિશ્રામ, ટેકિતો કોઈટ સોમાં. ૮
 ખરા ટેકનો સૂર્ય. વિજ્ઞાનમાં ઝળકેછે;
 કિર્ણુ હિંદમાં પડે, દરજ્જે ક્યાં હલકેછે.
 આવે સહુ હાકેમ, સુ વિદ્યા હલકી ભારી;
 ત્યાંનિ છાપ તેછાપ. કાયદામાં પણુ આરી. ૯
 વિજ્ઞાનતાને હિંદિ. બેઠ જ્યાં આમડિ ગોરી;
 ધરે શાંતિ અભિમાન, ખાય જે ભાખરિ કોરી.
 માત્ર માંહિ પણુ મમત, શુદ્ધતે ટેક ધરંતા;
 વખોડિયે કો' કેમ, પરસ્પર પૈંડા હરંતા. ૧૦
 હતા રાય રજપૂત, આવડાને પરમારો;
 સગા થતા સરદાર, મમત તેનો પણુ સારો.

૧ ઇંગ્લેન્ડ લોકો જે વિજ્ઞાનતાથી હિંદમાં આવેછે તે હજી સુધી આપણા જેવી હલકી નોકરી ઉપર ક્યાંજે.

૨ વિજ્ઞાનતા પ્રજાને માટે કાયદો પણુ બુદ્ધોછે.

૩ ઇંગ્લેન્ડ લોકો દેશી બહેપારીની દુકાને બનતા સુધી

થયું મરાઠા જોર, તેજ શાંતિની લઢતી;
 નથી પુછ્યો વિદ્વાન કલમ તે દિન^૧ પણ ચઢતી. ૧૧
 હવું શાંતિ અભિમાન, પેશવાને પણ પૂરું;
 વાંચ્યો તે ઈતિહાસ. જ્ઞાન જે હોય અધૂરું.
 બન્ને દક્ષિણી ટેક, પાણીનો તે ભરનારો;
 રસોઈ તેને હાથ, એજ વાણીતર ધારો. ૧૨
 હોય દક્ષિણી^૨ શેઠ. શાંતિના તે પેઢી પર;
 આડ તિયા પણ તેજ. સિપાઈ ધરના ચાકર.
 અધિકારીની પાસ, મુત્સદ્દી થઈને ખેસે;
 સર્વ રાવ સાહેબ, એક પેઠે બહુ પેસે ૧૩
 પોતાના પર સ્નેહ, પરિક્ષા પરમેશ્વરને;
 સાડું કરવા ચિત્ત, ઓળખે પહેલું ધરને.
 નહિં ઉમ્મરનું કામ, બણેલા બાગ્ય પ્રમાણે;
 બી.એ. તથાપી બહુ, કામને ચલવી બણે. ૧૪
 કારકુનોમાં કોટી ખૂટતા નથી તલાટી;

જતા નથી. ૧ મરાઠાના રાજ્યમાં પણ મુત્સદ્દી જોડે હતા ખરા.

૨ આજ કાલ દક્ષિણી લોકોમાં પોતાની શાંતિનું અભિમાન વાણુંજ જેવામાં આવેછે. ડાઈ માણસ મ્હોટો શ્રીમંત હોય અને તેની દુકાન ચાલતી હોયતો ગુમાસ્તા આડતિયા. રસોઈ કરનાર, અને દુકામાં નોકર ચાકર પણ પોતાની શાંતિનાજ તે રાખેછે તેવીજ રીતે અમલદારના ધરમા અને તેના તરફથી સરકારી કામકાજમાં પણ તેનીજ શાંતિના જેવામાં આવેછે.

૩ અધિકારીઓ અને હાથ નીચેના નોકરો જોકે બણેલા તો હીકજ હોયછે તોપણ બણે બી. એ. થયેલા હોયને શું એવા હાઈથી કામ ચલાવેછે એટલેકે તેમનું ગાડું બધી રીતે ચાલ્યું જાયછે.

બેર ટેકનું ખૂબ, અસ્તના બહુ ઉચ્ચારી.
 જેણે ગ્રહીન^૧ પાટી, પાટીછે^૨ તેને તામે;
 સુવે ન પાટી^૩ વિના, પાટી^૪ સંપાડી દામે. ૧૫
 ડરિ ડરિ કરતાં કામ. શાતિનું દુખ ન કપાયે;
 બહુ બહુ ક્યે વિચાર, રહી કરવાનું જાયે.
 રાજ ગાયકવાડ, પુજેછે પહેલુ દક્ષણ;
 દે બ્રાહ્મણને અન્ન. તેમનું પહેલું રક્ષણ. ૧૬
 ગૌ દાનોમાં ધણા, દક્ષણા પણ ઉપવાસે;
 ખિજ પકિતમાં ખિજ, દક્ષણી નોકર પાસે.
 ભાષાનું અભિમાન. હોયને કર ગુજરાતી;
 ભણવું દક્ષણી પડે, ટેકની કેવી ખ્યાતિ ૧૭
 પારસિનું અભિમાન, સ્થળે સ્થળ દેખાએછે;
 નથી વિવેચન કામ, રાજ્ય અંગી ભુતતેછે.
 બ્રહ્મ ક્ષત્રિની ભભક. શાતિ અભિમાને થઇછે;
 હોય અનુભવ જુઓ, પરાયે પ્રીતિ^૫ ન ગઇછે. ૧૮
 પડેન હલકા આપ. શાતિને જીય ઠરાવે;
 પછિ સ્નેહિનું^૬ કરે. એખ શાતિને નઆવે.

૧ ભણેલા નથી તે અથવા સાધારણ ભણેલા.

૨ તેને તામેપોલીસની પાટીછે મતલબકે તે સુબેદારકેફાજ દારછે. ૩ તે એવા સુખીછેકે પાટીવાળા પલંગમાં સુવેછે. ૪ સંકડો વીધાં જમીનની પાટપણ સંપાડીછે (ધણાં વીધાં જમીન એકજ શેઢે=ઠેકાણે હોય તેને પાટીકે પાટ કહેછે)

૫ પારકા ઉપર પોતાના સગા સખાંધી અગર શાતિલાના જેટલો સ્નેહ કરતા નથી અથવા તેને સુખ કરવા જેટલો મન રાખેછે તેટલો ખીજ સાર રાખતા નથી.

૬ વિચાર વાળા મણસો શાતિને એખ નલાગે માટે એક વખતે પોતાનો સ્નેહી જે પર શાતિનો હોય તેને પણ ખીજે

જુઓ કણુઓનાં કામ, મુસલ માનોનાં બાજો;
 વણીક બહાલને જુઓ, નાગરો કેમન પાજો? ૧૯
 હવે પ્રથમ અભિમાન, અધિક સહુથી નાગરમાં;
 દીલ્હીના દાખલા, જણાવે નિજ ઘર પરમાં.
 નહોતી વિદ્યા ખોટ, તોયપણ સહુ નહિં સરખા;
 સરખા ગણુતા ધન્ય, હતા મુત્સદ્દી પરખ્યા. ૨૦
 સુખેદાર પણ તેજ, સ્વાર પણ જાતે શરા;
 મહેતા મજમુનદાર, ગણાયા કલમે પૂરા.
 વસ્તિ ૧ વસાવી વતન. અમીન દેસાઈ થયા છે;
 અભિમાને બની ઉંચ, પૂર્વ જો અમર રહ્યા છે. ૨૧
 મુનશી મહોટા બન્યા, થઈ કંઈ ઘેર અદાલત;
 કાર્ય બાર બહુ કર્યા, કરી દસ્તુરી લાગત.
 સગપણ તે સોનુંજ, પ્રીતિને પિત્તળ ગણુતા;

હકદાર ગણી પ્રથમ જ્ઞાતિ તરવાની તજવીજ કરેછે એમ
 જો નકરેતો તેવા આગેવાનો અને કરી શકે એવા અધીકારી
 એ જ્ઞાતિની પદ્ધતીના આણુનાર ગણાય

૧ લેઉઆ કણુઓની મૂળ સ્થિતિ જોતાં હાલ તેઓ
 કેળવણી પામવા લાગ્યાછે અને વિદ્યાર્થી રાજકાજમાં પણ
 સામેલ થવા લાગ્યાછે; જેઓ જ્ઞાતિનું અભિમાન રાખવું
 એમ વિચારેછે અને એ વિચારે હરેક રીતે પોતાની જ્ઞાતિ-
 નાને મદદ આપેછે જે વાત અનુભવીના જાણુવામાં હશે.

૨ વસ્તિને આખાં કરીને પોતાનું વતન પણ સંપાડ્યું
 છે તેમજ અમીન અને દેસાઈ એજે ધલકાઓ આજ લ-
 ખાય છે તે જો જ્ઞાતિ અભિમાની ન હોતતો એમાંનું કાંઈ
 જ હોત નહીં. ૩ “ સગપણ તે સોનું ને પ્રીત તે પિત્તળ ”
 એ જે કહેવત આજે છે તે ઉપર તેમની નજર હતી એટલે કે
 આખરે તેથીજ જીતવાનું છે અને શોભા છે એવું તેઓ મા-
 નતા હતા એમ આજ સુધી ટકી રહેલી મહત્તા ઉપરથી
 ધારવામાં આવે છે.

હતી ખ્યાતિ એથીજ, મુત્સદ્દી સર્વે બણતા. ૨૨

નાગર છમ્મીલારામ, મુખી વડનગરાઓનો;
પાળ્યા નાગર પૂઠ, વખત એવો છે કા'નો ?

વધ્યો આજતો દ્વેષ, નથી એવું'રે પાણી;
નથી મમત અભિમાન, લક્ષ્મિ તાણે છે જાણી. ૨૩

પળે પરાયા 'આજ, તેની વિદ્વિતા સાચી;
રે'છે નાગર દૂર. ઠરે છે બુદ્ધિ કાચી.

'પરભાણે દેખાય, આંખથી મ્હોટો લાડુ;
જ્ઞાતિ તણું નહિં જ્ઞાન, બીજનું ગમશે ચાડું. ૨૪

રે નાગર 'શ્રીમંત, સુખદ છો જે અધિકારી;
કેમ ન આપો મદદ આજ છે શક્તિ સારી.

નાખો પડ છે વાત, જણાશેતો તો બુદ્ધિ;
નથી દારિકાં છાપ, થયું શું જે છે 'શુદ્ધિ. ૨૫

૧ હાલમાં જ્ઞાતિ અભિમાન એ ઘણા પુરૂષોને પસંદ નથી પણ જે તેઓ પરજ્ઞાતિના વિદ્વાનોની યુક્તિ અને ગોઠવણ બારીકાઈથી જોતા હોય કે ઉડો વિચાર કરતા હોય તો અભિમાન ખોટું છે એવું બોલવાનું રહે નહીં.

૨ “ પારકે બાણે મ્હોટો લાડુ ” એ કહેવત મશહૂર છે (મતલબ કે અનુભવ વિના પરાયુ સાઈં લાગે)

૩ જે નાગરો શ્રીમંતહો તે પણ બનતી મદદ આપો તો હરેક રીતે આપી શકાય એટલે કે ગમેતો કરજો પૈસા પણ અપાય. વિદ્યાને ઉત્તેજન પણ અપાય અને એ વગેરે ઘણે પ્રકારે તમે સુખ દાતા થઈ પડો તેમજ રાજકાળમાં સામેલ રહેનારા નાગરો પણ બીજાઓની આવડ પ્રમાણે ધારેતો ઘણે પ્રકારે જ્ઞાતિને દીપાવી શકે.

૪ અંતઃકરણ સાઈં છે=નિર્મળ છે તો પછી યાત્રા ન થઈ તોપણ શું ? મતલબ કે સાધન વિનાના હોયતો અભિમાન રાખી યોગ્યતા પ્રમાણે મદદ આપો.

કાયરતા શું કરો, થયા હિમ્મત વિણભાઈ;
 થયું ન જ્ઞાતિ બલું, બલે રાજરો' ખાઈ.
 ડરેં થાય નહીં કીર્તિ, હોયજે સારં સાધન;
 છે બહુ સુખનાં દ્વાર, બહારથી શોધી લે જન. ૨૬
 માગે જે જન મદદ, હોય નહિં શક્તિ ત્યારે;
 ચોળા ચોળી કરો, ન આવે દુખનો પાર.
 સ્થાંતિ ન સારી હોય. કેમ કરી બદ્ધ અને તે,
 ઓઠે પરખો તોય, ન નાગર હારે' જશે તે. ૨૭
 ગયું જ્ઞાતિ અભિમાન, તેથી લાગે છે કાચું;
 એથિજ કરતા કરે. થયું છે જુદું સાચું.
 નથી પડી કંઈ ખોટ, ઘણા છે બુદ્ધિ સાગર;
 છે ભારતિનો ભાવ, નકામા ગણો ન નાગર. ૨૮
 હજી કલમ છે એજ, જીવેછે નાગર લાયક;
 નથી મુત્સદ્દી મુઆ, હશે કંઈ પડ્યા લડાયક.
 થયા નથી હજી ખેડુ, રાજ્ય ચલવે એવા છે;
 બલે ભુલાવો ખાવ, હજી તાજ મેવા છે. ૨૯
 ભાવનગર ના ભુલ્યું, ભાવ એનો હું વખાણું;
 ધન્ય જ્ઞાતિ અભિમાન, આજ નાગરનું જાણું.
 કામકાજને સાડે, હોય ખટપટ^૧ સાધારણ;
 અભિમાન નવ જાય, જાય નહિં મનથી સગપણ. ૩૦
 વડનગરનો ટેક, નોકરોથી દેખાએ;
 સર્વ પોતિકુ આપ. બલુ તે કેમ ભુલાએ.

૧ સ્વાર્થને માટે જોકે ખટપટનો હોય પરંતુ આજે ભા-
 વનગરના નાગરો જ્ઞાતિ અભિમાનમાં ઉપલી પંક્તિએછે;
 તેઓ એકંદરે સગપણ અને સ્વજ્ઞાતિનો વિચાર કદીપણ
 વિસરતા નથી અને એ સ્તુતી પાત્ર ગુણને લીધેજ તેઓ
 પોતાની મહત્તા ટકાવી રહ્યાછે.

કદર કરેછે ભૂપ, નથી ખૂમાટો લેશે;
 દિવાનને સાખાશ, નથી સાતિ પર દેખે. ૩૧

જૂનાગઢિનું જોર, મટયું શું કે'વું પડશે;
 કો'ને દેવો દોષ, દિનતો ચઢશે પડશે.

ગોકળજીને^૧ ધન્ય, ટકાવી ભણી નવાખી;
 પડ્યાં પાન સૌ હેઠ, ભાગીરે હાથ રકાખી^૨. ૩૨

શું નથિ નાગર યોગ્ય, પછી અભિમાન ગયુંછે;
 ખોયુંછે પદ કેમ, નવાઈ જેવું થયુંછે.

નથી ટેકને પાણી, થાયછે નક્કી એવું;
 તેમ નથી વિદ્વાન, પાયરી લેવા જેવું. ૩૩

જેને નહિં અભિમાન, સાતિનું ભુકું તાકે;
 કરે નહીં ઉપકાર. અન્ન બદલે ધુળ શાકે.

ભર્યું પેટ પોતીકું, પશુવત તેને ગણવા;
 ભલુંન કોનું કરે, કેમ નાગર નર બણવા. ૩૪

નાગર તે કે'વાય, સુખઆપી સુખ માણે,
 એ સાતિ અભિમાન, જીએ પહેલું નિજ બાણે^૩.

રે! નાગરછો નરમ, ગયું ક્યાં તેજ તમારે!
 કેમ આવરા બન્યા, ગણ્યું ક્યમ પરનું સારં. ૩૫

સૂતા કેમ શ્રીમંત, સુઆ પળ આજ તમારી?

૧ વિદ્વાન ગોકળજી ઝાલા જે વડનગરા નાગર હતા તે અને તે પહેલાં થયેલા મુત્સદ્દી નાગરો જેણે રાજની લગામ હાથમાં રાખી નવાખી દીપાવી હતી તેમને સાખાશછે.

૨ નવાખના મુખને લાલ રાખનાર પાન=નાગરોતે ગોક-લજી રૂપી રકાખી=જેમાં નાગરો સખેયી રહી શોભતા હતા તે અરે શાને ભાગી=ગોકુલજી શાને મુઆ કે નાગરો હેઠ પડ્યા. ?

૩ પોતાનું પહેલું સંભાળે.

જગો જગવો દિવસ, હાકમીતોતો સારી.
 નહિતો કો'ને પાડ, બલેરો' ખૂશી ખાઈ;
 જનમ્યા તેવા જાવ, બલેકે' બીજા ભાઈ. ૩૬
 પાક્યા પાણી વીના, તેમણે કરી ખુવારી;
 હાથે હરગ્યા હાય, બન્યા ક્યમ ના ઉપકારી?
 આવે કો સુખ સાડુ, ખાંપણો નાંખો કાઢી;
 સ્થિતિ વિચારી પ્રથમ, આપદા નાંખો વાઢી. ૩૭
 કરો માનની કદર, છટાની પરખોં વાણી;
 વિના કર્યે વિચાર, અન્ય શું વર્ણુ વખાણી.
 હોય કુવામાં^૧ પાણી, હવાડામાંતો આવે;
 કે'વત એ શીદ હોત, ટેક ના ખોટો કહાવે. ૩૮
 જ્ઞાતિના અભિમાની, ટેકી બળવંત હજીએ;
 નાગર નામે ચ્હાય, સદા સુખમાં મરજીએ.
 શુદ્ધ ટેકના હોય, કદરિ જ્યાં સત્તા વાળા;
 સમય ચુકેતે કેમ, શમાવે દુખની જવાળા. ૩૯
 પ્રથમ જ્ઞાતિ અભિમાન, જ્ઞાતિને ટેક ધરેછે;
 ઉદય ચણું એ પ્રથમ, ધર્યાંથી પડતિ મટે છે.
 વિના જ્ઞાતિ અભિમાન, દેશનું ક્યાંથી આવે?

૧ “કુવામાં હોયતો હવાડામાં આવે” એ કહેવત જે એકલ પેટાના જેવું કરવાને હોયતો કહેવામાં આવે નહીં પણ એની મતલબ એ છેકે એકનું સાડું હોયતો તેથી બીજાને પણ કાંઈક લાભ યાય=તે બીજાનું બલુંપણ કરી શકે અને જ્યારે કુવામાંજ કાંકરાકે રેતીજ દેખાતી હોય ત્યારે હવાડાને તાણીનાં દર્શન ક્યાંથી=બીજાઓને સુખ પામવાનો શો સંભવ? અર્થાત નિર્બળ માણસ શું કરી શકે? માટે ઉપરની કહેવત પરોપકારી માટે છે અને ઉપકાર, જ્ઞાતિ અભિમાન કે ટેક જેગણેત સાચુંજ છે.

દેશ ટેક નવ હોય, સૃષ્ટિ આ ક્યાંયિ દીપાવે? ૪૦

પ્રથમ શિખ્યા નહિં આંક, અંકમાં છે અંધાર;

હિસાબ કો' ક્યમ થાય, ટેકતો સુખનું બાર.

ધર્યો નાગરે ટેક, આજ પરજનમાં માઝા,

ઠંથા ટેકથી ઉંચ, હતા અભિમાને તાજ. ૪૧

ગદ્ય આજ એ વાત, જડયું નહિં પગલું પહેલું;

તરે કેમ કરી દેશ? ગણો ડાહ્યું કે ઘેલું.

કો'ને નથિ અભિમાન, નથી તો ક્યાંછે ચઢતી;

વખત વિચારો વીર! સમય છે હણવા પડતી. ૪૨

નથી હોસ ત્યાં સમય, સમય ત્યાં છે સહુ સરખું;

જ્યમ 'કામનિ ને કંથ, જોડીથી શુદ્ધ ન હરખ્યું.

હાલત આવી જોઇ, સૂર્યનો અસ્ત નિહાળી;

ઉભરા નીકળે ખહાર, શકાતા નથિ તે ખાળી. ૪૩

વડનગરા નાગરો, દીઠી મેં બહુ બહુ ખામી;

ગજવી તેથી ગીરા; સમજશે નથી નકામી.

કીધો કંઈ ઉપદેશ, હિંત માટે નાગરને;

લેવો સર્વે સાર, બહુ ઉપયોગી પરને. ૪૪

રાખો ચઢતી થવા, મમત શાતિનો ભારે;

જેતું જેવું ગળું, તેમ તે આવો બહારે.

લજવાશે ધરિ લાજ, થશે નહિ સામો નાગર;

બીજને શી ખઠીક. જાળવે તેનીજ 'અવસર. ૪૫

૧ પુરૂષના યોગ્ય પત્નિ નહીં અને પત્નિ યોગ્ય પુરૂષ ન હોઈ એ અપુરૂષતા જેમ ઘણા વખતથી જોવામાં આવે છે તેવીજ રીતે બહુ કરવાની ઇચ્છાવાળા પુરૂષોની સ્થિતિ સારી હોતી નથી અને તેવી સ્થિતિવાળા પુરૂષોથી કાંઈજ થઈ શકતું નથી એવું પણ દેખાય છે ખરું; પછી એનું ખરું કારણ ગમે તે હો. ૨ પેહેલું પોતાનું સાચવશે

(૧૬૨)

થશે સાચી મુજ વાત, અનુભવ જ્યારે પડશે;
હાલ 'હસી' લ્યો વીર, હસેલું આગળ નડશે.
વિષય વર્ણુઓ જેહ, જ્ઞાતિ અભિમાન લખીને;
સર્વ જ્ઞાતિમાં શ્રેષ્ઠ, ગણ્યો સુખ કર પરખીને. ૪૬
અવિચાર્યું કંઈ હોય, ટેકથી અત્ર કથાયું;
કરો જ્ઞાતિ જન માફ હિત ધારી છે ગાયું.
વિનતી વારંવાર, કરોને કીર્તિ તાજ;
ધરો શુદ્ધ જે ટેક, કહે જેઠમ લાલાજી. ૪૭

પરજ્ઞાતિનો પડછો.

૫૬

“નાથ કેસેં ગજકે! ખંધ છોડાયો”——એ રાગ.
ધરો પરજ્ઞાતિનો પડછો સુધારે;
કંઈ શ્રેષ્ઠ થઈ પડિ ભારે——ધરો. ટેક૦
બ્રાહ્મણ વર્ણમાં ઉત્તમ આપણ, નાગર સર્વ વધારે;
એ ખટમાં વડનગરાગણાયા, નહોતા અધર્મી લગારે—ધરો. ૧
ઉદમ, હિમ્મત, શૂર કળામાં, સંપે હતી પુર્ણ ત્યારે;
કલમ અમલ તે નિજ પિતાનો, આજ પડ્યો છે વિસારે—ધ. ૨
આપણું જ્ઞાન ગયું મૂળ તજીને, ખાલી આ ખોખાં વધારે;
સર્વ રીતિમાં થાય છે હાંસી, હાંસી હતી કહો ક્યારે—ધરો. ૩
આજસમાં ઉંઘી હાથે બિગાડયું, કાઢ્યો રનરળનો શુમારે;

(બીજાનું ખોટું કરીને પણ) ૧ મ્હાડું કહેણુ ગાંડુ
કે ઘેલું વિચાર વિનાનું લાગેતો ભક્ષે એકવાર હસો.

૨ રળનો=કમાઈનો=પેદાશનો (“રળ” એ શબ્દ ઘણી
વખતે વપરાય છે)

૧ મ્હોટાઇ માટે મમત કરી ભાઇ, મુક્યાં વતન ધરનારે-ધ. ૪
 દાખ રહ્યો નહીં ભાર ન કોનો, કોને કહો કોણુ ડારે;
 દ્વેષ વધ્યો ન થયા કોઇ ભેગા, કીધો ન દુખનો વિચારે-ધ. ૫
 ૨ કોને કહો કોણુ શિક્ષા શકે દઇ, સદગુણુ શા જોઇ વારે;
 ધર્મ અધર્મનો મર્મ ન જાણ્યો, હાની થઇ ભાઇ ભારે-ધ. ૬
 અન્ય જ્ઞાતિમાં થઇ રીત ચોકસ, આશ હતી નહીં ઝકારે;
 આશ હમેશથી સુખમાં ઈર્ષ્યાની, અનીતિવધી જીઆત્યારે-ધ. ૭
 કેળવણીમાં પડયા સહુ પાછળ, કુશળ નહીં વ્યવહારે;
 શુદ્રની આગળ કે'વું પડે છે, 'આશ્રય આપનો મ્હારે'-ધરો ૮
 હુન્નરમાં પણ હારી ગયા નર, જીતી છે વર્ણુ અઢારે;
 બંધનરૂઢિ રૂપીએ બંધાયા, દાખ્યાનાગર નિજનારે-ધરો ૯
 રીત વિવાહની ખેલો વિચારો, સુખ ઉંધે પરવારે;

૧ જમણુવારો અને કરાવરા સારા કરવાથીજ મ્હોટાઇ મળે છે એવા ઉંધા વિચારથી અને ખોટા મમતથી વતન અને ધરનાર ધરેણે મુક્યાં અથવા સર્વ વેચી દીધું.

૨ પોતામાંજ દોષ હોય એટલે કોને શિખામણુ દેઈ શકે અને દેવા જાયતો કોઇ માને નહીં.

૩ ક્યારે=કદીપણુ. (મતલબ કે બીજી જ્ઞાતિમાં સુધારો થશે એવી કદી પણ આશા નહોતી અને જેની હતી એવી નાગરી ન્યાત તેમાં અનીતિ વધી પડી.)

૪ બહેવારમાં=સંસાર વ્યવહારમાં કુશળ નથી=સંસાર સારી રીતે ચલાવવા શું કરવું તેની ખબર નથી.

૫ કેળવણીમાં જ્યારે પાછા પડયા અને બીજી ધર્ણી ખરી બાબતમાં જ્યારે કુધારો રહ્યો ત્યારેજ હલકી વર્ણના માણસોની તાબેદારી કરવી પડે છેકની?

૬ નાગરો મુત્સદ્દી પણાથી બંધે ને મ્હોટા કારભાર કરે પણ સ્ત્રીઓના દબાણથી ધરમાં કશોએ કારભાર ચાલતો નથી. ૭ પરવારે=જતું રહે (ફલાણુનું પરવારું=જતું

દુઃખખમી કરલમણે ધરોશું, બેગામજો હવે પ્યારે-ધ. ૧૦
 સર્વ મળી કરથી કર કાપો, નડરો રૂઢિથી લગારે;
 સામા થઇ સહ બંધન તોડો, છોડુખી જીને વિચારે-ધ. ૧૧
 કણુખી વણિક ખેડાવાળે^૧ વિચાર્યું, આપદ આવી વધારે;
 મુત્સદ્દીઓ કેમમંદીર પેડા, ક્યમ નાડરો ખર્ચમારે-ધ. ૧૨
 પહેચી શકાય ઘટે નહીં પુંજ, એવું કરો ઠિક ત્યારે;
 ખાવું^૨ અને ખવડાવવું થોડું, જોપડતું હોય ભારે-ધ. ૧૩
 શક્તિ વિચારી જયા બહુ બાંધ્યા, વ્યવહાર જેનેહિચારે;
 અન્ય જ્ઞાતિનો પડછો જીઓએ, એવું કરોને કરારે-ધ. ૧૪
 શક્તિ પ્રમાણેજ આપવું^૩ લેવું, કરનું નબંધન ક્યારે;
 કરજફીનથીઅન્યજ્ઞાતિએકાઢયું, પોતિકુંસહુએવિચારે-ધ. ૧૫

રહ્યું. એમ પણ કહેવાયછે.) ૧ બાજ ખેડાવાળની જ્ઞા-
 તિમાં કેટલોક સુધારો થયો તેમ વાણીઆ અને શેઠઆ
 કણુખીઓએ પણ પોતાની જ્ઞાતિમાં સુધારો કરવા માંડ્યોછે.

૨ ખેડાવાળની જ્ઞાતિમાં જ્યાં દસ પંદરથી વધારે ઘર
 હોયછે ત્યાં પહેચી શકાય એવો ટુંકો વ્યવહાર રાખેછે જેને
 “સંભા કહેછે” અને એને લીધે તેઓ ખરચે ઘસાતા નથી
 તેમ દરેક ન્યાતમાં એવો વ્યવહાર હોયછે ત્યારે જો નજરમાં
 આવેતો વધારે વસ્તિ વાળા ગામેમાં એવો વ્યવહાર રા-
 ખ્યો હોયતો શી હરકત? આપણે ઘણી વાર જેવાં સગાં
 કરીએ છીએ તેવીજ રીતે.

* બીજી બધી જ્ઞાતિઓમાં સામા સામી આપવા લેવાની
 રીત ભાત શક્તિ પ્રમાણેજ હોયછે એટલેકે કોઈપણ પ્રકાર-
 નું બંધન હોતું નથી તેમજ ગોરને એટલુંજ આપવુંકે
 દક્ષણા આટલીજ વહેંચવી અને આ કર્યા વિનાતો નજ આ-
 લે એવું પણ નથી.

§ બીજી જ્ઞાતિના જેમ કોઈનું કરજ કાઢ્યું હોય અને
 આશિઆળા રહે તેમ રહેતા નથી.

પંચમજે પર ઝાતિ જીઓ સહુ, હરકત આવશે જ્યારે;
 નાગરની નથી ઊંધ ઉડેલી, શુંકહીએ વાર વારે—ધ. ૧૬
 વધરા વધ્યા મેળ નરહો સગામાં, સંપી નખાધું લગારે;
 હરકત આપણીહાથથીઆણી, ખાલીભરાધનેખારે—ધ. ૧૭
 વ્યવહારનો નથી કરતા સુધારો, કરવાને આડ વધારે;
 અંધન તોડવા યત્નકરેકો, દુખ અણસમજી દેભારે—ધ. ૧૮
 પટલ^૩ અને બહુ બોલા બકીને, ધા નીજ પગ માંહિ મારે;
 આગળનું સુખ જોતા નથીતે, ચઢતા નથી પંચ સારે—ધ. ૧૯
 વિનતિ કરે કાંઈ કરવા સુધારો, વિનતિ નનાંબો વિસારે;
 એકસ્થળે મળી કાઢોકુધારો, નહિતો નદુઃખનોપારે—ધ. ૨૦
 સમજણ પડવા નયન બેઉધડવા, પડછો દિધો પૂણે પ્યારે;
 જેઠમ બાણણુ બાખિયું જેવી, દીધી મતિ કિરતારે—ધ. ૨૧

દુર્જન ચર્યાનો અગાઉથી તર્ક.

પદ—રાગ—કાફી

કોઈ નિંદે સ્તવે કોઈ ચ્હાઈ ઝાતિ બાઈ, કોઈ૦ ટેક૦

૧ ઝાતિના પાંચકે વધારે માણસો ભેગા મળે તે પંચ કહેવાયછે તેમજ ગમેતે ઝાતિનાને પણ પંચ કહેછે; કહેવાની મતલબ એ છેકે ન્યાત સજાંધી કાંઈ તકરાર હોયકે કોઈ બાબતમાં સુધારો કરવો હોયનો લાગણાજ બીજી ન્યાતના ઓ ભેગા મળીને વિચાર કરેછે અને પછી એક ચોકસ વાત ઠરાવેછે તેમ નાગરો કોઈપણ બાબતનો ખ્યાલ પાયમાલીનો વખત આવ્યોછે છતાં કરતા નથી.

૨ કોઈ પરોપકારી પુરૂષ ન્યાતના વગર વિચારના બોલ સાંખીકે હરકત માથે લેઈ સુધારો કરવા આગળ પડવાનું કરેછે તો આરંભમાંજ તેને અટકાવેછે એટલુંજ નહીં પણ તેને દુઃખ દેવા ઉભા થાયછે. ૩ ન્યાતના આગેવાન થવાનું કરી પોતાનુંજ સુખ અટકાવેછે.

કેમ રીઝાવી શકું હું બધાંને, જ્યાં ભુડી રીત ભરાઇ;
 જુદા વિષય હોય ક્યાંથી ગળ્યું સહુ, વૈધ ન આપે મિઠાઇ;
 મૂળ સુખનું 'કડવાઇ' ————— કોઇ ૧
 સ્તવને સુખી નથી, દુખી ના વગોણે. ઉમિ હતી ઉભરાઇ;
 એક વિચારજ્ઞ જ્ઞાતિ તર્યાનો, દેષની વાત ન સ્હાઇ;
 નથી મનમાં ઠકરાઇ ————— કોઇ ૨
 ચાહો સુધારો થવા રીખ દીધી તે થકી લાગે 'નવોઇ';
 અંતર બળશે કુધારો સાચિનું, અગ્નિ સળગશે ટુંકાઇ;
 રિસાશે કરે પટલાઇ ————— કોઇ ૩
 જ્ઞાનુ ઉદયથી કુમુદિની ને શું, ચંદ્રે કમળરે' મિચાઇ;
 ધ્રુવડ દિવસથી કહો કેમ રીઝે, ખરના છુવે ગળ્યું ખાઇ;
 રીઝાવિયે બહિરને ગાઇ ? ————— કોઇ ૪
 વસ્તુ એક સહુને પ્રિય લાગે, શ્રમ ના થયો તેમ બાઇ;
 સત્ય અસત્યમાં સત્ય વખાણું, ભુંડા શકો' કે બલાઇ.

૧ કડવાશ ૨ આશ્ચર્ય જેવું લાગે કે આ વળી શું કહેછે
 ૩ જે જુના વિચારના અને ટુંકી નજરના માણસો ન્યા
 તના આગેવાન થઇને પટલાઇ કરતા હશે તેવાઓને મ્હા-
 રા કથનથી રીસ ચઢશે; કારણ કે જ્ઞાતિનું ભલું ન ઇચ્છ
 નાર પણ નકામી મ્હોટાઇ લેનાર અભિમાની અને જુઠાં
 વખાણથી રીઝનારા. પોતાના પગમાંજ કુહાડો મારનારા
 પુરુષોને મેં વખોડ્યા છે.

● સુર્યોદયથી સર્વ કોઇને આનંદ છે, પણ કુમુદિની ને
 તેમજ ધ્રુવડનેતો તેમાંનું કાંઈજ નથી. ચંદ્રના પ્રકાશથી
 (ચાંદનીથી) આપણુ સર્વને આનંદ છે પણ કમળને કાંઈ
 જ નથી બહેરા આગળ ગમે એવા મધુર રાગથી ગાયન
 કીધું હોય તોપણ તે ઉપયોગનું નથી તેમ ટુંકામાં જેનું
 જેને કામ નથી અથવા જેથીજે ખુશી થતુ નથી તેથી
 તેને સર્વ સરખુંજ છે એટલુંજ નહીં પણ તેમને તો અપ્રિ
 ય વસ્તુ કે ખપ વિનાનું વિષ સમાનજ છે.

પ્રશામત ખોટી પરાધ— — — — — કોષ ૫

મતલબોને પ્રિય ચાલતો ધારો, જેની વળી હડિલાધ;
ધરડાં જનો મત વૃદ્ધનો હાકે, શ્રીમંતને નવ કાંધ;

બંધે દીન મરતા કુટાઈ— — — — — કોષ ૬

આવિ પડે દુઃખ તેજ ઉથામે, રે' દુઃખમાં ગરકાધ;
વંઝા પ્રસવની પિડા નવ જાણે. થાય તે શિદ રત્નવાધ;

ફિકર શી છે જેને કમાધ— — — — — કોષ ૭

ભુ'ડો થઇશ હું આલ્સને મન, કે'શે શી કીધી વડાધ;

ન્યાય કરે શીદ મતલબ આગળ, બેસશે નાગર જંદાધ;

ખુશી રહો આપણુ ખાધ— — — — — કોષ ૮

કથશે કમાવા ન શક્તિ જરાએ. પાસે નહીં હોય પાધ;

૧ કેટલાક પુરૂષ સામા માણસને સારું મનવીને પોતાનું કામ કાઢી લેવા કે તેની કૃપા મેળવવા ખોટી પ્રશામત કરી તેનાં વખાણુ કરતા હશે પણ એવી પ્રશામત કરવી એ ખોટું છે (મતલબ એ છે કે સત્ય અને અસત્ય તેમાં સત્યજ તરનાર છે માટે મેં સાચી વાતની દરકાર રાખી છે=મહારા કલ્યાણી કોષને બલું લાગે કે ભુ'ડું લાગે પણ તેનો મેં હર્ષ શોક રાખ્યો નથી પણ માત્ર સ્વસ્થાતિના હિતાર્થેજ આશ્રમ કર્યો છે.)

૨ મતલબી માણસને=જેને એ પૈસા ગમે તેમ કરીને પણ મેળવવા છે અથવા ખાધ પાને કરતા કરવું છે એવાને તેમજ તેજ દ્રેષી અને મિથ્યા અભિમાની કે હડીલાને અને ધરડાં માણસો જેઓ તેમના પણ પુર્વજોનો મત ખરો કહે છે અને તે ડાહ્યુંજ કરતા એમ કહે છે એવાં પુરૂષો અને સ્ત્રીઓનેજ ચાલતો ખેદ કારક ધારો પ્રિય છે.

૩ શ્રીમંતના વિચાર ગમેતો સારા હોય પણ તેમનેતો પૈસાની કેશમાં ગરીબની ગરજજ નથી; તે એમ ધારેછેકે લાગ્યું તે ભોગવશે. ૪ નવરા થઇને=ધરખાર મુકીને.

૫ કમાવાની શક્તિ ધટી ત્યારે સુધારો કરવા બેઠા છે

(૧૬૮)

વૈરી વરો બાધ કોને ન મૂકે, કરવા બેઠા સુધરાધ;
 રકમ એક આપણી રહાધ—————કોષ્ઠ ૯
 વૃદ્ધ જનોને નહીં પ્રિય લાગે, કાળો તરીઆ^૧ વધાધ;
 અમળ ચિત્ત નવ નધિ દીર્ઘ દૃષ્ટિ, સુખની છે વેલ સુકાધ;
 ગમે તેમ નીંદશે બાધ—————કોષ્ઠ ૧૦
 સ્ત્રીનું દયાણુ મેં ખૂબ વખોડ્યું, જાશે સ્ત્રીઓતો સુકાધ^૨;
 સમજી નારિ મુજ મર્મ વિચારી, થાશે ખુશી પદ ગાધ;
 જાશે કોષ્ઠતો ખીજવાધ—————કોષ્ઠ ૧૧
 કુસંપિયો કળ કળશે કવિને, દાખવશે દુશ્મનાધ;
 શાક્તને^૩ ભુડો યુવાનને ભુડો, મઘની જ્યાં મિત્રાધ;
 ખીજાય જે જાય ઝલાધ—————કોષ્ઠ ૧૨
 ઉત્તરા થશેજ વરામાં શ્રીમંતો,^૪ ભાટાધ જેમણે રહાધ;
 જે છે ખુશી બાધ બાધે કલ્યામાં, જ્ઞાતિમાં લેવી વડાધ;
 હુંથી ૫૨શે તે રિસાધ—————કોષ્ઠ ૧૩

એમ બોલશે.

૧ “સુબોધ સાગર” અને બીજી હિત શિક્ષાએ સુધારો થવાની અને સુર્યોદયની વધામણી છે તોપણ અસલી વિચારના જીવાન અને ધરડા માણસોને કાળોતરી જેવી લાગશે.

૨ મનમાં બળીને ઓછી થઇ જશે=સુકાધ જશે.

૩ દેવિ ભક્તોને તેમજ યુવાનોને કે જેઓ હાલમાં મઘ ના સંગી થયા હશે તેમને હું ઝેર જેવો લાગીશ; જેકે ખરી વાતમાં તેઓ મ્હોડેતો નહીંજ કહે પણ ગમેતો તે પદ કે ટુંક વાંચશેજ નહીં યા વાંચશે તો પોતાને લાગુ પડે છે એમ જાણી મ્હારા તરફ દુશ્મના વટથી જોશે કે મને હરેક રીતે હલકો પાડવા વખોડશે.

૪ શ્રીમંતો તેમજ પૈસા પાસે ન હોય તોપણ નકામી મ્હોટાઇની ઇચ્છા રાખનાર અને ભાટાધ=જીડાં વખાણ કરાવનાર પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ વરો ન કરવાની બાબતમાં

આહું રખે અધિકારીના પાડે, સાચું ગયું ઉચરાધ;
 પછી આપણી હલકાધ ————— કોષ ૦ ૧૪
 સત્તાધી શો પર છે અમદાવો,^૧ દાવો ગયો અથડાધ;
 વિદ્યા નથી ગઈ, જાંખી મમત વિણુ, ખૂબ થઈ છે પરાધ;
 જવાય છે તેથી કથાધ ————— કોષ ૦ ૧૫
 વિષય નથી વ્યભિચારનો^૨ આમાં, જાય સદ્ સમજાધ;
 દુષ્ટ પુરુષ નારિ દોષને દેશે, પડશે જે ખોદશે ખાધ;
 કહું નથી મહારી દવાધ ————— કોષ ૦ ૧૬
 ખોલશે^૩ કોષ ફજેતી કરી છે, સાતિની કીધી ભવાધ;

મહારા સામાં થશે=મને વખોડશે કે પછી સામે મ્હોડે લઢશે.
 (શ્રીમંતો કરાવરા ઓછા કરે તો તેમની પાછળ સાધારણ
 સ્થિતિના અને ગરીબ=જેમ તેમ કરીને ધર અલાવતા હોય
 એવા નાગરો દોરાય એવી મતલબની શિખામણુ છે તેથી
 એમ કહેતા ફરશે કે શું ધન્યરે અમને આપ્યું છે તે ગમે
 એમ વાવરીએ નહીં? અમે શું હાથે હાથે ગરીબ થઈએ?
 આમ ખોલી તેઓ પણ વખતે મને કે મારા ખોલને વખોડશે.
 સાતિ તાણું અભિમાન વગોળ્યું, મમત નથી મરદાધ;

૧ અમારો નાગરોનો.

૨ વ્યભિચારનો વિષય દાખલ કરવો એ વિવેકથી હલકું
 અને અયોગ્ય લાગવાથી તે દાખલ કીધો નથી પણ વિચાર
 કરીને વાંચતાં સમજાય એવું અને શિક્ષા લેવા જેવું છે
 તોપણ આડા ખોલાંને હલકું ખોલવા તક મળશે; ખેર મહારી
 ક્યાં દવાધ ફરે છે? હુંતો કહેવા માત્ર છું પછી “ખોદે તે
 પડે.”

૩ કોષ વળી એમ પણ કહેશે કે માધ ત્હારી વાત કો-
 ધ સાંભળતું નથી, અને ત્હારું કહેવા જેટલું=અમને શિ-
 ખામણુ દેવા જેટલું ગણું નથી તેમ ત્હારામાં છલકાધ જાય
 એટલી છત પણ નથી ત્યારે આ નકામી શીદ ભવાધ
 કરી છે?

કયશે કંઈ ભાઈ ત્હારું ગળું શું, ત્હારી કયા કોણે મ્હાઈ;
 શું જાય છતે છલકાઈ—કોઈ ૧૭
 સંપડું કુસંપમાં સંપડુંડો છે, જાય બહુ સમજાઈ;
 જાણિયે ગાન વિના બહુ તુંથી, લે દુર તુજ પટલાઈ;
 કીધું શીદ ટાયલું ગાઈ—કોઈ ૧૮
 †શીખ્યો કવિત આવડ્યું ના કમાતાં, ધધો બીજે કરભાઈ;
 કરતાં સુધારો નપુત્રને ગણુશે, અમથી શીકરવી લઢાઈ;
 નહીં કર જાય લુસાઈ—કોઈ ૧૯
 ચાલતું આવ્યું નભે વાળે નભશે, દુખ વેઠિ લેવી બલાઈ;
 *જનગ રોજ સતો, જસ આંધી, શીકર હરીને સહાઈ;
 વાવરવા નકરીએ મનાઈ—કોઈ ૨૦
 બુદ્ધિ પ્રમાણે બહુ ભુંડું વદશે. મેં ક્યમ ચાય સરાઈ;
 અંધ ગુંથ્યો માતિ હિંત વિચારી, ધર નજવા ઈંધસડાઈ;

૧ કોઈ એમ કહેશે કે સંપ અને કુસંપ તેમાં સંપ રૂ-
 ડો અને ખોટા ખરામાં સત્ય એ સાચું અને એ વિના બી-
 જી સૂં સાચું તેતો સાચું અમે જાણીએજ છીએતો તેમાં તે
 ગાઈ ગાઈને તે ટાયલું શાને કયું? ભાઈ! ત્હારી પટલાઈ
 વેમજીજ રાખ.

† “ભાઈ! કમાતાં આવડ્યું નહીં ત્યારે નકામું આવું
 આવું શીખ્યો તે કરતાં બીજે રોજગાર કરનેકે ત્હારું ધર
 નભે; ત્હારા બડબડાટથી કરાવરા કાંઈ નીકળી જવાના નથી
 ને તારા ધારવા પ્રમાણે થવાનું નથી, પણ ત્હારા પુત્રનો વિ-
 વાહ કોઈ મેળવવા ધારતું હશે તેજ વસત સુધારો કરવાજતાં
 બિગાડી બેસીશને.” આવું પણ બહાર પાછળ કોઈ કહેશે.

* “ભાઈ! જસતો જનગસે છે ને દુનિઆમાં ખરચ ખુ-
 ટણુ કરીને બલાઈ તે અમથી લેવાયછે? આપણે તેવાવરવાની
 ના કહીનેકે કોઈને મળતું બધું કરાવીને વહેતી નીકે પગ
 શીદ દેખએ? પ્રજાને બધી શીકરછે.” આવું પણ કોઈ કહેશે.

‡ “ધર નજવા ઇંધસડાઈ”=ધર જતું નરહેવા, મતલબકે

સ્થિતિ આજ ચાલુ 'વદાધ'—કોષ ૨૧
 'હાટક ધક્કની' મહેરે મતિઆ, ચઢતીની હોશે ચઢાધ;
 દેખાયછે શુભ ચિન્હ કવે કધ, જોઈમ હાથ નકાંધ;
 રમ્યું પદ ચઢતીજ ચઢાધ—કોષ ૨૨

જ્ઞાતિની ક્ષમા માગવા વિષે.

૫૬.

“મહેલ મિથ્યા અભિમાન, મનવા,”—એ રાગ.
 કોષન ધરશે દ્વેષ, મુજપર કોષન ધરશે દ્વેષ—ટેક ૦
 એરંદીરંદીને વિનતિમ્હારી, મેંચલું ભુંડું નલેશ-મુજ ૧
 ગાન ગૃહસ્થને નાગર તરવા, ખાદ્યણુને ઉપદેશ—મુજ ૨
 જોઈ કુધારે ચિત્ત દુખાયું, રીતિ નલાગી બેશ—મુજ ૩
 સાધનકરીઆઆપત્તે સાંપ્યું, રીઝું જોયાયઉજેશ—મુજ ૪
 રાઢનચિનથી કોઈ અરિપણુ, કરતોવિચારહમેશ—મુજ ૫
 હુંદીનશું કરનાગરનું હિત, શક્તિ વિના કઈ લેશ—મુજ ૬

જે અનીતિના ખરચથી નાગરો ધર ખુવેછે તેમ ન થવા માટે અથવા ગરીબ હાલત ન થઈ જવા માટે.

૧ આજની=હાલની જે સ્થિતિ ચાલેછે તેવદાધ=કહેવાધ.

૨ ઈદેવ શ્રી હાટકેશ્વર મહાદેવની આપેલી ખુદ્ધિ=પ્રેરણા થી આ સર્વ બોલાયુછે જે બોલવાનું કારણ ચઢતીનાં કાંધ સુચિન્હ હશે=એમ જણાયછેકે હવે નાગરોની ચઢતી થશે પણ એમાં મ્હારે કાંધ નથી; કારણ સુધારાની વાત જ્ઞાતિના હાથમાંછે.

૩ બેશ=સારી. ('બેશ' એ નાગરોમાં તેમજ ખીજી જ્ઞાતિમાં પણ બોલાયછે.)

૪ ઉજેશ થાય=અજવાળું થાય; મતલબકે સુર્યોદય થાય=ચઢતી થાયતો હું ખુશી થાઉં.

૫ “શક્તિ વિના કઈ લેશ” જરાએ શક્તિ કથી તો હું તે ન્યાતવું શું બલું કરી શકું?

(૧૭૨)

ભારતિએ કહ્યું ભીંડ હું ભાગું, કે'હરું' વિધન ગણેશ-મુજાં ૭
 અંયગુંથ્યોકધમ્હેરમજ્યાથી, રાખોનઅરિઆવેશ^૧-મુજાં ૮
 હિંત ચહ્યું ભુલ આપ સુધારો, જે કહ્યું હોય વિશેષ-મુજાં ૯
 મીઠિનજરથીહેતુ નિહાળો, શિક્ષા ભોગવવા એશ^૧-મુજાં ૧૦
 કરશેા કદર ગુણુઆહક ગાતિ, આશ્રમ ખાચનકેશ-મુજાં ૧૧
 જેઠમ કરણા ગાતિની ચાહું, રાજીરીઝેરૂપી કેશ-મુજાં ૧૨

* આંધળે ખહેરું કુટાણું.

૩ચિરા છંદ.

આધ વૈર પાવકને પાણી, આધ વૈર ખર સાકરને;
 સુધાર વૈરી કાષ્ટતણો છે, વૈર મુખને નાગરને;
 અનળ દાડને આધ વૈર છે, વૈર સુધાને ને ગરને;
 કુસંપ કાતર ને કપડાને, ન બને લેશ ક્ષમા છરને. ૧
 આધ વૈર મૂશકને બિલ્લી, નોળ સર્પ ને વૈર બહુ;
 જળકૂકડીને વૈર મત્સ્યુ, લુહારને લોહતું બહુ;
 આધ વૈર દાનવ ને સૂરને, મ્લેચ્છ બ્રાહ્મણો નિત્ય લહે;
 નાસ્તિક ને આસ્તિકને ન બને, વાતે દ્વેત અદ્વૈત ચહે. ૨

૧ ઇષ્ટ દેવની કૃપાથી પોથીતો રચીછે પણ તેથી તમે
 કાંઈ દુસ્મનાવટ નરાખશે. (ન્યાતને વગોવી એમ ઉલ્લેખ
 ધારી રીસે નાભરાશે.)

૨ આ શિખામણુ અથવા પુસ્તક એશ=સુખ ભોગવ-
 વાજછે.

* આ “ સુખોષસાગર ” પ્રકટ કરતા પેહેલાં તેના અ
 ગાઉથી આહકો થવાને માટે તેમજ ગાતિના ગૃહસ્થોને જ
 ણુ થવા માટે હે-ડખીલો યાને વિનતી પત્રો જાહેરમાં મુ-
 ક્યાં હતાં (બહાર ગામ ખાતે મોકલ્યાં હતાં) એજ સંખ્યા
 ધમાં પેટલાદ મુકામે કોઈ લખ પ્રસંગે મ્હારું જવું થયું
 હતું ત્યારે તારીખ ૧૬-૫-૮૯ એ હે-ડખીલો જ્ઞેયીને જા-

પવિત્રને પાખંડી સામા, દુર્ગુણીને સદ્ગુણી જુદા;
 સત્ય જુદા નીતિને અનીતી, અને નહીં બાળો મુદા;
 અને નહીં ગુણકાને સતિને, જુદા વસે જોગિને જતી;
 મુર્ખ જ્ઞાનિને સંપ રહે ક્યમ, મળતી આવે નહીં મતી. ૩
 સંસારી સાધુને અને ક્યમ, કાયરથી સામા શરા;
 પુણ્ય પાપ ધર્મીને અધર્મી, દુશ્મન સામા ના પુરા;
 કુસંપ સંપ થકીરે' જુદો, જુદા કૃપણ દાતાર ૫રે;
 દયા કરતા વસે ન બેગાં, શાવટ ચોરિ ન સ્નેહ કરે. ૪
 પાકી દુશ્મનતા બાંધીને, ૫રે કુધારો મુછ મરડી;
 શાંત પડયો છે હાલ સુધારો, મમતે નાગર જ્ઞાતિ ચઢી;

લુ કરવા કરતાં જાહેર જગોએ ચ્હોડવા માટે મને વધારે
 ઠીક લાગવાથી ન્યાત જમવા બેગી મળે તે વખત પેહેલાં
 હેન્ડગ્રીલો ન્યાત બેસવાને ઠેકાણે તેમજ હમેશની જુદ જ-
 નોની બેસવાની બેઠક આગળ ચ્હોડવામાં આવ્યાં હતાં મહા-
 રો હેતુ સમજી માણસો તેમજ નવીન ખર્ચર વાંચવાની હાં
 સવાળાતો સમજી શક્યા પણ “ બાપના કુવામાં કુખી
 મરવું ” ઇચ્છનારા જુના ચાલને વળગી રહેનાર અમુકજ
 માણસ કોઈપણ રીતે તપાસ કીધા વિના અને આ વિચાર
 ના ચ્હોડનારનો હેતુ સમજ્યા વિના મન ગમતું બાપણુ ક-
 રવા લાગ્યા જે મહારા કાને કાન સાંભળવામાં આવ્યું. (તે
 મનું કહેવું એમ હતું કે મહોટાં મહોટાં જાહેરનામાં ચોઢી-
 ને વિલાયત ગયેલા નાગરને ન્યાતમાં લેવડાવવાની મેહેનત
 કરેછે મેં “ આજ કાલનો જોગી ને ટીંચણુ સમી જટા ”
 તેનાથી શું અમે ડરોને તેને ન્યાતમાં લેઈશું વગેરે બોલ્યા
 હતા) બીજે દીવસે ઇંદ્રપુરીમાં (નાગરોની ધર્મશાળા) આહા
 પાણીની મીજલસ માટે જ્યારે (કાલોલના રા. મહીપતરા-
 ય હરીભાઈના આમંત્રણથી) નાગર ગૃહસ્થો બેગા મળ્યા
 હતા ત્યારે મેં ગઈ કાલનો મહારો હેતુ કહીને આ ઉપરની
 કવિતા કહી હતી જેથી નાગરોને સારી અસર થઈને તે-
 થીજ તા. ૧૭-૫-૮૯ એ કમીટી નીમાઈ છે.

અર્થ સમજતા નથી કોઈ જન, કરે વગોણું સંપીને;
 શિક્ષાને સમજે છે વિષ સમ, એસાતું નથિ જંપીને. ૫
 અસલ સ્થિતિએ નાગર આવે, ઉદય થાય એવું ધારી;
 “સુઓધસાગર” રચવા ધાર્યું, પ્રથમ વિનતિ મેં ઉચ્ચારી;
 દેશ વિદેશે વિનતી કીધી. જાહર પત્રોમાં આપી;
 અરજ કરી સાતિ સુખસાર, ‘આગેવાને ઉઠાપી. ૬
 ખચર થવા સાતિને કાલે, વિચાપન ચોઢી વ્યારે;
 વાંચ્યા વિણ કંઈ બહેમ ધરીને, ચઢ્યા નકામા હુંકારે;
 તોલ ન કીધો મ્હારિ વૃત્તિનો, ભડક્યા જેઠને ભાઈ;
 પ્રથમ પ્રજા ક્ષીણીથી ભડકી, ગાંધ ગરબિ બીજે ગાંધ. ૭
 પુસ્તક પ્હેલી કરી પરિક્ષા, ગુન્હા વિના ધનસાદ કર્યો;
 અગમજ બુદ્ધિએ બળ બહુ કીધું, સૂર્ય પશ્ચિમે આથિ કર્યો;
 ગૃહસ્થ સમજે “નાગર” તે શું, નામ અર્થ શું ધારો છો?
 ખાંડ, ગોળ કે ખપની વસ્તુ, શું ચિતમાં વિચારો છો? ૮

૧ આગેવાન=નાત પટેલ થઈને ફરનાર જેને પૈસા ખરચવાનું કારણ નથી અથવા ખરચવા છે તો માત્ર મા કે આપનું તેરમું વરસી કરવાનાજ કામમાં પણ આગળ ઉપરની જેને પ્રીકર નથી એવા જે ગરબુ અને વિચાર વિના ના ક્ષુદ્ર નજરના, ડોળ ધાલું નકામી મ્હોટાઈ આહ્વાણથી લેવાની ઇચ્છા રાખનાર પુરૂષો.

૨ મ્હારો હેતુ શો છે તેનો વિચાર યા તપાસ કીધા વિના ભલતું બોલી પોતાની સમજની કીંમત પોતાનેજ હાથે કરાવી. ૩ બળીયા કાઢવાનો ચાલ નીકળ્યા પેહેલાં પ્રજા બીની હતી.

૪ વિચાર કીધા વિના તેમજ જાણ્યા વિના ગપ મારનાર તેમજ ભલતું બોલનાર બહુ બુદ્ધિવાનને લીધેજ સૂર્યનો અસ્ત થયો-છે. ભલલય કે એવા માણસોથીજ નામરી ન્યાત દુખી થઈ છે.

ચતુર અર્થ નાગરનો કહાવે, હવે વિચારે નર સધળા;
 શાંત થઈને દ્વેષ તજી દો, નવ રે'વા દો ખજ અખળા;
 કથન હોયજો અધર્મ વસવા, અ હિત હોયજો યાતિનું;
 થજો દ્વેષિ પણ વિચાર કરીને, કૃત્ય આપણી ખ્યાતિનું ૯
 ઔચ ચઢાવી ખુમે પાડવી, સુખપર જાતે પગ ધરવો;
 નથિ લાયક એ ડાહ્યા જનને, તોલ ઘટે પહેલાં કરવો;
 બંધનમાં હાથે બંધાયા, દુખાય છે દિલ કરે જોઈ;
 આ કરથી કર કપાય છે વિર, અસલ આખરું તો ખોઈ. ૧૦
 નથિ બુદ્ધિ મનના ઉભરા છે, બલે વગોણું કા કરશે;
 ડર મૂક્યો દ્વેષી નિંધાનો, ગુણ માનું જે ચિત્ત ધરશે;
 જાણ્યા પહેલું કથન કરોના, કરો મદદને જીઓ કૃતિ;
 ખોડ હોયતો દાખવજો પાછે, જેઠમની છેલી વિનતી. ૧૧

✽ વૃદ્ધાને વિનંતી.

ચાલ—લાવણી.

“તું કામણ કરીને કયાં જાય નંદલાલ હડેરી”-એ રાગ.

૧ નાગરો તેજ દ્વેષી વધારે છે તેથીજ કહેવાનું છે કે એ દ્વેષ મુકી દેવો ઠીક છે.

૨ વેરો=નાત સખંધી જે કરવેરા જેવા થઈ પડ્યા છે તે (તેરમું અને ત્રપક્ષી છમાસી તથા આંખાગાળા અને વરસી તેમજ સીમંતની ન્યાતો અને ઉપર ધીનાં ખીંગાડનાં જ-મણુ તેમજ વિવાહની રીતભાત અને વધી ગયેલા હુદીના રીવાજો તથા બ્રાહ્મણોના અખાખ વગેરે જે વિચારી ઘટા વવા લાયક છે. તે)

✽ ઉપરની કવિતા પેટલાદ મુકામે ચરોતરના વડનગરા નાગર ગૃહસ્થોની સભા રૂઢી સુધારવાની કમીટી નીમવા સા-૩ તા. ૧૭-૫-૮૬ એ મેળવી હતી એ પ્રસંગે આગેવાન

સહુ સુણો વૃદ્ધ લાયક જન વિનતી મહારી,
 દુખ કરો યાતિનાં દૂર થાઓ ઉપકારી.—ટેક૦
 નથિ નથી કમાણી ખર્ચ વધ્યું છે ભારી,
 નથિ નથી ચલણુ આપણું સતાવે નારી;
 છે થયું રાણિનું રાજ રીત થઇ ન્યારી,
 ઉડિ ગયા હાંસથી હોશ યાતિ આ હારી;
 કરો જુઓ નજર જાગિને જરા વિચારી—દુખ૦ ૧
 નથિ કર્યો અમે અપરાધ તમારો બાધ,
 નથિ કર્યું વગોણું વાત ભુંડિ નથિ ગાધ;
 ક્યમ ધર્યો કુહાડો પગે કાપવા મ્હાધ,
 થઈ દુખી દુઃખ ક્યમ કરો નથી શું સગાધ ?
 શું છે વંશજ શું વૈર વૃત્તિ શિ તમારી?—દુખ૦ ૨
 નથિ ગરજ રાખતા તમે ઉન્નતી સારું,
 બોલોછો બલતા બોલ નથી એ સારું;
 નથિ સમય તણો વિચાર ન બાપણુ ખ્યાર,
 ક્યમ ધરો તેજનો દ્વેષ ન સુખનું ખારું;
 ૩ ક્યમ રાખોછો કહો અનીતિ રીતી જ્યારી?—દુખ૦ ૩
 રે ધરનાં બાળક જુઓ ધંટીને આટે,
 ભરપૂર કરો છો અવર જનોને આટે;

વૃદ્ધજનો આ કામમાં અંતઃકરણથી મદદ આપે એ માટે તેજ વખતે રચીને ગાઇ હતી જેથી નાગર ગૃહસ્થોનું વળણ સુધારો કરવા તરફ એકી વખતે થયું હતું અને કમીટી પણ લાગલીજ સ્થાપન થઇ હતી. (આ કવિતા હમેશની કમીટીની યાદગીરી રહેવા માટેજ ખાસ તાખલ કરવામાં આવી છે.)

૧ “ ધરનાં છોકરાં ધંટી આટે ને ઉપાદીઆને આટા ”
 એ કહેવત મશહુર છે.

રે વીર ! આપણે ફરિયે કપડે ફાટે,
 આ જુઓ સ્ત્રીઓનો ડાળ ફરિને વાટે;
 નથિ કરતા કાંઈ વિચાર વાત વિસારી—દુખ ૦ ૪
 ક્યમ ચાર પ્રહરનો દિન નકામો ગાળો?
 નિત્ય કરો તડાકા જુદા સ્થિતિ ન નિહાળો;
 ક્યમ સુખમાં કરો ન ખેલ દુઃખને ખાળો?
 શિરછત્ર પહોં શામાટે આપ ન પાળો ?
 મ્હોટાખનિને શું ન્યાત નાગરી તારી?—દુખ ૦ ૫
 વધિ વધી હાંસની રીત કડાં ને કેરી,
 રહિ ગયા મરદતો મુંગા મરદ થઇ મેરી;
 રે જુઓ દક્ષણા દાખ સ્ત્રીઓ ભંભેરી,
 એ વાંક આપણો છીએ આપણે વેરી;

૧ મ્હોટા કહેવાયા પણ તમે તમારજ સુખ વિચાર્યું ?
 તમે ન્યાતનું શું કર્યું ?

૨ વિવાહ મળવાને માટે સ્ત્રીઓની ખટપટ વધારે હો-
 ય છે અને તેથી મ્હોં જોણાની રીતભાત તેમજ દર વર્ષે
 ભમ થતા સુધી અપાતી રીત. હોંસને લીધે (પોતાનો પુત્ર
 કુંવારો ન રહે માટે અથવા એવા અધીરાઇના ટુંકા વિચા-
 રને લીધે) ધણીજ વધારી દીધી છે. જરાક પુત્ર મ્હોટો થ
 ઇ જાય તા પોતાની હાલત સાધારણ હોયતો એજ રીત-
 ભાતને લીધે લાલચમાં લપટાવવાને અને બહેવાણુને રાજ ક
 રવા માટે ધણીક સ્ત્રીઓ આગળ પડી પુરૂષોનું પણ ચાલ
 વા ન દેતાં મન ગમતાં ધરેણાં કરાવીને કન્યાને આપે છે
 એથી દિનપર દિન આપણેજ હાથે કુંવારો થતો ચાલ્યો છે
 તેમાં પચીસ ત્રીસ વર્ષનો પુરૂષ કુંવારો રહ્યો હોય તેનો
 વિવાહ મળ્યો હોય ત્યારે તો હોંસની હદ પણ રહેતી ન
 થી. (આવી હોંસને લીધે દેખાદેખી થવાથી ધણા વિવાહ
 ફેક થયા છે અને વિષનાં ખીજ રોપાયાં છે તેથી સારી વા
 ત એ છે કે રીતભાત બંધજ કરવી)

ના ઉઠયો માધનો પુત્ર કાઠ હુંકારી—દુખ ૬
 નથિ નથી અમારે જરાય મોટમ લેવી,
 એ માન સર્વ આપને કીર્તિ પણુ તેવી;
 આ નથી વાત કંઈ હસી કાઢવા જેવી,
 ઉઘાડો મનનો મર્મ આશ છે કેવી ?
 જો યશ લોભી હો કુરૂદી નાંખો મારી—દુખ ૭
 સુખિ કરો નાગરી નાત કુધારો છોડી,
 વાતો કરિ આડા થયે નહીં' કાડી;
 આ અરજ કરંછું જેહ ચિત્તમાં મ્હોડી,
 ના ગણુશો લવરી જોકે બુદ્ધિ થોડી;
 મુકી દૂર મમત ને દ્રેષ કરો આભારી—દુખ ૮
 મેં કહ્યું સવારે માતિ તણું હિત ધારી,
 કંઈ થયાં કટાણાં મૂખ રહ્યા વીચારી;
 કો કહે કરે છો લવરી બળથી ભારી,
 નહીં એમાં નિકળે સાર વલોવે વારી;
 રે! સ્થિતિ આલતી આ શું તમને પ્યારી?—દુખ ૯
 છે મળ્યાં ચૌદ જે રત્ન વલોવ્યે પાણી,
 નહિ મળે આપણામાં નહિ હોયે પાણી;
 કંઈ ઉદય થવાની મુખે કહોની વાણી,
 માતિની કાયમ રહે અત્ર એધાણી;

૨ પેટલાદમાં કમીટી સ્થાપન થતી વખતે અને બીજા
 સુધારો થવાના વિચાર કરતી વખતે કેટલાક અણુસમજી
 પુરોષોનું બોલવું થયું કે “અમથું પાણી વલોવે છે.” તો
 એ કેવાનું કે પાણી વલોવ્યાથીજ પેહેલાં ચૌદ રત્ન મળ્યા
 છે પણુ આપણામાં વલોવવાનું પાણી=મરદાષ નહીં હોય
 અને ઔરાના બોલથી બહાવરા બનવાનું હશે ત્યારે તો શો
 ઉપાય ?

નહીં ચેતોતો ધર જવાતણી તૈયારી—દુખ૦ ૧૦
 સુખ દુખનો કરો વિચાર સરસ ને નરતું,
 કે'વાઘો બલતું ભલે કોઈ ઉચરતું;
 નવ ગણો સુધારે આડી વાત કો કરતું,
 ઉત્તરી માટે ડગ આગળ નયિ કો બરતું;
 જોઈએ કે'છે હજી સમય હોડો વિચારી—દુખ૦ ૧૧

સુબોધ સાગર

શુદ્ધિ પત્રક.

વિષય.	પૃષ્ઠ	પાંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ.
ઘણદેવનીઆરાધના	૩	૩	ળળુ	અળળુ.
સાગર ન્હાવા નાગર				
નેવિનંતી	૮	૧૪	બ્હીસો	બ્હીશો.
સુધારા સામીઆડ	૧૪	૨૦	રૂઠે	રૂઠ્યાછે.
પડતી પૂશ્નોત્તર	૧૮	૨	સોધો.	શોધો.
અંયોમત્તિ (ટીકા)	૩૦	૨૪	વ્યશન	વ્યસન.
બહેલો વિવાહન				
મેળવવાનું કારણ.	૪૨	૯	રીતભાન	રીતભાત.
વિવાહ પેહેલા વિ-	૪૬	૧	અષ્ટ	એષ્ટ.
॥	૪૮	૨	રીતભાતનો	રીતભાતતો.
વરશોધવાની સ-				
મળણુ (ટીકા)	૪૮	૧૮	કોટીમાં	કોઠીમાં
॥	૫૨	૨૬	બીળ	બીળે.
વિવાહ ફેક પર				
ફોટકાર (ટીકા)	૫૬	૨૧	સ્થીતિજ	સ્થીતિજરા.
ઉગારવાની ઉધી				
અક્કલ	૫૭	૪	સવૈયા.	રચિરા.
॥	૫૭	૧૫	પ્હેરાવીને	પ્હેરાવી.
॥ (ટીકા)	૬૦	૨૫	પિતાન	પિતાને.
ફેરવવાલાયક રીવાજ	૬૪	૯	કળહીન	કુબ્હિન.

(૨)

બલુતરમાં કસર	૬૯	૧૩	તર	નર
ઝી કેળવણી	૬૯	૧૮	જન	જાન
સીમંતની સમજાણુ				
(ટીકા)	૮૩	૨૪	કેટલીક	કેટલી.
ધેનન શણગારવા				
વિષે (ટીકા)	૮૮	૨૮	કરી	કની?
મોતની અણીપર				
માર	૯૨	૧૭	કરો	કરોછો.
તેરમાનો તડાકો	૯૬	૧	મરોછો	મરાંછાં
મુઆની મહોંકણુ	૧૦૪	૧૧	ભંગ	ભંગ્ને.
કેદ નિષેધક	૧૧૫	૬	વિદન	વિદાન.
વેહમ વિષે	૧૧૭	૭	સીળીમાં	શીળીમાં.
પક્ષાની અભાગરથા				
થી અરજી (ટીકા)	૧૨૮	૨૧	ફેરવતા	ફેરવતો.
॥ (ટીકા)	૧૩૦	૧૯	કર	કર
રૂઢિ સુધારવાની				
શિક્ષા	૧૪૦	૮	ઓછો	ઓછાં
જ્ઞાતિ અભિમાન.	૧૫૭	૬	વિદ્વિતા	વિદ્વિતા.
॥	૧૬૦	૧૧	કહાવે	કહાવે.
॥	૧૬૦	૧૬	મરેછે	મરેછે.
આંધળે બહેર કુ-				
યયુ' (ટીકા)	૧૭૫	૨૨	ધટાવવા	ધટાડવા.

પ્રસ્તાવના

આગ્રમ કોને માટે લીધો (અર્પણ પત્રિકા પછી) ૧૯ ને નેને

“સુબોધસાગર” ને અગાઉથી આશ્રય આપનાર ગ્રાહકોનાં નામ.

ક્રમ.	ગ્રાહકનું નામ,	દેકાણું
૫૦	દીવાન બહાદુર મણીભાઈ જસભાઈ	વડોદરા
૭	રા. આ. લાલજીભાઈ પુરષોત્તમરાય	”
૫	રા. રા. બળવંતરાય દાજીભાઈ મુનશીજી	”
૧	રા. રા. આપાભાઈ બાલાજી મજમુંદાર	”
૧	રા. રા. ઇશ્વરરાય કલ્યાણુરાય મુનશી	”
૧	રા. રા. ઇશ્વરરાય દોલતરાય મેહેતા	”
૧	રા. રા. મોતીભાઈ બાલાજી મજમુંદાર	”
૧	રા. રા. દલસુખભાઈ અનંતરાય મેહેતા	”
૧	રા. રા. દોલતરાય આપુભાઈ મેહેતા	”
૧	રા. રા. જસભાઈ કાકાભાઈ મેહેતા	”
૧	રા. રા. કૃષ્ણુરાય શંકરલાલ દેસાઈ	”
૧	રા. રા. ચુનીભાઈ ડાહ્યાભાઈ બક્ષી.	”
૧	રા. રા. ચીમનરાવ મોતીભાઈ બક્ષી.	”
૧	રા. રા. પુરુષોત્તમરાય કલ્યાણુરાય બક્ષી.	”
૧	રા. રા. ચીમનલાલ બેહેચરભાઈ દેસાઈ	”
૧	રા. ઝવેરીલાલ ધનસુખરામ ત્રીવેદી	”
૧	રા. રા. છગનલાલ લક્ષ્મીલાલ દેસાઈ	”
૧	રા. રા. મુકંદરાય નાનાભાઈ બક્ષી.	”
૧	રા. રા. છગનરાય ત્રીકમરાય દેસાઈ	”
૫	રા. રા. મનઃસુખરામ સુર્યરામ ત્રીપાઠી	નડિયાદ.
૧	રા. રા. દોલતરામ કૃપારામ પંડ્યા	”
૧	રા. રા. હરસુખરામ માણેકરામ મુ.	

(૪)

૧	રા. રા. મગનલાલ પ્રેમાનંદ લો. કા.	”
૧	રા. રા. અચ્ચાભાઈ વરજભાઈ યાચીક.	”
૧	રા. રા. આમુભાઈ દાજીભાઈ મજમુદાર	પાદરા.
૧	રા. રા. મણીભાઈ કલ્યાણરાય દેસાઈ	”
૧	રા. રા. હર્ષદરાય વરજરાય	અમદાવાદ.
૧	રા. રા. ભગવંતરાય લલુભાઈ	”
૧	રા. રા. અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ	રાધનપુર.
૧	રા. રા. કૃષ્ણરાય આણંદલાલ દેસાઈ	જોડિયા
૫	રા. રા. લીલાધરદાસ હરખચંદ બુચ.	વળા.
૧	રા. રા. ઇચ્છાશંકર કાળીદાસ	કુંડલા.
૨	રા. રા. અમૃતલાલ માણેકલાલ દેસાઈ	દાસરા.
૨	રા. રા. મણીલાલ અજીતરાય સે. ના.	”
૧	રા. રા. બાઈલાલ નંદલાલ દેસાઈ	”
૧	રા. રા. ભવાંનીભાઈ જગુભાઈ દેસાઈ	”
૧	રા. રા. લક્ષ્મીલાલ માધવલાલ દેસાઈ	”
૧	રા. રામદાસ નાગરદાસ મ્યુ. સે.	માતર.
૧	રા. રા. હીમતલાલ માણેકલાલ દેસાઈ	ખડા.
૧	રા. રા. શીવરાય સંતોકરાય દેસાઈ	”
૧	રા. રા. રામગોવીંદ લાલભાઈ પાટીલ	”
૧	રા. રા. પુરષોત્તમરાય કૃષ્ણરાય દેસાઈ	”
૧	રા. રા. ગંગાશંકર મયારામ જોશી.	”
૧	રા. રા. માણેકલાલ હરજીવનદાસ	”
૧	રા. રા. ગોપાળલાલ પરશુલાલ મજમુદાર મહેમદાવાદ	”
૧	રા. રા. ઝવેરભાઈ મથુરભાઈ ક. કા.	બોરસદ
૧૦	રા. રા. રતનલાલ અચરતલાલ દેસાઈ	પેટલાદ.
૩	રા. રા. માણેકભાઈ જસભાઈ મેહતા	”

૧	રા. રા. ડાહ્યાભાઈ કાળાભાઈ દેસાઈ	પેટલાદ
૧	રા. રા. દોલતભાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ	”
૧	રા. રા. નાંનાભાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ	”
૧	રા. રા. ચંપકલાલ અચરતલાલ મેહતા	”
૧	રા. રા. રતનલાલ શંકરભાઈ મેહતા	”
૧	રા. રા. સારાભાઈ લલુભાઈ મજમુદાર	”
૧	રા. રા. ગોવીંદભાઈ રણછોડભાઈ મુનશી	”
૧	રા. રા. ગણપતભાઈ ઉમીયાશંકર મુનશી	”
૧	રા. રા. જુગલભાઈ દોલતભાઈ મુનશી	”
૧	રા. રા. નંદાભાઈ પરભુભાઈ દેસાઈ	”
૧	રા. રા. મગનભાઈ પરભુભાઈ દેસાઈ	”
૧	રા. સા. મગનભાઈ જગુભાઈ સ. ફા.	”
૧	રા. રા. મનસુખભાઈ રાવજીભાઈ મુનશી	”
૧	રા. રા. રાવજીભાઈ હરીજીભાઈ મુનશી.	”
૧	રા. રા. છગનલાલ ઝવેરીલાલ મેહતા	”
૧	રા. રા. જુગલભાઈ કલ્યાણરાય દેસાઈ	”
૧	રા. રા. જસભાઈ ખેડેચરભાઈ દેસાઈ	”
૧	રા. રા. જગુભાઈ ખેડેચરભાઈ દેસાઈ	”
૧	રા. રા. કનૈયાલાલ મણીભાઈ દેસાઈ	”
૧	રા. રા. બાળાભાઈ ખેડેચરભાઈ દેસાઈ	”
૧	રા. રા. મોતીભાઈ રામરાય દેસાઈ	”
૧	રા. રા. રણછોડરાય આપુજી દેસાઈ	”
૧	રા. રા. ડાહ્યાભાઈ જોષ્ઠાભાઈ દેસાઈ	”
૧	રા. રા. બગુભાઈ જોષ્ઠાભાઈ દેસાઈ	”
૧	રા. રા. આજીભાઈ માધુભાઈ દેસાઈ	”
૧	રા. રા. ગોવીંદલાલ સુંદરલાલ દેસાઈ	”

૧	રા. રા. ભગચાંનલાલ બાપુલાલ દેસાઈ	પેટલાદ.
૧	રા. રા. અનંતરાય જોશભાઈ મેહેતા	"
૧	રા. રા. વસંતરાય સુખભાઈ મજમુન્દાર	"
૧	રા. રા. પરભુલાલ જસભાઈ મજમુન્દાર	"
૧	રા. રા. નાંનાભાઈ મુળચંદ દેસાઈ	"
૧	રા. રા. જસભાઈ ભગુભાઈ દેસાઈ	"
૧	રા. રા. ગોવીંદરાય જીભાઈ	"
૧	રા. રા. માંધાભાઈ કુરણાશંકર મેહેતા	"
૧	રા. રા. સુરજરાય કુરણાશંકર મેહેતા	"
૧	રા. રા. નગીનભાઈ સંતોકભાઈ દેસાઈ	"
૧	રા. રા. ગોપાળરાય પ્રાણજીવનદાસ ઠાકોર	"
૧	રા. રા. ચંપકલાલ મોતીભાઈ દેસાઈ	"
૧	રા. રા. ચંદુલાલ લક્ષ્મીલાલ દેસાઈ	"
૧	રા. રા. વસંતરાય વહાલાભાઈ મેહેતા	"
૧	રા. રા. મટુભાઈ જટાશંકર મજમુન્દાર	"
૧	રા. રા. છોટાભાઈ બટુકલાલ મજમુન્દાર	"
૧	રા. રા. વરજલાલ લક્ષ્મીલાલ દેસાઈ	"
૧	રા. રા. છોટાભાઈ કૃષ્ણવલ્લભદાસ મેહેતા	"
૧	રા. રા. વસંતરાય મોતીલાલ મેહેતા	"
૧	રા. રા. હીમતલાલ મયાચંદ દેસાઈ	"
૧	રા. રા. મનસુખભાઈ જીજીભાઈ મજમુન્દાર	"
૧	રા. રા. બાળારાવ મયાચંદ દેસાઈ	"
૧	રા. રા. મણીશંકર પ્રભાશંકર પો. મા.	"
૧	રા. રા. રતનભાઈ મણીભાઈ ત્રીવેદી.	"
૧	રા. છોટાલાલ ગુણવંતરામ ત્રીવેદી.	"
૧	રા. રા. રાવભાઈ દલસુખભાઈ	"

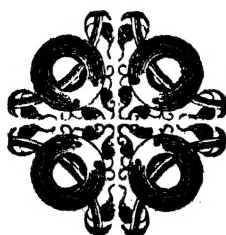
૧	રા. રા. બટુકલાલ આણંદલાલ દેસાઈ	,,
૨	રા. રા. મણીભાઈ બાલાજી મજમુદાર	કડી.
૧	રા. રા. કુબેરદાસ છગનલાલ પો. મા.	ડભોધ
૧	રા. રા. અનંતરાય ગીરધરલાલ દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. રણછોડરાય નરસહીરામ દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. પુરૂષોત્તમરાય પરતાપરાય દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. નંદલાલ ગીરધરલાલ મજમુદાર	શીનોર.
૧	રા. રા. બાળકૃષ્ણરાય રણજીતરાય દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. દોલતરાય આણંદરાય મજમુદાર	,,
૧	રા. રા. ભગુભાઈ નારણરાય મજમુદાર	,,
૧	રા. રા. રાવજીભાઈ માધવલાલ મુનસફ.	,,
૧	રા. રા. જતનલાલ વેણીભાઈ હે. મા.	સીધપુર.
૧	રા. રા. જદુરાય દોલતરાય દેસાઈ	કાલોલ.
૧	રા. રા. બાબારાય ગુલાબરાય દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. હીમતરાય કલ્યાણરાય દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. મુકંદરાય કલ્યાણરાય દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. હીરાલાલ નથુભાઈ દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. મટુભાઈ કૃષ્ણરાય દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. રતીલાલ મટુભાઈ દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. સારાભાઈ સંતોકરાય દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. રશીકલાલ અચરતલાલ દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. જસવંતરાય નથુભાઈ દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. હીમતભાઈ નથુભાઈ દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. ભગુભાઈ નથુભાઈ દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. ભોળાભાઈ જસભાઈ દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. અનંતરાય રામરાય દેસાઈ	મ

૧	રા. રા. ગણુપતરાય મહીપતરાય મેહેતા	„
૧	રા. રા. નટવરરાય મુળરાય મેહેતા	„
૧	રા. રા. જગુભાઈ હરીભાઈ દેસાઈ	સંખેડા.
૧	રા. રા. ભગુભાઈ દાજીભાઈ વહીવટદાર સાહેબ	„
૧	રા. રા. જસવંતરાય બાજીભાઈ	હાલોલ.
૧	રા. રા. બાપાલાલ ગોપાળલાલ દેસાઈ	અધડીયા.
૧	રા. રા. ગોપાળભાઈ વરજભાઈ મેહેતા	ખંભાત.
૧	રા. રા. મનમુખભાઈ વરજભાઈ મેહેતા	„
૧	રા. રા. ગણુપતભાઈ મોતીભાઈ મજમુંદાર	„
૧	રા. રા. માધવરાય લલુભાઈ મેહેતા	„
૧	રા. સા. નારાયણ લલુભાઈ દેસાઈ	માંડવી.
૧	રા. રા. પોપટલાલ લલુભાઈ હો. એ.	વીરમગામ.
૧	રા. આણુંદજી કુબેરજી કમપાકિન્દર	„
૧	રા. રા. નટવરલાલ ત્રંબકલાલ મ્યુ. સે.	„
૧	રા. રા. ડાહ્યાભાઈ માધવલાલ મજમુંદાર	„
૨	રા. રા. મણીભાઈ હરીભાઈ મુનશી	ગોધરા.
૧	રા. રા. ભાકિરાવ રણછોડરાય દેસાઈ	„
૧	રા. રા. પુરૂષોત્તમરાય વસંતરાય દેસાઈ	„
૧	રા. રા. ભોળાભાઈ મોંઘાભાઈ દેસાઈ	„
૧	રા. રા. દોલતરાય મોંઘાભાઈ દેસાઈ	„
૧	રા. રા. શકરલાલ ઈશ્વરલાલ દેસાઈ	બનારસ
૨	રા. સા. સારાભાઈ વહાલાભાઈ મજમુંદાર	સાવલી.
૧	રા. રા. ગણુપતભાઈ જસભાઈ દેસાઈ	„
૧	રા. રા. મથુરભાઈ ઈશ્વરલાલ મજમુંદાર	મહુધા.
૧	રા. રા. મણીભાઈ છોટાભાઈ મજમુંદાર	„
૧	રા. રા. જસવંતરાય જેઠાભાઈ મજમુંદાર	„

૧	રા. રા. છમીલરાય જોઠાભાઈ મજમુંદાર	„
૧	રા. રા. રણુછોડભાઈ હીરાલાલ મજમુંદાર	„
૧	રા. રા. જોઈતાભાઈ અંબાલાલ મજમુંદાર	„
૧	રા. રા. મણીલાલ ભાઈલાલ દેસાઈ	„
૧	રા. રા. પ્રાગભાઈ જયશીંગભાઈ અમીન	„
૧	રા. રા. ધનજીભાઈ ઘેલાભાઈ સચ્ચરજીદાર	„
૧	રા. રા. ભાઈજીભાઈ બાપુજી પો. મા.	„
૧	રા. રા. જોઠાલાલ આશારામ મુ. મા.	„
૧	રા. રા. દેવશંકર ભાઈશંકર	વાંકાનેર.
૨૫	દેસાઈ પરભુલાલ મુળચંદ પો. સુ.	ભુજ.
૨	રા. રા. માણેકલાલ અંબાશંકર	„
૨	રા. રા. દુલેરાય ત્રીકમદાસ વહેરા.	„
૧	રા. રા. મુગટ રામજી ઘોળકીયા.	„
૧	રા. રા. ચતુભુજ રેવાશંકર વૈદ્ય	„
૧	રા. રા. માણેકલાલ લક્ષ્મીદાસ	„
૧	રા. રા. દુર્ગાશંકર વજેશંકર મેહેતા	„
૧	રા. રા. રેવાશંકર લક્ષ્મીશંકર	„
૧	રા. રા. હરીલાલ પ્રાણજીવન	„
૧	રા. રા. નિભયશંકર કેસવજી છાંયા	„
૧	રા. ચીંતામણી મુરારજી ઘોળકીયા	„
૧૦	રા. રા. વરજરાય સંતોકરાય દેસાઈ ડે. એ. ઇ. મુંબાઈ	„
૧	રા. રા. વીરપ્રસાદ તાપીપ્રસાદ દેસાઈ	„
૧	રા. રા. ભવાંનીશંકર કાળીદાસ માસ્તર	„
૧	રા. દલાભાઈ દારકાંદાસ માસ્તર	„
૧	રા. રા. હરીલાલ નંદલાલ દેસાઈ	„
૧	રા. રા. હરીલાલ કીરપારામ પંડ્યા વ. હા.	„

(૧૦)

૧	રાવસાહેબ. માણેકલાલ અનુભાષ દેસાઈ	પારડી
૪	રા. રા. મણુપતરાય ગુલાબરાય દેસાઈ	સુરત
૪	રા. બા. મુકંદરાયજી મણીરાયજી	,,
૨	રા. રા. વિદ્યારામજી મોતીરામજી	,,
૨	રા. બા. નંદશંકર તુળજશંકર	,,
૨	રા. બા. દોલતરાયજી સંપતરાયજી	,,
૨	રા. રા. રતીરામ મોતીરામ	,,
૨	રા. રા. માણેકરામજી ઉમીયારામજી	,,
૧	રા. રા. માધવરાય મહીપતરાય મેહુતા	,,
૧	રા. રા. હરીવદનરામ મણીરામ મેહુતા	,,
૧	રા. રા. લલીતારામ નરભેરામ	,,
૧	રા. રા. મહાદેવપ્રસાદ તાપીપ્રસાદ દેસાઈ	,,
૧	રા. રા. જ્યાશંકર લાલશંકર	,,
૧૦	રા. રા. હરીપ્રસાદજી સંતોકરામજી દેસાઈ	જાવનગર
૫	રા. રા. પુરુષોત્તમરાય સુંદરજી ઝાલા.	જાનાગઢ.
૧	રા. રા. ગુલાબશંકર ઝવેરીચંદ વસાવડા	,,
૧	રા. રા. હરીલાલ પ્રીતમલાલ વસાવડા	,,
૧	રા. રા. રામજી હેમતરામ	,,
૨	રા. રા. મોતીલાલ કુશળજી દ્વીવેદી.	,,

ઝહેર ખખર.

નીચે દર્શાવેલી ચોપડીઓ અંથ કર્તા પાસેથી તેમજ દર્શાવેલા એજન્ટો પાસેથી રોકડી કીંમતે મળશે. દસ અને તેથી વધારે નકલો રાખનારને સેંકડે દસ ટકા કમીશન મળશે એટલે કે દસે એક નકલ વધારે મળશે. બુકસેલરો એ પત્ર ઠારાએ ખુલાસો કરવો.

પુસ્તકનું નામ	કીંમત
સુબોધસાગર	૦-૮-૦
વેલરૂદન	૦-૨-૦
પુત્રોત્સવપોથી	૦-૨-૦
વરધોટો	૦-૦-૬
બીજાશતક	૦-૨-૦
૧ સારદા શતક	}
૨ સમસ્યા શતક	
૩ વખતનું વાળુ અને ચાલતાનાં વધામણાં	
૪ સુબોધક ગરબાવળી	
૫ સદગુણુ વિવેચન	
૬ કબોડા કથન	
૭ નવરાશની ગંમત	

“સુબોધસાગર” ની એક નકલ મંગાવનારને ૩ ૦-૧-૦ પોસ્ટેજ પડશે તે સિવાયના પુસ્તકની દરેક પ્રતના પોસ્ટેજના ૦-૦-૬ પડશે.

 મળવાનાં ઠેકાણાં

મુંબાઈ—માસ્તર ભવાનીશંકર કાળીદાસ કાલ્યાદેવીરોડ
સુરત—દેસાઈ ગણપતરાય ગુલાબરાય આમલીરાનમાં
ભરૂચ—બુકસેલર કાશીરામ જોબાઈ સલુણવાળા
વડોદરા—મુનશી હમ્મરરાય કલ્યાણરાયજી બાજવાડામાં.
પેટલાદ—રા. રા. રતનલાલ શંકરભાઈ પાસેથી
નડીઆદ—“ન્યુ” ગુજરાત પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાંથી.
અમદાવાદ—રા. રા. અચરતલાલ જીવણલાલ (રાયપુરમાં)
જુનાગઢ—રા. રા. મોતીલાલ કુશળજી દાક્તરસાહેબ પાસેથી
માહુધા—તાંની પાસેથી

